TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

IV. VE V. YÜZYIL KONSİL KARARLARINDA SİYASİ OTORİTENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

AYŞE KAN

ANKARA-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

IV. VE V. YÜZYIL KONSİL KARARLARINDA SİYASİ OTORİTENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

AYŞE KAN

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Mehmet KATAR

ANKARA-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

Ayşe KAN

IV. ve V. YÜZYIL KONSİL KARARLARINDA SİYASİ OTORİTENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Mehmet KATAR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Prof. Dr. Mehmet Katar	
2- Doç. Dr. Yasin Meral	
3- Dr. Öğr. Üyesi Zekiye SÖNMEZ	
4-	
5-	

Tez Savunması Tarihi
31.12.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof.Dr. Mehmet KATAR danışmanlığında hazırladığım **"IV. ve V. Yüzyıl Konsil Kararlarında Siyasi Otoritenin Etkisi (Ankara, 2019)"** adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

07.01.2020
Ayşe KAN
ayşekan

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**

KISALTMALAR ..... **III**

ÖNSÖZ…….. .....**IV**

GİRİŞ **1**

1- Hıristiyanlık Öncesi Roma'da Dini Yapı ve Din-Devlet İlişkileri 1

2- I. Constantinus Öncesi Roma'da Siyasi, Sosyal ve Dini Atmosfer…..... 9

3- Milan Fermanı (313)..... 15

4- I. Constantinus'un Tek Başına İktidara Gelişi 17

BİRİNCİ BÖLÜM

IV. YÜZYILDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ **19**

A- I. CONSTANTİNUS DÖNEMİ DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ **19**

1. Kiliseye Tanınan İmtiyazlar ve Kilisenin Devlete Entegrasyonu..... 19
2. I. Constantinus'un Hıristiyanlık Yanlısı Bir Politika İzlemesinin Nedenleri 24
3. İznik Konsili (325)..... 28

3.1. Arius-Athanasius Tartışmasının Doğuşu 29

3.2. Konsil Yerinin Seçimi 33

3.3. Konsilin Toplanışı ve Konsil Kararları..... 35

3.4. İznik Konsili'nde Piskoposlar ve İmparatorluk Müdahaleleri..... 41

4. İstanbul'un Başkent Olarak Belirlenmesinde Siyasi Otoritenin Rolü 43

B- I. CONSTANTİNUS'TAN I. THEDODOSİUS'A DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ **46**

C- I. THEODOSİUS DÖNEMİ (379-395) **49**

1. İstanbul Konsili (381)..... 52
2. İstanbul Konsili Sonrası Devletin Paganizmle Mücadelesi..... 57

İKİNCİ BÖLÜM

V. YÜZYILDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ 61

A- DİN ADAMLARININ SEÇİMİ VE DİNİ İHTİLAFLARDA DEVLETİN ROLÜ 61

1. Yuhanna Chrysostomus'un Seçilmesinde ve Patriklikten Azlinde Siyasi Otoritenin Rolü 62

2.Nestorius ve Theotokos Tartışması 66

2.1. Theotokos Tartışmasının Doğuşu 66

2.2. Tartışmanın Teolojik Boyutu 69

B- KONSİLLERİN DÜZENLENMESİNDE DEVLETİN ROLÜ 71

1. I. Efes Konsili (431) 71

1.1. Konsilin Toplanışı 71

1.2. Konsilin Sonuçları 73

2. II. Efes Konsili (449) 75

2.1. Konsilin Düzenlenmesine Neden Olan İhtilaflar 75

2.2. Konsilin Toplanışı ve Sonuçları 77

3. Kadıköy Konsili (451) 78

3.1. Konsil Kararları 79

3.2. Kadıköy Konsili Sonrası Doğu Hıristiyanlığı 82

SONUÇ 85

KAYNAKÇA 88

ÖZET 95

ABSTRACT 96

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölüm Tarihi
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.d.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayın Evi

ÖNSÖZ

Hıristiyanlığın temel teolojik kararlarının alındığı IV. ve V. yüzyıl konsil kararlarında siyasi otoritenin etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, anılan yüzyıllarda düzenlenen konsillerin yanı sıra dönemin siyasi olaylarını tarihsel sırası dâhilinde ve belli bir problematik ekseninde ele almaktadır.

Çalışma, günümüz Filistin topraklarında doğan ve kısa sürede Roma İmparatorluğu coğrafyasına yayılan Hıristiyanlığın temel inanç esaslarının tartışıldığı IV. ve V. yüzyıllar ve bu yüzyıllarda düzenlenen İznik (325), İstanbul (381), I. Efes (431), II. Efes (449) ve Kadıköy (451) konsilleriyle sınırlandırılmıştır. Hıristiyanlık tarihi açısından son derece önemli olan bu dört ekümenik konsili konu alan münferit bir çalışmanın bulunmaması ve konsillerde alınan kararları siyasi otoritenin dine etkisi perspektifinden ele almanın dinler tarihine katkıda bulunacağı düşüncesi bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir.

Çalışmada, öncelikli olarak, Roma ve Bizans İmparatorluğu tarihine ilişkin kitaplarda yer alan veriler toplanmıştır. Bu temel kaynakların yanı sıra siyasi tarih, uygarlık ve siyasal düşünceler tarihi, Hıristiyanlık ve Kilise tarihine ilişkin kitaplar ile konuyla ilgili makalelerden ve temel ansiklopedi maddelerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bu materyaller kronolojik bir yaklaşımla değerlendirilmiş ve objektif bir perspektifle kaleme alınmıştır.

Çalışma giriş ve iki ana bölümde incelenmiştir. Giriş bölümünde, Hıristiyanlık öncesi Roma dini yapısı ve din-devlet ilişkileri, Roma İmparatorluğu'nun yeni bir din olarak Hıristiyanlıkla karşılaşması, başlangıçta bu dine yönelik dışlayıcı yaklaşımı ve I. Constantinus ile birlikte bu yaklaşımın terk edilerek Hıristiyanlığın devlet himayesine alınış süreci ele alınmıştır. Birinci bölümde Hıristiyanlığın özgürlüğüne ve devletin himayesine kavuşmasından sonra ortaya çıkan teolojik tartışmaların sonlandırılması için düzenlenen ilk iki ekümenik konsilde alınan kararlarda imparatorların rolü ve

Hıristiyanlığın devletin resmi dini haline gelişi irdelenmiştir. İkinci bölümde ise dönemin siyasi olayları tarihsel sırası dâhilinde ele alınmış ve Hıristiyanlıkta bölünmelerin temelini oluşturan üç ve dördüncü ekümenik konsillere yer verilmiştir.

Çalışmanın başlangıcından itibaren engin bilgi birikimini olağanüstü bir sabır ve özveriyle paylaşan değerli hocam Prof.Dr. Mehmet Katar'a, manevi desteklerini her daim hissettiğim kıymetli dostlarım Elif Akkaya ve Bahar Acu'ya, sahip olduğum her şeyi borçlu olduğum aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

1- Hıristiyanlık Öncesi Roma'da Dini Yapı ve Din-Devlet İlişkileri

Kuruluşu M.Ö.VIII. yüzyıla dayanan Roma İmparatorluğu, M.S.IV. yüzyılda Doğu ve Batı Roma şeklindeki bölünmeye ve sonraki yüzyılda batı Roma'nın yıkılışına rağmen Doğu Roma İmparatorluğu'nun şahsında iki bin yılı aşkın bir süre varlığını sürdürmüştür. Dünya tarihinde en uzun süre varlığını devam ettiren bir imparatorluk olarak Roma, İtalya Yarımadası'nda doğmuş ve Akdeniz havzasında genişleyerek uygarlığını Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarına yaymıştır. Roma İmparatorluğu, hâkim olduğu bu geniş coğrafya içerisinde yaşayan farklı etnik köken, dil, din ve kültüre mensup insanları, siyasi ve hukuki yeteneği sayesinde yüzyıllarca yönetmeyi başarmıştır. Roma şehrini merkezine alarak genişleyen bu siyasi yapıda siyasi ve hukuki geleneğin yanı sıra din de toplumsal sınıfları bir arada tutmaya yarayan bir tutkal işlevi görmüştür.[1]

Roma dininin en ilkel aşaması, dağınık ve belirsiz dinsel unsurların bir arada bulunduğu ve sihir ve büyünün ön planda olduğu bir döneme tekabül eder. Bu dönemi belirli bir inancı paylaşan dinsel toplulukların bir sistem oluşturdukları aşama izlemiştir. Bu aşamada belirsiz dinsel öğeler yalın bir senteze ulaşmış, aile kültü ve buna bağlı olarak devlet kültü gelişmiştir. Aile kültü Roma'nın kentleşmesine paralel olarak resmilik kazanmış ve Roma devlet dininin temelini oluşturmuştur. Roma geleneksel dininin tanrıları olarak kabul edilen "numen"ler[2] tarım kültürü ve aile yaşantısıyla ilişkili kutsal ruhlardır. Romalılar, bir doğa olayıyla kendini gösteren bu numenlerin

---

[1] http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/karendergi_51202.pdf (29/11/2019)

[2] Latince baş sallayarak onay verme; tanrısal istenç, tanrısal buyruk anlamına gelen bu kavram, Roma mitolojisinde Iuppiter'in tartışılmaz bir karar verdiğinde nihai kararını başını sallayarak ifade etmesi ile ilişkilendirilmiştir. Kavram, geleneksel Roma dininde muhtelif yer ve nesnelerde bulunduğuna inanılan tanrısal gücün yanı sıra imparatorun koruyucu ruhunu veya ilahi gücünü ifade etmek için kullanılmıştır. Numen kelimesi günümüz batı literatüründe bir nesnede bulunan ilahi gücü ifade etmek için kullanılmaktadır. https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Numen (31.12.2019)

isteklerini bu doğa olayını yorumlayarak anlamaya çalışmışlardır. Bu durum, Roma'da özellikle siyasi, sosyal ve askeri olayların yönünü belirlemede önemli bir rol oynayan kehanetin gelişmesine ve kehanet kurumlarının oluşmasına neden olmuştur.[3]

Roma dininde, aile içinde düzenlenen dinsel törenlerin, zamanla tüm toplumu kapsayan törenlere dönüşmesiyle, bu dinsel törenleri düzenleyecek ve denetleyecek kurumlara gereksinim duyulmuş ve böylece ruhban sınıfı ortaya çıkmıştır. Rahipler kurulu (pontifex) ve başrahip (pontifex maximus) devlet dininin bütün gereklerini belli kurallar çerçevesinde yerine getirmekten sorumlu tutulmuştur. Romalılar, çeşitli tanrılarla ilişkilerini düzenlemek ya da gerektiğinde bu ilişkileri yenilemek amacıyla, rahip heyetinin başkanlığında, yılın belli günlerinde bayramlar düzenlemiş ve bu bayramlarda yapılan dualar ve adanan kurbanlarla tanrıları teskin ederek ailenin ve devletin güvenliğini sürdürebileceklerine inanmışlardır.[4]

Roma dininin bir sonraki aşamasında Roma'nın kurucusu olarak kabul edilen Romulus'un halefi Numa Pompilius (M.Ö.715-673)[5] en önemli Roma Tanrıları olarak kabul edilen Iuppiter, Mars ve Quirinus[6] için rahipler grubunu (pontificies) oluşturmuş ve dini festivalleri ilk kez sistemli hale getirmiştir. Ayrıca bu dönemde yılın bazı günlerine dini bir anlam yükleme geleneği başlamıştır. Numa'yı takip eden krallar da Roma'nın gelişmekte olan dini geleneğine önemli ölçüde katkıda bulunmuş ve bu gelenek krallık döneminin sonuna kadar (M.Ö.510) önemli ölçüde tamamlanmıştır.[7]

---

[3] Çiğdem Dürüşken, Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk Roma'nın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, 19-22.
[4] Dürüşken, 23-25.
[5] https://www.britannica.com/biography/Numa-Pompilius (19.09.2019)
[6] En eski üç Roma tanrısı olan Iuppiter, Mars ve Quirinus diğer Hint-Avrupa halklarında da bulunan üç bölümlü ideolojiyi ifade etmektedir. Buna göre Iuppiter büyüsel ve hukuksal egemenlik işlevini, Mars savaşçı güç tanrıları işlevini, Quirinus ise bereket ve refah tanrıları işlevini temsil etmektedir. Bu işlevsel üç tanrı grubu Hint-Avrupa toplumlarının rahipler, savaşçılar ve hayvancı-tarımcılar olmak üzere üç sınıfa bölünmesinin ideal örneğini oluşturmaktadır. (Detaylı bilgi için bkz. Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna, C. II, Kabalcı Yay., Çev. Ali Berktay, İstanbul 2000, 127; Sergei Tokarev, History Of Religion, Progress Publishers Moscow 1989, 287).
[7] Zafer Duygu, Hıristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları, Divan Kitap, İstanbul 2017, 49-50.

Roma dini geleneği içerisinde Iupitter başlıca Roma tanrısı olarak ön plana çıkmıştır. Göğün ve ışığın tanrısı olarak kabul edilen Iupitter, Latin şehirlerinin koruyucusu ve yöneticisi olarak kabul edilmiştir. Iupitter'den sonra Romalıların atası olduğu varsayılan Mars ikinci, Quirinus ise üçüncü büyük tanrı olarak kabul edilmiştir. Roma toplumu, tarihsel süreç içerisinde meydana gelen doğal, coğrafi ve askeri gelişmelere bağlı olarak yeni tanrılar ve bu tanrılara atfedilen ayinler benimsemiştir. Bu bağlamda; zamanla Mars ve Quirinus gözden düşmüş onların yerini Iuno ve Vesta, Etrüks döneminden itibarense Iuno ve Minerva almıştır.[8]

Roma'da yukarıda sözünü ettiğimiz tanrıların sadece belli alanlardan sorumlu olduğuna ve her tanrının sorumlu olduğu işleri yahut alanı yönettiğine inanılmıştır. Ayrıca devlet mekanizması içinde önemli bir yer tutması sebebiyle düzenli olarak icra edilen dini merasimler, Roma dini geleneğinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu dini gelenek içerisinde önem arz eden bir başka unsur ise bu dine ait uygulamaları idare eden rahip topluluklarıydı. Tanrılar ile devletin iyi ilişkiler kurmasından sorumlu olan ve toplumda saygın bir yer işgal eden resmi rahipler, devlet namına çalışmakta, senato ve imparator tarafından denetlenmekteydi. Krallık dönemi ruhban hiyerarşisinde kral (rex sacrorum) ilk sırada, özel ayin giysileri olan rahipler (flamen) ikinci sırada geliyordu. Büyük rahipler ise Iuppiter, Mars ve Quirinus adlı başlıca tanrılara adanmıştı. Rahipler topluluğu, kralın kutsal çevresi içinde tamamlayıcı bir rol oynuyordu. Başrahip (pontifex maximus) ise öncelik sahibi kişiydi ve dinsel toplantılara katılmakta ve bazı ayinleri yürütmekteydi. Onun bu görevlerine, Cumhuriyet Döneminde büyük rahipleri ve Vesta rahibelerini seçmek de eklenmişti.[9]

İmparatorun ve seçtiği rahiplerin etkin rol oynadığı Roma dini, durağan bir yapı sergilememiş, özellikle yeni ele geçirilen bölgelerdeki dini inanış ve tanrıların bu dine dâhil edilmesi Roma dini yapısını değiştirmiş ve geliştirmiştir. Zira Romalılar

[8] Duygu, 51.
[9] Duygu, 51-52.

yayıldıkları ve egemenlik kurdukları bölgelerde yaşayan insanların inançlarını ve dinlerini Roma dini yapısına dâhil etmeyi esas almışlardır. Onlara göre farklı kültürlerden insanları birleştirmenin yolu onların dini miraslarını desteklemek, yerel tanrılar için tapınaklar yapmak ve bu dinleri Roma dini hiyerarşisine dâhil etmektir. Farklı milletlere ait tanrıların kendilerine sağlayacağı olası yararları göz ardı etmeyen savaşçı Romalılar yayıldıkları bölgelerin tanrılarını kabullenmişlerdir.[10]

Romalılar yayıldıkları bölgelerdeki dinleri kendi bünyelerine dâhil etmenin yanı sıra savaşlardaki kahramanlıklardan esinlenen olaylarla dinlerini şekillendirmişlerdi. Dini anlayış ve kuralların savaş meydanlarında elde edilen zaferlerle şekillenmesi savaş kahramanlarının zafer adakları sunmalarına neden olmuş, bu durum şehir tapınakları suretinde savaş anıtlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, Roma'da, tanrılar, devletin ilahi sakinleri ve Romalıların koruyucusu olarak kabul edilmiş, bu anlayışın bir sonucu olarak Roma'nın diğer şehir ve ülkelerde elde ettiği askeri başarılar Roma tanrılarının başarısı olarak görülmüştür.[11]

Romalıların yayılmacı karakteri, karşılaştıkları farklı din ve kültürlere hoşgörülü yaklaşmalarını sağlamıştır. Onlar benimsedikleri din anlayışı çerçevesinde sayısı belli olmayan tanrıların hangisine inanılıp inanılmayacağı hususunu bireylerin şahsi tercihine bırakmıştır. Aynı yaklaşım Roma yönetiminin Hıristiyanlığa gösterdiği ılımlı tavırda da belirginleşmiştir. Zira Hıristiyanlığın Roma yönetiminden sistemli bir baskı görmediğini ve istisnaları olmakla birlikte Romalıların Hıristiyanlığı tarihten silmek gibi bir anlayış benimsemediğini ifade etmek mümkündür.[12]

Yukarıda yer alan bilgiler, Roma devlet dininin toplumun tanrılarla barış içinde yaşamasına hizmet etmesine bağlı olarak[13] Roma toplumunda dinin önemli bir unsur

[10] Duygu, 53-54.
[11] Duygu, 54.
[12] Duygu, 54-55.
[13] Çağatay Akşit, "Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları, Doğu Batı Romalılar II, Doğu Batı Yay., S. 50, 51.

olduğuna, Romalıların tanrıları hoşnut etmeye yönelik bir anlayışı benimsediğine ve tanrılarla toplum arasında ilişkileri düzenleyen ve sonraki dönemlerde de varlığını devam ettiren dinsel kurumların temelinin erken dönemlerde atıldığına işaret etmektedir. Öte yandan, Roma devlet geleneğinin, devletin başarısının ilahi ve beşeri liderlerin müşterek çabasıyla sağlanabileceği düşüncesine dayanması, Roma'nın politik ve askeri liderlerinin de tarih boyunca tanrılarla yakın ilişki içinde olmalarına neden olmuştur.[14]

Roma politik ve askeri liderlerinin tanrılarla yakın ilişki içerisinde olmasında imparatorluğun hâkimiyeti altında bulunan toplumların dinsel geleneklerinin etkisi göz ardı edilemez.[15] Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında bulunan geniş coğrafya farklı etnik köken ve kültüre sahip insanlar ile din ve inançlara ev sahipliği yapıyordu. Roma devlet dininin şekillenmesinde ve siyasi otoritenin din ile ilişkisinin evriminde kuşkusuz bu kültürel mozaiğin izleri bulunmaktaydı. Örneğin Yunan şehirleri, devlet politikasının belirlenmesinde veya askeri faaliyetlere yön veren kararların alınmasında tanrıların rehberlik ve yardımını önemserlerdi. Yunan orduları harekete geçmeden önce tanrılara kurban sunar, kâhinler ise kurban edilen hayvanların bağırsaklarına bakarak tanrıların görüşünü anlamaya çalışırlardı. Zira Yunan dininde ilahi rıza oldukça önemliydi. Yunan kültür ve inanç sisteminde, kurban ilahi yardım talep etme ya da ilahi iradeyi anlama/yorumlama açısından önemli bir araçtı.[16]

Çok tanrılı ve tanrıları onurlandırma amaçlı uygulamalardan beslenen bir kültürün hâkim olduğu Suriye bölgesinde de durum benzer nitelikler taşıyordu. Burada da tanrıların savaş, iklim değişikliği, doğal afetler ve politik olaylarda kendilerini ifşa

[14] Duygu, 50; Akşit, "Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak", 62.
[15] Romalılar, M.Ö. 272'den sonra Güney İtalya'daki Yunan kent devletlerini ele geçirmiştir. Akdeniz ticareti ve egemenliği yolunda M.Ö. 264'te Kartaca ile savaşan Romalılar, M.Ö. 210'da Kartaca'yı kesin olarak yenmiş ve Akdeniz'i ele geçirmiştir. M.Ö. 168'de Makedonya'yı, M.Ö. 146'da Yunanistan'ı topraklarına katmıştır. M.Ö. 133'te Bergama krallığına son veren Romalılar, yüzyıl içinde Anadolu'nun tamamını egemenlik altına almıştır (http://www.leblebitozu.com/roma-imparatorlugu-ve-tarihi/ 09.09.2019).
[16] Duygu, 63.

ettiğine ve güçlerini gösterdiğine inanılmaktaydı. Bu nedenle ilahi iradenin özel kimselerce yorumlanması bir zaruretti ki bu zorunluluk kehaneti geliştirmişti. İnsanların karşılaştıkları çeşitli hastalıklar, bela ve şanssızlıklar tanrıların gözünden düşmeye ve tanrılarca onaylanmayan bir yaşam sürmeye yorulurdu. Suriye'deki dini inanışlarda da tanrılarla bağlantı kurmanın ve tapınmanın başlıca yolu tapınak ve mabetlerde gerçekleştirilen ritüellerdi. Tapınma uygulamaları ve kurban sunumları prensip olarak kralın otoritesi altında, onun namına büyük tapınaklarda yapılmaktaydı.[17]

M.Ö.30'da Roma topraklarına katılan Mısır'da[18] da firavunlar politik olduğu kadar dini yöneticilerdi. Onlar, yeryüzünde tanrıları temsil eder, onların onuru için dinsel uygulamalar düzenler ve tapınaklar yaparlardı. Firavunların birbiri ardınca yönetimi devralmaları kozmik ve toplumsal düzen ile devletin sürekliliğinin teminatı olarak görülüyordu. Ayrıca, antik Mısır'da önemli bir yer tutan festivaller, devlet ideolojisini destekleme kabilinden politik hedeflere hizmet etmekte ve bu festivallerde kralları temsil eden rahipler çeşitli dini ritüelleri icra etmekteydi.[19]

Yukarıda sözünü ettiğimiz bütün bu farklı kültürlerdeki dini anlayışlar, bir süre sonra bu bölgelere egemen olan Roma'nın dini anlayışına dâhil olmuş ve Roma dini yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu faktörlerin de etkisiyle geleneksel Roma dini miladi çağın başlangıcına doğru önemli bir dönüşüm geçirmiş ve yukarıda yer alan dinsel geleneklere benzerlik gösteren yeni bir anlayışı da içermeye başlamıştır. "İmparator Kültü"[20] adı verilen bu yeniliğin temelleri Iulius Caesar'ın (ö.M.Ö.44)

[17] Duygu, 67., Akşit, "Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak", 51.
[18] Siyasal iktidarların meşruluk temeli önceleri gökyüzünde, Tanrı'da ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Bu teolojik meşruluğun en ilkel türünü eski çağların tanrı krallarında görmek mümkündür. Mısır firavunları bunun tipik örneğini oluşturur. Tanrı Osiris'in oğlu olarak kabul edilen Firavun, Tanrı Horus ile özdeşleştirilmekte ayrıca her yeni Firavun'un tahta geçişinde Horus'un yeniden doğduğuna inanılmaktaydı. Hükümdar aynı zamanda bir yeryüzü tanrısıydı ve onun iktidarına itaat sadece bir siyasal zorunluluk değil, aynı zamanda dinsel bir görevdi. Bu anlayış tarihsel süreç içerisinde değişmiş ve hükümdarın kendisinin Tanrı olmayıp, ancak "Tanrı'nın Oğlu" olduğu anlayışına geçilmiştir (Detaylı bilgi için bkz. Münci Kapani, Politika Bilimine Giriş, 9. Basım, Bilgi Yay., Ankara 1997, 68-69).
[19] Duygu, 71.
[20] Octavianus döneminde resmi bir mahiyet kazanan "imparator kültü"nün kökenleri Hellen ve Roma dünyasından çok daha köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının tanrı-

yaşarken kendisine tapılmasına izin vermesi ve büstünün, tapınağı süsleyen tanrılar arasına yerleştirilmesiyle atılmıştır. Bu dönemde Iulius Caesar'ın ilahi vasıflar taşıdığı kabul edilse de Caesar resmi şekilde ilahlaştırılmamış ve kült ilan edilmemiştir.[21]

Iulius Caesar'ın M.Ö.44'te öldürülmesiyle o esnada Makedonya'da bulunan yeğeni ve evlatlığı Octavianus Roma'ya gelmiş ve politik gücü elinde bulunduran Marcus Antonius ile karşı karşıya gelmiştir. Genç ve tecrübesiz olan Octavianus, Caesar yanlılarının desteğini kazanmak amacıyla öncelikle politik konumunu sağlamlaştırmaya yönelik adımlar atmıştır. İlk olarak Caesar'ın zaferleri anısına oyunlar düzenlenmiş akabinde Caesar resmi olarak tanrı ilan edilmiştir. Bu durum Octavianus'a politik nüfuzun yanı sıra ilahi bir soya dayandığı iddiasında bulunma şansı kazandırmış ve Octavianus'un M.Ö.44-28 yılları arasında gerçekleştireceği dini reformların temelini oluşturmuştur.[22]

Octavianus'un girişimleri neticesinde Iulius Caesar'ın resmi olarak tanrı ilan edilmesiyle, Caesar'ın resmi olarak tanrı ilan edilmesinin Octavianus'un konumunu güçlendireceğinden endişelenen Marcus Antonius'un karşı çıkmasına rağmen [23] imparator kültü ortaya çıkmıştır. İmparator kültünün kurulmasıyla, Roma birliğinin tartışmasız güvencesi ve simgesi olarak kabul edilen imparatorun kişisel otoritesi ile

kral anlayışına dayanmaktadır. Antik Mısır'da firavunların hem Tanrı'nın oğlu ve halefi hem de Tanrı'nın bizzat kendisi olduğuna inanılmış, hükümdar kültü; hükümdarın kendisi ve ölümsüz ruhuyla özdeşleştirilmiştir. Mezopotamya uygarlıklarında, Antik Mısır'da olduğu kadar açık olmamakla birlikte kralların tanrılaştırılmalarının örneklerine rastlanmaktadır. Pers Akhamenid sülalesine mensup krallar da güçlerini Ahura Mazda'dan aldıklarına inanmışlardır. Kaynağını doğu uygarlıklarından alan bu anlayış tarihsel süreç içerisinde Hellen ve Roma dünyasına ilham kaynağı olmuştur. Hellen dünyasında Mısır ve Mezopotamya kültüründen farklı olarak tanrısal özellikler ilk başta yalnızca toplum yararına hizmet eden kimselere verilmiş, zamanla tanrılaştırılacak kişilerin devlet adamları olması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Bu anlayış daha sonra Roma dünyasında da karşılık bulmuştur. Romalıların egemenliği altına giren halklar, bir zamanlar taptıkları Hellenistik kralların yerine Roma devlet adamlarını koymuşlardır. Romalılar, M.Ö. 212'de Sırakuza'yı ele geçirerek Kartacalıları buradan uzaklaştıran Romalı general Marcellus'u kurtarıcı olarak addetmiş ve ilk kez imparator kültüyle tanışmışlardır. Sonraki dönemlerde Romalı General Sulla ve Pompeius tanrılaştırılanlar arasında yerini almıştır (Detaylı bilgi için bkz. Ferit Baz, Roma İmparator Kültü, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, 21-30; Candace Weddle Livingston, Imperial Cult, Roman, Spriner International Publishing AG, USA 2018, 10).

[21] Duygu, 55.

[22] Duygu, 56.

[23] Baz, Roma İmparator Kültü, 30.

kutsallık arasında bir bağ kurulmuş ve imparatorluk ideolojisi dinsel bir içerik kazanmıştır. Bu kült, kısa sürede tüm eyaletlere yayılmış ve farklı dilleri, dinleri, inançları, halkları imparatora tapınma adı altında birleştirerek kaynaştırıcı bir ideoloji işlevi görmeye başlamıştır.[24] M.Ö.40'tan itibaren ilahın oğlu *(divi filius*) olarak anılan Octavianus da bu kültün ilk resmi figürü olmuştur.[25]

Octavianus rakibi Marcus Antonius'u mağlup ederek iç savaşı sonlandırdığı ve monarşiyi ilan ettiği Actium zaferinin (M.Ö.31) anısına Antik Roma'nın en önemli yerleşim alanlarından biri olan Palatinus tepesine sonraki süreçte de imparatorluk rejiminin sembolü haline gelen Apollon Tapınağı'nı yaptırmıştır. Octavianus'un Roma imparator kültünü oluşturmaya yönelik faaliyetleri M.Ö.27'de Senato tarafından Octavianus'a *Augustus* unvanının verilmesiyle zirveye ulaşmıştır. Kaynağını Latince Augere (artmak, çoğalmak) kelimesinden alan *Augustus*, politik bir yetkiyi ifade etmekten ziyade dini bir unvandır. Roma dini inancına göre insanlık üzerindeki otoriteyi sembolize eden bu unvan, Octavianus'un anayasal statüsünün ötesine geçmiştir. Octavianus'un din siyaseti bununla sınırlı kalmamış ve o M.Ö.12'de başrahip (pontifex maximus) unvanını üstlenmiştir. Böylece Roma dini ilk kez tek bir kişiye bağlanmıştır.[26]

Yaptığı düzenlemelerle Roma'da siyasi ve dini tek otorite haline gelen Octavianus, Roma dininin geleneksel kurum ve uygulamalarını canlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda o, rahiplik makamını kamu imtiyazına kavuşturmuş ve bu makamın dindar halk nezdindeki saygınlığını artırmak amacıyla askeri ve politik başarılarını inşa ettiği tapınaklarla sembolize etmiştir. Bu uygulamalar yalnızca Octavianus'a güç kazandırmakla kalmamış, Roma dinini, siyasi otoritenin yanı sıra dini otoriteyi uhdesinde bulunduran ve adeta tanrılaştırılan imparatorların siyasi otoritesini

[24] Mehmet Ali Ağaoğulları-Levent Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1991, 76.
[25] Duygu, 57.
[26] Duygu, 57-58.

destekleyen bir yapıya dönüştürmüştür. Octavianus döneminde temelleri atılan imparator kültünün sonraki dönemlere en önemli yansıması ise halkın imparator ve ailesi adına kurban sunması ritüeli olmuştur. Ancak bu durum, sonraki yüzyıllarda, bu uygulamaya direnen Hıristiyanları devletle karşı karşıya getirmiş ve devletin Hıristiyanlara karşı geliştirdiği politikanın en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur.[27]

2- I. Constantinus Öncesi Roma'da Siyasi, Sosyal ve Dini Atmosfer

Hıristiyanlık I. yüzyılın ortalarından itibaren Roma İmparatorluğu coğrafyasında yayılmaya başlamış ve bu yüzyılın sonuna kadar küçük cemaatlerle temsil edilen bir azınlık dini olma özelliğini korumuştur. II. yüzyılın başlarından itibaren Hıristiyanlar, bilhassa imparator kültüne kurban sunmak istememeleri ve putperest geleneklerden uzak durmaya çalışmaları nedeniyle toplum ve yönetim nezdinde sapkın olarak telakki edilmeye başlanmış ve bu çerçevede küçük çaplı kovuşturmalara uğramışlardır.[28] Bu kovuşturmalar genellikle, kriz dönemlerinden Hıristiyanları sorumlu tutan pagan halktan yükselen öfkeyi yatıştırmak ve toplumsal gerilimleri kontrol altına almak maksadıyla yürütülmüştür.[29]

III. yüzyılın ilk yarısı Hıristiyanlar açısından neredeyse sorunsuz geçmiştir. Ancak bu yüzyılın ortalarında, imparatorluğun siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça güç koşullar altında bulunduğu, siyasal istikrarın bir türlü sağlanamadığı, imparatorluğun doğusunun Sasaniler, batısının ise barbar kavimlerin tehdidi altında olduğu bir dönemde Decius (249-251) tahta çıkmış ve 250 yılının Haziran ayında imparatorluk halkının tümüne hitaben neşrettiği bir fermanla halkın desteğini kazanmaya karar vermiştir. Bu fermanda o, Roma ülkesinde yaşayan herkesten, Roma tanrıları ve kutsal imparator adına kurban sunmasını istemiş ve bu yükümlülüğü yerine

[27] Duygu, 59.
[28] Mehmet Katar, "Ortodokslukta Din Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)", Dinler Tarihi Araştırmaları, Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum, C. 6, Ankara 2008, 163.
[29] Duygu, 140-142.

getirenlere geleneksel tanrılara sadakati belirten *libellus* adında bir belgenin verileceğini belirtmiştir. Söz konusu fermanla, Roma düşüncesine göre politik açıdan ülkeye ve imparatora sadakati göstermenin, dini açıdansa tanrıları teskin etmenin ve onların lütfuna ulaşmanın önemli yollarından biri olarak kabul edilen kurban merasimi yoluyla siyasal istikrarın ve toplumsal birliğin sağlanması amaçlanmıştır. Ferman, her ne kadar Hıristiyanlığa yönelik olumsuz bir amaç gütmese de Hıristiyanları bir seçim yapmakla karşı karşıya bırakmış ve fermana direnen Hıristiyanlar sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Bu fermanın yayınlanmasından kısa süre sonra Decius'un savaş meydanında ölmesiyle fermanın uygulanması sona ermiştir.[30]

Decius'un kısa süren iktidarının ardından Valerianus (253-260) Roma İmparatorluğu tahtına çıkmıştır. Valerianus'un iktidarının ilk yıllarında Hıristiyanlar herhangi bir baskıya maruz kalmadan yaşamış, Hıristiyanlığa geçenlerin sayısında artış yaşanmış ve Hıristiyanlığın yükselişi sürmüştür. Ancak imparatorluğun bir türlü çözülemeyen sorunları 255'ten sonra tam anlamıyla bir krize dönüşmüş, imparatorluk sınırları ve eyaletler birbirini takip eden istilalarla boğuşmaya başlamış ve nihayet Sasani ordusu doğudaki hızlı ilerleyişi sonucu Şanlıurfa ve Antakya'yı ele geçirmiştir. Yaşanan bu felaketler Roma toplumunu bir günah keçisi arayışına yöneltmiş ve felaketin faturası, putperest ayinlerine katılmamaları ve Roma geleneklerini hiçe saymaları sebebiyle tanrıların Roma toplumunu cezalandırmalarının müsebbibi olarak görülen Hıristiyanlara çıkarılmıştır.[31]

Hıristiyanlara yönelik tepkilerin imparatora ulaşmasıyla birlikte, bilhassa üst düzey devlet kademelerini elinde bulunduran Hıristiyanları hedef alan bir baskı politikası başlamıştır. Bu bağlamda; Valerianus, 257 yılında senatoya yolladığı bir mektupla, hiyerarşik olarak yüksek makamlarda bulunan Hıristiyanları kendi aralarında toplantı yapmaktan ve mezarlık ziyaretinde bulunmaktan men etmiş ve onların Roma

[30] Duygu, 142-145.
[31] Duygu, 144.

tanrılarına kurban sunmalarını, aksi yönde davrananların cezalandırılmalarını emretmiştir. Valerianus bir sonraki yıl senatoya yolladığı ikinci bir mektupla bu kez yüksek dereceli memuriyetleri elinde bulunduran Hıristiyanların, Roma tanrılarına kurban sunmamaları halinde statü ve rütbelerinin ellerinden alınacağını ve mal varlıklarına el konulacağını belirtmiştir. Valerianus'un Roma geleneğini temsil eden yönetim kademesini Hıristiyanların etkisinden korumak, yönetimde bütünlüğü ve istikrarı sağlamak ve toplumsal gerilimleri kontrol altına almak amacıyla yayınladığı bu fermanlar, imparatorun, iki yıl sonra Pers Kralı I. Şapur'a esir düşmesiyle uzun süreli uygulanamamıştır.[32]

Valerianus'un Pers Kralı I. Şapur'a esir düşmesinden hemen sonra yerine oğlu Gallienus (260-268) geçmiştir. Gallienus babasının Hıristiyanlara yönelik baskı politikasını durdurmuş ve böylece Hıristiyanlar, Gallienus'tan sonra yaklaşık kırk yıl herhangi bir baskıya maruz kalmadan yaşamışlardır. Ancak imparatorluğun III. yüzyılın sonlarına doğru karşı karşıya kaldığı siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar, devletin Hıristiyanlara karşı yürüttüğü politikalara da yansımıştır. Bu dönemde barbar istilaları, isyanlar, ekonomik ve sosyal sorunlarla uğraşmak durumunda kalan imparatorlar, kendi politik konumlarını muhafaza etmek amacıyla, zaman zaman Hıristiyanları dolaylı yoldan etkileyen fermanlar neşretmiş, bilhassa üst düzey devlet kademelerinde bulunan Hıristiyanlar ile ruhbanları hedef alan yasalar çıkarmışlardır.[33] Siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıda meydana gelen bozulmaya bağlı olarak devletin yeniden düzenlenmesinin kaçınılmaz hale geldiği[34] dönem, Diocletianus'un 284 yılı Kasım ayında tahta çıkmasıyla sona ermiştir.[35]

[32] Duygu, 147-150.
[33] Duygu, 150-153.
[34] G.L. Seidler, Bizans Siyasal Düşüncesi, Çev. Mete Tunçay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980, 1.
[35] Mustafa H. Sayar, "Geç Antik Devir", Doğu Batı Romalılar I, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 49, 235-236.

Diocletianus, öncelikle ordunun devlet kurumları içerisindeki etkinliğini azaltmış, akabinde askeri ve sivil yönetimi birbirinden ayırmıştır. O, ordu ve bürokrasiye yönelik bu düzenlemelerden sonra, daha etkin bir devlet idaresi oluşturmak ve doğuda yükselmekte olan Sasani tehlikesine karşı güçlü bir savunma tesis etmek amacıyla imparatorluk yönetimini doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Diocletianus, imparatorluk topraklarını bu şekilde iki ayrı idareye böldükten sonra doğu bölgesinin yönetimini Augustus unvanıyla kendisi üstlenmiş, batının yönetimini ise 286 yılında Augustus unvanı verdiği Maximianus'a bırakmıştır. Böylece yönetimde iki Augustus'un aynı anda söz sahibi olması esasına dayanan ikili yönetim sistemi (diarkhie) kurulmuştur. Bu yönetim sistemi, 293 yılında, her iki Augustus'un da yanlarına birer Caesar almasıyla dörtlü yönetim sistemine (tetrarkhie) dönüştürülmüştür. Bu çerçevede doğu eyaletlerini yöneten Diocletianus Caesar olarak Galerius'u, batı eyaletlerini yöneten Maximianus ise Constantius Chlorus'u almıştır.[36]

III. yüzyılın sonlarında Roma İmparatorluğu'nda yukarıda zikrettiğimiz siyasal ve idari düzenlemeler hayata geçirilirken, IV. yüzyılın hemen başında dini anlamda da kayda değer birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Bu dönemde İmparator Diocletianus, Hıristiyanların toplumsal ve dini alandaki huzursuzlukların kaynağı olarak telakki edilmeleri ve yapmış olduğu idari, askeri ve ekonomik reformların etkisini zayıflatacak bir tavır sergilemeleri nedeniyle Hıristiyanlara karşı bir baskı uygulamaya başlatmıştır. Başlangıçta, sadece devlet kademelerinde görev yapan Hıristiyanların görevlerinden uzaklaştırılmasıyla sınırlı tutulan bu kovuşturma, Diocletianus'un 23 Şubat 303'te İzmit'te yayınladığı bir fermanla, Hıristiyanlara ait kutsal kitapların

[36] Oluşturulan bu tetrarkhie sisteminde; Diocletianus Asya kıtası ve Mısır'ın, Maiximianus İtalya, Afrika ve İspanya'nın, Galerius Balkan yarımadası ve Tuna nehri civarındaki şehirlerin, Constantius Chlorus ise Galya ve Britanya'nın sorumluluğunu üstlenmiştir. Eyalet yönetiminde benimsenen bu sisteme paralel olarak ordu, tetrarkhların sorumlu olduğu bölgelere göre dörde ayrılmış, bu sistemin bir gereği olarak oluşturulan yeni ve dinamik askeri birliklerin giderlerinin karşılanması için vergi reformuna gidilmiştir (Sayar, 236-238). Ayrıca, Diocletianus, doğu eyaletlerini gözetim altında bulundurmak amacıyla, İzmit'te (Nicomedia) ikamet etmeyi tercih ederek sarayı buraya taşımış ve devleti buradan yönetmiştir (Erkan İznik, "Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü Geç Antikçağ'da Roma İmparatorluğu", Doğu Batı Romalılar I, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 49, 54).

yakılması, dini yapıların yıkılması veya müsadere edilmesi ve toplantılarının yasaklanması emrini vermesiyle geniş çaplı bir hal almıştır. [37] Fermanın yayınlanmasından hemen sonra ilk olarak İzmit'te bulunan Büyük Kilise yerle bir edilmiş, akabinde sarayda çıkan yangından Hıristiyanların sorumlu tutulmasıyla baskı ve zulmün şiddeti daha da artmıştır.[38] Bu dönemde kiliseler tahrip edilmiş ve Hıristiyan din adamları hapsedilmiştir. Ayrıca, baskıya uğrayan Hıristiyanlardan kendilerini bekleyen cezalardan kurtulmak isteyenler, Hıristiyanlıktan tümüyle uzaklaştıklarını ve Roma imparator kültüne tamamen bağlı olduklarını kanıtlamak zorunda bırakılmıştır.[39]

Diocletianus'un Hıristiyanlara yönelik olarak başlattığı baskı ve zulüm politikası sürerken, Diocletianus ve Maximianus 305 yılında kendi istekleriyle tahttan çekilmiş, yerlerine Caesarları olan Galerius ve Constantius Chlorus Augustus olarak tahta çıkmıştır. Bunlar da kendilerine Severus ve Maximinus Daia'yı Caesar olarak seçmiş ve böylece II. Tetrarkhie dönemi başlamıştır.[40] Bir sonraki yıl Constantius Chlorus'un Britanya'da ölmesiyle emri altındaki askerler, oğlu I. Constantinus'u Augustus ilan etmiştir. [41] Ancak Galerius, ordunun I. Constantinus'u Augustus ilan etmesini kabullenmeyerek Severus'u Augustus, I. Constantinus'u ise Caesar olarak atamış ve böylece III. Tetrarkhie dönemi başlamıştır.[42]

III. Tetrarkhie döneminin başlamasından birkaç ay sonra, Roma'da isyan eden halk ve ordu, imparatorluk makamından feragat eden Maximianus'un oğlu Maxentius'u imparator ilan etmiştir. Ancak mevcut tetrarkhlar Maxentius'un imparator olmasına karşı çıkmış ve batının Augustusu olan Severus Maxentius'a karşı verdiği mücadeleyi

[37] Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700'üncü Yılı", Toplumsal Tarih, Şubat 2013, 48.
[38] Duygu, 165-166.
[39] Diocletianus'un Hıristiyanların takip ve imha edilmelerini öngören fermanı, doğuda olduğu gibi batıda da yayınlanmış, fakat tetrarkhlar tarafından farklı şekilde uygulanmıştır. Ülkenin batı yakasını kontrolü altında bulunduran Constantius Chlorus Hıristiyan dini mekânlarını kapatmakla yetinirken, Maximianus'un egemenliği altında bulunan Afrika, İtalya ve İspanya'da birçok Hıristiyan öldürülmüştür (Sayar, 240).
[40] Sayar, 237.
[41] Alexander A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yay., İstanbul 2016, 59.
[42] Sayar, 242.

kaybederek savaş meydanında ölmüştür. Ardından, Maxentius'un babası Maximianus 307 yılı sonunda kendisini Augustus ilan ederek Severus'un yerine geçmiştir. Bunun üzerine, 305'te kendi isteğiyle tahttan çekilmiş olan Diocletianus yönetime müdahale etmiş, bu müdahale Maximianus'un aktif politikadan çekilmesi ve Illyrialı bir subay olan Licinus'un Augustusluğa atanmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Licinius ve Galerius'un Augustusluğunda ve Maximinus Daia ve I. Constantinus'un Caesarlığında dördüncü ve son tetrarkhie oluşmuştur.[43]

Roma'daki iktidar değişikliği ve yeni tetrarkhie dönemiyle birlikte devletin Hıristiyanlara yönelik baskısı azalmış ve bir süre sonra Galerius tarafından yayınlanan "Hoşgörü Genelgesi/Tolerans Fermanı" ile sona ermiştir. 30 Nisan 311'de yayınlanan Tolerans Fermanıyla, Hıristiyanların, inançları sebebiyle sergiledikleri itaatsizlik affedilmiş[44] ve onlara inançlarını özgürce yaşama hakkı tanımıştır.[45] Tetrarkhie'nin diğer üyeleri Licinius, I. Constantinus ve Maximinus Daia adına da ilan edilen ferman, I. Constantinus'un egemenliği altındaki batı eyaletlerinde özgür bir biçimde dinlerini yaşamakta olan Hıristiyanlardan ziyade, baskının yoğun bir biçimde uygulandığı doğu eyaletlerinde yaşayan Hıristiyanlara nefes alma imkânı tanımıştır.[46]

Galerius'un Tolerans Fermanı'nı yayınlamasından kısa süre sonra ülkenin doğusunu idare eden Maximinus Daia, Suriye ve Anadolu'daki bazı kentlerin ileri gelenlerinin Hıristiyanları istemediklerini dile getirmesi üzerine Hıristiyanlara baskı uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede o, Hıristiyanları kendi inançlarını terk ederek

[43] Sayar, 242.
[44] Vasiliev, 67.
[45] Literatürde Hıristiyanların özgürlüğüne kavuşturulması genel olarak I. Constantinus'a mal edilmekte ve I. Constantinus ve Licinius tarafından ilan edilen Milan Fermanı (313) Hıristiyanlara özgürlük tanıyan ilk resmi belge olarak sunulmaktadır. Esasen Galerius tarafından 311 tarihinde ilan edilen Tolerans/Hoşgörü Fermanı, Hıristiyanlara inançlarını özgürce yaşama olanağı veren ilk resmi belgedir. Milan Fermanı, Galerius'un Hıristiyanlara sağladığı özgürlüğü yineleyen ve Tolerans Fermanı'nı tamamlayan bir belge niteliğinde olmasına rağmen I. Constantinus'un Hıristiyanlık ve Kilise üzerindeki etkin ve belirleyici rolü dönemin diğer aktörlerini ve Tolerans Fermanı'nı gölgede bırakmıştır. (Hrvoje Gracanin, Religious Policy and Policizing Relgion During The Tetrarchy, Serdica Edict (311 AD): Concepts and Realizations of the Idea of Religious Toleration, Sofia 2014, 153.)
[46] Duygu, 168-170.

putperest ayinlerine katılmaya zorlamıştır. Ayrıca eyaletlere atadığı putperest din adamlarına Hıristiyanların ibadetlerini yasaklama ve kurban törenlerine katılmayan Hıristiyanları tutuklattırma yetkisi vermiştir. Ancak, Maximinus Daia'nın Hıristiyanlara karşı gerçekleştirdiği bu son hamle, 313 yılı Nisan ayında, bugünkü Çorlu yakınlarında Licinius'a yenik düşmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. [47]

Ülkenin doğusunda Maximinus Daia ve Licinius çekişmesi yaşanırken, batısında Diocletianus ile birlikte 305'te tahttan çekilen Maximianus, Arles'te bulunan askeri birlikler tarafından Augustus ilan edilmiştir. Maximianus'un oğlu Maxentius ise Augustus olmak için harekete geçmek üzere fırsat kollamaktaydı. Bunun üzerine batı eyaletlerini kontrolü altında bulunduran I. Constantinus harekete geçmiş, Maxentius'u, 28 Ekim 312 tarihinde, Milvian Köprüsü savaşında yenilgiye uğratarak ülkenin batı kanadının tek hâkimi olmuş, Maxentius ise savaş meydanında ölmüştür. Maxentius ve Maximinus Daia'nın ölümüyle sonuçlanan bu iktidar mücadeleleri, Roma İmparatorluğu'nu, bir önceki yüzyılın ortalarında yaşadığı ekonomik, askeri ve siyasal krizden kurtarmak için uygulanan tetrarkhie sisteminin sonunu getirmiş ve doğuda Licinus, batıda ise I. Constantinus'un Augustusluğunda yeni bir dönem başlamıştır.[48]

3- Milan Fermanı (313)

I. Constantinus ve Licinius'un, siyasi rakipleri Maxentius ve Maximinus Daia'yı saf dışı bırakan siyasal ittifakı, izledikleri din politikasına da yansımış ve bu ikili Diocletianus döneminde geniş bir kovuşturmaya uğrayan Hıristiyanları özgürlüğe kavuşturan Milan Fermanı'nı ilan etmiştir.[49] I. Constantinus ve Licinius tarafından 313 yılında imzalanan yasal bir belge niteliğindeki Milan Fermanı bir süredir baskı ve

[47] Turhan Kaçar, "Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700'üncü Yılı", Toplumsal Tarih, Şubat 2013, 48-49.
[48] Sayar, 242.
[49] Duygu, 171.

zulümlere maruz kalan Hıristiyanlara özgürce inanma ve ibadet etme hakkı tanımış, ayrıca baskı döneminde müsadere edilen mal varlıklarının iadesine karar vermiştir.[50]

Literatürde Milan Fermanı'nı yalnızca Hıristiyanlığı özgürleştiren ve onu devletin himayesine kavuşturan bir belge olarak sunma eğilimi yaygınsa da bu fermanla Hıristiyanların yanı sıra ve diğer din mensupları da diledikleri gibi inanma ve ibadet etme hakkı kazanmıştır.[51] Bununla birlikte Milan Fermanı'nın ilanından sonra yaşanan bir takım gelişmeler, fermanın bütün dinlere yönelik özgürlükçü tavrının, yalnızca Hıristiyanları koruyan bir tavra dönüştüğünü göstermektedir. Zira bu süreçte imparator Hıristiyan din adamalarını kamu görevlerinden muaf tutan ve onlara birtakım ayrıcalıklar tanıyan kararlar almış, böylece Hıristiyanlık açısından oldukça farklı bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde Hıristiyanlık kendi değerlerine sahip çıkan ve kendisini himaye eden imparatoru kucaklamıştır.[52]

Hıristiyanlığın 380 yılında devletin resmi dini olarak kabul edilmesiyle, Kilisenin devlete olan yakınlığı daha da artmış ve Kilise kendisini devletin kaderinden sorumlu tutmaya başlamıştır. Bu süreçte, imparator tanrısal özelliklere sahip olduğu iddiasını terk etmiş, ancak Tanrı tarafından seçildiği ve mutlak otorite kaynağı olduğu anlayışını sürdürmüştür. Bu sebeple imparator Kilise'nin de başı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Böylece imparator, Tanrı'nın yeryüzündeki vekili, devletin ve Kilise'nin başı ve doğru inancın koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Bu koruyucu vasfının bir sonucu olarak imparator, ekümenik konsilleri toplantıya çağıran, zaman zaman bu toplantılara başkanlık eden, dahası konsil kararlarına geçerlilik kazandıran ve bu kararları uygulayan bir güç odağı olmuştur. Bu durum, siyasi otoritenin dini meselelere müdahale etmesine ve çoğu zaman yetki alanı içerisine girmeyen konularda görüş

[50] Duygu, 175-176.
[51] Kaçar, "Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı", 46.
[52] Katar, "Ortodokslukta Din Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)", 166.

bildirip dayatmalarda bulunmasına ve Kilise ile devlet arasında var olan ayrımın zamanla ortadan kalkmasına neden olmuştur.[53]

4- I. Constantinus'un Tek Başına İktidara Gelişi

Hıristiyanlık açısından önemli bir figür olan I. Constantinus, Roma İmparatorluğu'nun batı eyaletlerinin sorumluluğunu üstlendiği 306 yılından itibaren Hıristiyanlık yanlısı bir politika izlemeye başlamış ve 312 yılında gerçekleşen Milvian Köprüsü savaşında siyasi rakibi Maxentius'u mağlup etmesinin ardından Licinius ile birlikte yayınladığı Milan Fermanıyla bu desteği açıkça ilan etmiştir. Onun Hıristiyanlara yönelik bu olumlu tutumu, Milan Fermanı'nın ilanını izleyen süreçte, Hıristiyanlığı ve Kiliseyi güçlendirmeye yönelik reformlarının da temelini oluşturmuştur.[54]

Hıristiyanları özgürlüğüne kavuşturan Milan Fermanı'nın getirdiği özgürlük ve huzur ortamı, fermanın ilanından bir süre sonra I. Constantinus ve Licinius arasında ortaya çıkan politik anlaşmazlıklar ve siyasi rekabet nedeniyle bozulmuştur.[55] I. Constantinus'un Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimi olma idealiyle Licinus'un sorumluluğu altında bulunan bölgede de Hıristiyanların hamisi rolüne soyunması[56] bu siyasi rekabetin arka planında yer alan en önemli nedendir. I. Constantinus'un Hıristiyanları açık şekilde destekleyen bu tutumuna karşın, Licinius'un özel bir politikasının bulunmaması, yönetimi altındaki Hıristiyanları, batıdaki dindaşlarının hamisi olan I. Constantinus'a yaklaştırmıştır. Licinius ve Hıristiyanlar arasındaki bu gerilim, Licinius'u yeni tedbirlere başvurmaya sevk etmiştir. Hıristiyanların sadakatsizliğinden korkan Licinius, Hıristiyanları devlet kademelerinden uzaklaştırmış,

[53] Katar, "Ortodokslukta Din Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)", 166-167.
[54] Duygu, 178.
[55] Duygu, 178.
[56] Sayar, 243.

dahası toplumsal düzeyde kargaşa yarattığı gerekçesiyle Hıristiyan din adamlarının seyahat etmelerini ve toplantılarını yasaklamıştır.[57]

I. Constantinus ve Licinus arasındaki siyasi rekabet ve gerilim iki imparatoru ilk olarak 3-4 Temmuz 324 tarihinde Edirne yakınlarında karşı karşıya getirmiştir. Bu savaş, I. Constantinus'un üstünlüğüyle sona ermiş ve Licinius ordusuyla birlikte Byzantion'a çekilmiştir.[58] Bu savaşı, 18 Eylül 324 tarihinde gerçekleşen Üsküdar (Chrysopolis) savaşı izlemiştir. Licinius'un ikinci kez mağlubiyetiyle sonuçlanan bu savaşın ardından I. Constantinus Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimi olmuştur. O bu zaferin anısına 01 Kasım 324'de, Byzantion şehrinin adını Constantinopolis'e çevirmiş ve Constantinopolis'i kısa süre içerisinde hem devlet idaresinin hem de Hıristiyanlığın önemli bir merkezi haline getirmiştir. I. Constantinus bu zaferden kısa süre sonra, 325 yılında iki yüz elli civarında piskoposun katılımıyla İznik Konsili'ni düzenlemiştir.[59]

[57] Turhan Kaçar, "Üsküdar Savaşı ve Bizans'ın Temelleri", Üsküdar Sempozyumu Bildirileri I, Ed. Zekeriya Kurşun ve diğerleri, C. 1, Seçil Ofset, İstanbul 2004, 24.
[58] Paul Stephenson, Büyük Konstantin, Çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, 195-197.
[59] Kaçar, "Üsküdar Savaşı ve Bizans'ın Temelleri", 27-28.

BİRİNCİ BÖLÜM

IV. YÜZYILDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

A- I. CONSTANTİNUS DÖNEMİ DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

I. Constantinus, Milan Fermanı'nın ilanını izleyen süreçte Hıristiyanlığı ve Kiliseyi güçlendirmeye yönelik birtakım reformları hayata geçirmiş ve Kilise'ye tanıdığı mali, hukuki ve siyasi imtiyazlar vesilesiyle Kilise'nin devlete entegrasyonunu sağlamıştır.

1. Kiliseye Tanınan İmtiyazlar ve Kilisenin Devlete Entegrasyonu

I. Constantinus'un Kiliseyi güçlendirmesi ve devletle bütünleşen bir kurum haline getirmesi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte o, öncelikle Kilise'yi zamanla oldukça zengin bir kurum haline getirecek olan mali imtiyazlarla donatmıştır. I. Constantinus bunun için ilk olarak, vaktiyle Kilise'ye ait olan ve Hıristiyanlığa yönelik baskı döneminde müsadere edilen mal varlıklarını iade ettirmiştir. 21 Ekim 313 tarihli bir yasayla Hıristiyan din adamlarını ve Hıristiyanlık eğitimi alan öğrencileri, askerlik ve devlete karşı zorunlu hizmetlerden[60] 26 Mayıs 320 tarihli bir başka yasayla, çocukları, eşleri ve uşaklarıyla birlikte tüm ruhbanları vergiden muaf tutmuştur. I. Constantinus, 3 Temmuz 321 tarihli bir diğer yasayla, kişilere, Kilise'ye miras bırakma hakkı tanımış ve devletin, her yıl, bu kuruma önemli miktarda para, gıda ve emlak yardımı yapmasını öngören düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur.[61] Özellikle bu son düzenleme ile uzun vadede Kilise'nin zenginleşmesinin önü açılmıştır.

I. Constantinus'un Kilise ve Hıristiyan din adamlarını ekonomik hususlarda ayrıcalıklı hale getiren düzenlemeleri Kilise'yi ve Hıristiyan din adamlarını yalnızca

---

[60] Duygu, 185.

[61] Bogdan Popescu, "Constantine The Great and Christianity Church and State Commingled", States, Globalisation and Economic Justice, Student World 2004/1, 88-89. (Detaylı bilgi için bkz. http://koed.hu/sw248/bogdan.pdf 21/04/2018).

ekonomik olarak güçlendirmemiş, aynı zamanda onları toplumsal anlamda daha etkin ve itibarlı hale getirmiştir. Bu dönemde Hıristiyan din adamları devlet yetkilileri nezdinde itibar görmüş, yeni kiliseler inşa etmek amacıyla yöneticilerden maddi destek talep etmiş ve imparatora danışmanlık etmeye başlamıştır. Böylece devlet ve Kilise arasında yeni bir bağlam meydana gelmiş ve Tanrı'nın elçileri sıfatını taşıyan din adamları, devletin resmi memurlarına komut verebilecek bir güce ulaşmıştır. Din adamlarının imparatorun askeri seferlerine eşlik etmeye başlaması ise bu gücü pekiştiren bir başka yenilik olmuştur. Ayrıca, bu dönemde, önceki dönemlerde sürgüne yollanan din adamları ve Kilise mensuplarının, imparatora ve Kilise'ye sadakat göstermeleri şartıyla geri dönmelerine izin verilmiştir.[62]

I. Constantinus'un Hıristiyanlığa tanıdığı ayrıcalıklar sayesinde Kilise teşkilatlanmasında bazı değişiklikler olmuştur. Bu dönemde Kilise örgütlenmesinin imparatorluğun idari ve politik yapısına uyarlanmasının temelleri atılmıştır. Bu bağlamda bir bölgenin ruhani liderinin yalnızca sorumluluğu altındaki bölgeyi yönetebileceği, diğer bir piskoposluk bölgesine müdahalede bulunamayacağı ve bir piskoposluğun derecesinin, o yerleşim yerinin önemine göre belirleneceği prensibi kabul edilmiştir. Ayrıca, bu dönemde yürürlüğe giren kanunlarda eyalet, piskoposluk makamı ve piskoposluk bölgelerine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Devlet tarafından korunan Kilise, imparatora sadakatle bağlı vatandaşları eğitmek, onları yönlendirmek ve barbar halkları Hıristiyanlaştırarak devlete yakınlaştırmak gibi bir görev üstlenmiş, yapılan bu düzenlemeyle Kilise'ye ilahi misyonunun yanında, insani bir misyon da kazandırılmıştır.[63]

I. Constantinus'un Kilise lehine attığı adımların en önemli boyutunu hukuki karakter taşıyan imtiyazlar oluşturmuştur. I. Constantinus, Hıristiyanların ve Kilise'nin organizasyonunda kilit rol oynayan Hıristiyan din adamlarını yargı gücüyle desteklemiş

[62] Popescu, 88-89.
[63] Popecsu, 89-90.

ve bu düzenlemeyle piskoposluk mahkemelerine ayrıcalıklı bir statü kazandırarak bu kurumun imparatorluğun yargı sistemine entegrasyonunu sağlamıştır. Söz konusu düzenlemeyle, piskoposluk mahkemelerinin, sivil mahkemelerin yükünü hafifletmesi ve Hıristiyanların başka dine mensup olanlardan müteşekkil mahkemelere başvurma konusunda gönülsüz davranmalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.[64]

Piskoposluk mahkemelerinin, sivil mahkemelerin yükünü hafifletmesi beklentisiyle yürürlüğe konan 23 Haziran 318 tarihli bir yasayla, hukuk davalarının sivil mahkemelerde açılmış olsa bile Kilise mahkemelerinde görülebileceği, piskoposluk mahkemelerinin verdiği kararların kesin olduğu, temyiz yoluyla başka bir makama götürülemeyeceği ve bozulamayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca, piskoposların kararlarının imparatorun kararı gibi sayılacağı kabul edilmiş ve valiler ile alt kademedeki yöneticiler bu kararları derhal uygulamakla yükümlü tutulmuştur. Sivil mahkemelere de Kilise mahkemelerinin kararlarını olduğu gibi onaylama zorunluluğu getirilmiştir. Benzer bir düzenlemeyle kilisede ve piskoposun huzurunda yapılacak olan köle azadına ilişkin hukuki işlemlerin geçerli olacağı kabul edilmiştir. Böylece, piskoposların, kendilerine tanınan ayrıcalıkların sağladığı güce dayanarak gerek devlet yönetiminde gerekse toplumsal alanda söz sahibi olmalarının yolu açılmıştır.[65]

Bir piskoposun ancak kendi meslektaşları tarafından yargılanıp cezalandırılabileceği yine bu dönemde düzenlenen başka bir hususdur. Bu düzenlemeyle, piskoposların ancak azil veya sürgün cezasına çarptırılabileceği ve piskoposlara işkence yapılamayacağı düzenlenmiştir.[66]

Hıristiyan toplumunun yapısında meydana gelen bu değişikliklerle eş zamanlı olarak Roma toplumunun tamamını ilgilendiren başka bir değişiklik gündeme gelmiştir. 07 Mart 321 tarihli bir yasayla pazar gününün dinlenme günü olduğu kabul edilmiştir.

[64] Duygu,186-187.
[65] Duygu,188.
[66] Duygu,188.

320'li yılların başlarında Roma sikkeleri üzerinden silinen putperest imgelerin yerini Hıristiyan semboller almıştır. Ayrıca, her bölgenin yöneticilerine şehitlerin günlerinin hatıralarına saygı gösterilmesi emredilmiş ve Hıristiyan şehitlerin mezarları ile mezarlıklar Kilise'nin himayesine verilmiştir.[67]

Bu dönemde putperestliği tedrici olarak zayıflatmayı hedefleyen bazı fermanlar da yayınlanmıştır. Başta Fenike, Kilikya ve Mısır'da bulunanlar olmak üzere putperest tapınakları yıkılmış ve yerlerine kiliseler inşa edilmiştir. Ayrıca, Kudüs'te bulunan Venüs tapınağı yıkılmış ve yerine Kutsal Kabir Kilisesi inşa edilmiştir. Beytlehem, Zeytin Dağı, İstanbul ve İznik'te inşa edilen kiliseler vesilesiyle Roma'nın izlerini taşıyan Hıristiyan mimari geleneğinin temelleri atılmıştır. Ayrıca, putperestler, Hıristiyanların kutlamalarına katılmaya ve eski geleneklerini unutmaya teşvik edilmiştir. Bütün bu yasal düzenlemeler ve devlet desteği sayesinde şehirlerde Hıristiyan semboller yükselmeye başlamış, böylece Hıristiyan olmayanlar yeni dini benimsemeye zorlanmaksızın Hıristiyanlığın mevcudiyeti ve sembolleriyle kuşatılmıştır.[68]

I. Constantinus'un yukarıda çeşitli örneklerine yer verdiğimiz reformları hayata geçirmek suretiyle Hıristiyanlığı ayrıcalıklı bir din haline getirmesi, bir yandan Hıristiyan toplum ile devlet arasında önemli bir iletişim kanalının açılmasını sağlarken diğer yandan devletin dine müdahalesinin önünü açmıştır. Toplum ile devlet arasındaki iletişim kanalının en önemli aktörleri ise halk ile sürekli iç içe olmalarının yanı sıra devlet yetkilileriyle temas halinde bulunan piskoposlardır. Piskoposların köprü görevini üstlendiği saray ve Kilise yakınlaşması tarihsel süreç içerisinde yönetme refleksleri güçlü olan sarayın Kilise'ye müdahalesiyle sonuçlanmıştır.[69] Zira I. Constantinus

[67] Popescu, 90.
[68] Popescu, 89-90.
[69] Turhan Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (M.S. 398)", Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler, Ed. Hamdi Şahin, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yay., Antalya 2011, 230.

döneminden itibaren imparatorlar dini işlere hatta ilahiyat konularına müdahale etmeye başlamışlardır. Örneğin Arius-Athanasius tartışmasını sonlandırmak amacıyla 325 yılında İznik'te bir konsil toplanması kararını bizzat I. Constantinus vermiştir.[70] I. Constantinus'un gerçekleştirdiği bu müdahalenin benzerleri halefleri tarafından da gerçekleştirilmiştir. I. Constantinus döneminden itibaren, imparatorlar, piskoposların toplantılarında bulunmak, Kilise düzeninin yetkili koruyucusu tavrını sürdürmek, Kilise adına kanunlar koymak ve hükümler vermek, Kilise'yi teşkilatlandırmak ve idare etmek, topladıkları ruhani meclislere başkanlık etmek, itikatın formüllerini tespit edip yazmak suretiyle devlet ve Kilise'nin ilişkilerini düzenlemeye devam etmişlerdir.[71]

I. Constantinus'un Hıristiyanlığı özgürleştiren ve Kilise'yi güçlendiren reformlarının doğurduğu en önemli sonuçlardan bir diğeri ilahiyat alanında olmuştur. Bu süreçte o zamana kadar devlet baskısının yoğun olarak hissedilmesi nedeniyle çok fazla gündeme gelmeyen teolojik tartışmalar gün yüzüne çıkmıştır. Bu dönemden itibaren Hıristiyanlar arasında büyük tartışmalara neden olan ilahiyat ile ilgili meseleler, çoğunlukla bu meselelere ülkenin siyasi birlik ve bütünlüğü açısından bakan imparatorların müdahalesiyle ve genellikle onların arzu ettiği biçimde kararlar alan konsillerle çözülmeye çalışılmıştır. Bunun ilk örneğini, Mısır'da patlak veren Arius-Athanasius tartışması ve bu tartışmayı çözüme kavuşturmak için imparator I. Constantinus'un emriyle 325 yılında toplanan İznik Konsili oluşturmuştur.[72] Kilise'nin özgürleşmesi ve güçlenmesiyle ortaya çıkan bu tartışmaların politik alandaki en çarpıcı sonucu ise büyük Kilise merkezleri arasındaki güç mücadelesinin imparatorluk içerisindeki bölgesel düşmanlıkları şiddetlendirmesi ve Hıristiyanlık içerisindeki ayrılıkları derinleştirmesi olmuştur.[73]

---

[70] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", AÜİFD, Ankara 2000, C. 41, S. 1, 314-315.
[71] Charles Diehl, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. A.Gökçe Bozkurt, İlgi Yay., İstanbul 2006, 21.
[72] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 335-336.
[73] İznik, 61.

2. I. Constantinus'un Hıristiyanlık Yanlısı Bir Politika İzlemesinin Nedenleri

I. Constantinus'un 324 yılında rakibi Licinius'u bertaraf ederek Roma İmparatorluğu'na tek başına hâkim olması Hıristiyanlık açısından yepyeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Hıristiyanlığın bu yeni dönemini incelemeye geçmeden önce, I. Constantinus'un Hıristiyanlığı güçlendirmeye yönelik bir politika izlemesinin nedenlerini ortaya koymak bu süreçte izlediği din politikasını anlamak bakımından önem taşımaktadır.

I. Constantinus'un, Milan Fermanı'nın ilanını izleyen süreçte Hıristiyanlığı ve Kiliseyi güçlendirmeye yönelik reformlara girişmesi, onun Hıristiyanlığı yalnızca özgür bırakmak değil, aynı zamanda desteklemek amacında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum I. Constantinus'un neden Hıristiyanlık yanlısı bir politika izlemeyi tercih etmiş olabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Sorunun muhtemel cevaplarını ortaya koymaya yönelik yaklaşımlardan ilki I. Constantinus'un Hıristiyanlığı benimsemiş olması nedeniyle böyle bir politika izlemeyi tercih etmiş olabileceğine işaret etmektedir.[74] I. Constantinus'un tam olarak ne zaman ve nasıl Hıristiyan olduğu tartışmalı olmakla birlikte, Hıristiyan olması, genellikle 312 yılında rakibi Maxentius ile yaptığı Milvian Köprüsü savaşı sırasında gördüğü rivayet edilen vizyonla ilişkilendirilmektedir. Alexander A. Vasiliev'in naklettiğine göre bu vizyonla ilgili en erken tarihli anlatı I. Constantinus ile aynı dönemde yaşamış olan Lactantius'a aittir. Lactantius, De Mortibus Persecutorum *(Zalimlerin Ölümü Üzerine)* isimli eserinde, I. Constantinus'un rüyasında, İsa'dan, İsa'nın sembolü olan *coeleste signum dei*'yi[75]

[74] Kaçar, "Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı", 49-50.
[75] Latince coeleste signum Dei: Labarum, Grek alfabesinde yer alan Chi (X) ve Rho (P) harflerinin iç içe geçmesiyle oluşan ve erken dönem Hıristiyanlığın sembollerinden biri olarak kabul edilen Mesih'in Latince isminin (Christus) çok sayıdaki görünümünden biridir. (Detaylı bilgi için bkz. https://www.arkeolojikhaber.com/haber-labarum-labarum-sembolu-19371/ 27/02/2019).

kalkanı üzerine nakşetmesi uyarısı aldığından söz etmiştir. I. Constantinus'un bir diğer çağdaşı olan Sezariyeli (Caesarea) Eusebius ise I. Constantinus'un biyografisini kaleme aldığı De Vita Constantini *(Constantinus'un Yaşamı)* adlı eserinde, I. Constantinus'un, Maxentius'a karşı düzenlenen sefer sırasında güneş üzerinde parlak bir imge ve imge üzerinde *"Bununla Fethet"* yazısını gördüğünü yemin ederek doğruladığına yer vermiştir.[76]

Vasiliev, I. Constantinus'un din değiştirmesinin arka planında mucizevî bir unsur bulunduğunu ima eden yukarıdaki iki anlatıma bakılarak, onun gerçek manada Hıristiyanlığı kabul ettiği sonucuna varılamayacağını ifade etmekte ve I. Constantinus'un o dönemde Hıristiyanlığa meyilli olduğu kabul edilse bile Hıristiyanlara karşı tutumundaki asıl belirleyicinin zihnindeki politik düşünceler olduğunu vurgulamaktadır.[77] Benzer şekilde John Julius Norwich, Milvian Köprüsü savaşının, I. Constantinus'un Hıristiyanlığa fiili geçişi olmasa da kendisini Hıristiyan tebaanın hamisi ve etkin koruyucusu olarak ortaya koyuş anı olduğunu ifade etmektedir. Norwich'e göre, I. Constantinus, Hıristiyanlığa içten bir yakınlık duymasına ve Milvian Köprüsü Savaşı sırasındaki mistik deneyimlerini Hıristiyanların Tanrısı'na borçlu olduğuna inanmasına rağmen, Hıristiyanlığı tam anlamıyla kucaklamaya hazır değildi. Ancak en yüce Tanrı kavramını tam anlamıyla kabul etmekle birlikte bu Tanrı'nın kendisini birkaç faklı şekilde, Apollo, Sol Invictus, Mithras ya da gerçekten Hıristiyanların Tanrısı olarak gösterebileceğini kabul etmeye hazırdı. Tüm bu tezahürlerden sonuncusunu tercih ediyor olsa da evrensel bir hükümdar olarak kendisini bütün din ve inanışların üstünde hissettiğinden tercihlerini açıklamak için bir neden görmemişti.[78]

[76] Vasiliev, 65.
[77] Vasiliev, 66.
[78] John Julius Norwich, Bizans Erken Dönem (MS 323-802), Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay. İstanbul 2012, 38-41.

Yukarıda I. Constantinus'un Hıristiyan olduğu ile ilgili verdiğimiz bilgiler konuyu tam olarak açıklığa kavuşturmamızı sağlamamakla birlikte, onun Hıristiyanlıkla yakın bir ilişki içinde olduğu izlenimini vermektedir. Bu izlenimi güçlendiren bir başka unsur I. Constantinus'un çocukluk ve ergenlik döneminde anne ve babasının Hıristiyanlık konusundaki tutumlarından etkilenmiş olabileceğidir. I. Constantinus'un annesi Helena'nın Hıristiyan olduğu, Hıristiyanlar açısından kutsal sayılan diyarlara gerçekleştirdiği hac ziyareti sırasında İsa'nın üzerinde çarmıha gerildiği haçı bulduğu ve bu sebeple Azize Helena adını aldığı yönünde birçok rivayet mevcuttur.[79]

Bir başka rivayete göre, Helena, eşi Constantius Chlorus'a Hıristiyanlara merhametli davranması için telkinde bulunmuştur. Nitekim Diocletianus tarafından başlatılan ve belli aralıklarla yaklaşık on yıl süren "Büyük Zulüm" döneminde ülkenin batı yakasını kontrolü altında bulunduran Constantius Chlorus'un Hıristiyanlara karşı ılımlı bir tutum sergilemiş olması bu iddiaları doğrular niteliktedir.[80] I. Constantinus da babası Constantius Chlorus gibi siyasal iktidarı diğer aktörlerle paylaştığı tetrarkhie döneminden başlayarak iktidara tek başına hâkim olduğu bütün bir süreç boyunca, Hıristiyanları aleni şekilde destekleyip himaye eden ve Kilise'yi maddi ve manevi yönden güçlendiren bir politika izlemiştir.

I. Constantinus'un Hıristiyanlığı ve Kilise'yi güçlendirmeye yönelik bir din politikası izlemesinin nedenlerini ortaya koymaya yönelik bir diğer yaklaşım onun politik kimliğine ve hedeflerine işaret etmektedir. Buna göre, Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı olan I. Constantinus'un öncelikli hedefi imparatorluğun tamamına hâkim olan kaotik ortama bir son vermek ve siyasi birliği yeniden sağlamaktır.[81] Bu birliği

[79] Vasiliev, 59; Norwich 32; Rosemary Ellen Guiley, "Helena", The Encyclopedia Of Saints, Copyright by Visionary Living, USA 2001, 143.
[80] Tyler Yung Laughlin, The Controversy of Constantine's Conversion to Christianity, Copyright Tyler Laughlin, USA 2007, 4 (Detaylı bilgi için bkz. https://wou.edu/history/files/2015/08/Tyler-Laughlin.pdf 13/03/2018).
[81] Roma İmparatorluğu, III. yüzyılda içte ve dışta karşılaştığı pek çok sorun sebebiyle önemli ölçüde güç kaybetmiş, bilhassa doğuda yaşanan savaşlar ve kuzeyden gelen barbar istilaları imparatorluğu hayli yıpratmıştır. Bu sorunlarla mücadele etmek amacıyla oluşturulan tetrarkhie sistemi de beklenen siyasal

sağlamanın en önemli yollarından biri geniş kitleleri aynı inanç etrafında buluşturmaktır. Bu noktada; onun Hıristiyanlığı farklı milletleri ve gelenekleri birbirine bağlayan güçlü bir ortak payda olarak görmüş olması muhtemeldir.[82] Ayrıca, onun Kilise örgütlenmesi yoluyla Roma dünyasının en uç noktalarına kadar ulaşabileceğini ve devletin başı olarak Kilise'yi kontrol ettiği takdirde, imparatorluğun tamamını kontrol edebileceğini düşünmesi ve bu nedenle Hıristiyanlığı desteklemiş olması da güçlü bir ihtimaldir. Bu suretle o, uzun vadede Hıristiyanlığı devletin hâkim dini haline getirerek farklı dini gruplar arasındaki gerilim ve sürtüşmeleri de ortadan kaldırmış olacaktır. Bu gerekçeler I. Constantinus'u Hıristiyanlığı himaye etmeye ve onu uzun vadede toplumun egemen dini haline getirmeye yöneltmiş olabilir.[83]

I. Constantinus'un Hıristiyanlığı güçlendirmeye yönelik reformlarının arka planında ne olduğu sorusunun kesin bir cevabının bulunmadığını ve meseleye onun politik kimliği ve hedefleri noktasından bakmanın bizi daha gerçekçi bir sonuca ulaştıracağını ifade etmek mümkündür. Gerekçesi ne olursa olsun I. Constantinus'un, imparatorluk içerisindeki farklı dini oluşumları kontrol altına alarak devlet için bir tehlike olmaktan çıkarıp, Hıristiyanlığı toplumu birleştirici bir unsur olarak kullanma anlayışına dayanan bir din politikasını uygulamaya koyması, Hıristiyanlığın kurumsallaşmasının ve Kilise'nin devlete entegrasyonunun en önemli kilometre taşını oluşturmuştur.[84]

istikrarı sağlayamamış, yönetimi paylaşan aktörler arasındaki politik mücadeleler ülkedeki siyasal istikrarı daha da bozmuştur. I. Constantinus, siyasal istikrarı ve toplumsal bütünleşmeyi yeniden sağlamak için tetrarkhie sisteminin diğer aktörlerini bertaraf etmiş, akabinde köklü reformlara girişmiştir (Duygu, 189).

[82] Popescu, 92-93.

[83] Kaçar, "Roma İmparatorluğu Hıristiyanlar ve Milano Fermanı'nın 1700. Yılı", 49-50.

[84] Duygu, 192.

3. İznik Konsili (325)

İznik Konsili'nin toplanmasının arka planında; Mısır'da patlak veren Arius-Athanasius tartışmasını imparatorluk desteğini alarak çözmek, Kilise içi ayrılıkçı grupların durumlarını tartışmak,[85] Kilise'nin örgütlenme şemasında[86] ve Paskalya bayramının kutlanma tarihi hususunda uzlaşı sağlamak[87] gibi teolojik nedenler olduğu kadar politik nedenler de vardır. I. Constantinus'un, Roma İmparatorluğu'nun doğu yakasının Augustusu Licinius'u mağlup ederek imparatorluğun tek hâkimi olmasının yanı sıra imparator oluşunun yirminci yıl dönümünü[88] kutlamak ve Hıristiyanlığa verdiği desteği geniş çaplı bir katılımla ilan etmek konsilin arka planında yer alan politik nedenler olarak zikredilebilir. Ancak konsile damgasını vuran Arius-Athanasius tartışması, diğer gündem maddelerinin önüne geçmiş ve konsil gündemini teolojik bir tartışmayı çözme zeminine kaydırmıştır. Bu bağlamda; İznik Konsili'nin ana gündemini oluşturan Arius-Athanasius tartışmasını kısaca açıklamak, konsil gündeminin teolojik bir tartışmayı çözme zeminine nasıl kaydığını anlamak açısından önemlidir. Zira İznik Konsili ve bu konsilde kabul edilen itikat metni, Hıristiyanlık tarihinin sonraki dönemlerinde ortaya çıkan tartışmaların taraflarınca sıklıkla dayanak noktası olarak gösterilmiştir.[89]

[85] Turhan Kaçar, Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İznik'te Toplanma Sebebi, Uluslararası İznik Sempozyumu 2005, 69-70.
[86] Stephen Mitchell, "Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641", Çev. Turhan Kaçar, TTK Yay., Ankara 2016, 356.
[87] İsmail Taşpınar, "I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri", MÜİFD 2004, C. 26, S. 1, 27.
[88] Roma imparatorlarının iktidara gelişlerinin özellikle sonu sıfırla biten yıl dönümlerini kutlamaları bir gelenektir. Burada dikkat çeken nokta, I. Constantinus'un iktidara gelişinin yirminci yılını (*vicennalia*) piskoposlarla birlikte kutlamayı tercih etmesidir ki bu aynı zamanda onun Hıristiyanlığa verdiği desteğin açıkça ilanı anlamına gelmektedir (Detaylı bilgi için bkz., Kaçar, "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İznik'te Toplanma Sebebi", 70).
[89] Kaçar, "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İznik'te Toplanma Sebebi", 69-70.

3.1. Arius-Athanasius Tartışmasının Doğuşu

İsa'nın tabiatı üzerine tartışmaların bir neticesi olarak ortaya çıkan Aryüsçülük, Arius'un öğretisini açıkladığı 318 yılından, bu öğretinin kesin olarak yasaklandığı İstanbul Konsili'ne kadar (381) Kilise ve devletin gündemini meşgul etmiş ve Kilise tarihinde IV. yüzyılın en önemli problemini teşkil etmiştir. Aryüsçülük, Arius'un fikirlerinin Hıristiyanlığın Tanrı anlayışına aykırılık teşkil etmesi nedeniyle teolojik açıdan, I. Contantinus ve haleflerinin bu ihtilafa dâhil olması sebebiyle de siyasi açıdan oldukça önemlidir. Aryüsçülüğün siyasi açıdan bu denli önem kazanmasında, ortaya çıkışının, Milan Fermanı'nın ilanıyla kesişmiş olması ve I. Constantinus'un izlediği siyaset etkili olmuştur. Bu tarihe kadar bir yer altı dini görünümde olan Hıristiyanlık, Milan Fermanı'nın ilanıyla devlet tarafından tanınmak gibi sağlam bir temele oturmuş, I. Constantinus'un reformları sayesinde de gözde bir din haline gelmiştir. Hıristiyanlığın devletin himayesini kazanması ve Kilise'nin güçlenmesiyle birlikte ortaya çıkan tartışmalar, çoğunluğun kabul edebileceği bir inanç formülü arayışını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca, bu dönemde imparatorun desteğini kazanmak aynı zamanda devletin resmi din anlayışının öncüsü olmak anlamına gelmektedir ki bu durum, imparatorun desteğini almak isteyen Arius ve karşıtları arasındaki tartışmanın politik yönünü öne çıkarmış ve bu tartışmanın kısa zamanda toplumun tüm kesimlerine yayılmasına neden olmuştur.[90]

Aryüsçülüğün baş müsebbibi olarak görülen Arius Antakya Kilisesi'nde eğitim almış bir Kuzey Afrikalıdır.[91] Arius'un Libya'da doğduğu tahmin edilmekte ve doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.[92] Arius, aşkın bir Tanrı anlayışı üzerine yoğunlaştırdığı fikirlerini, ilk kez 318 yılında İskenderiye Kilisesi'ne bağlı Baucalis

[90] Bilal Baş, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi", Divan İlmi Araştırmalar 2000, C. 2, 167-168.
[91] Turhan Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları", AÜİFD 2003, C. 44, S. 2, 187.
[92] Baş, 169.

bölgesinin başrahibi iken açıklamıştır.[93] Arius Tanrı'nın; bir, doğrulmamış, ezeli, ebedi, mutlak iyi ve hikmet sahibi olduğunu vurgulamıştır. O, Tanrı'nın diğer varlıklar tarafından kavranamayacağını, ezelden beri baba olmadığını ve babalık sıfatını kendi iradesiyle Oğul'u yaratmasıyla kazandığını savunmuştur.[94] Arius, İsa'nın, Tanrı tarafından, diğer mahlûkattan önce, ancak zaman içinde yaratıldığını iddia etmek suretiyle İsa'yı yaratılmışlar arasına dâhil etmiş ve Oğul'un, Baba ile aynı özden olmadığını savunmuştur. Ona göre İsa'da bedenlenen Tanrı kelamı, Tanrı gibi ezeli değildir.[95]

Arius'a göre Tanrı'nın özünün bölünmesi veya yayılması mümkün olmadığından Tanrı yaratılmışları kendi özünden değil iradesinden yaratmıştır. Bu bağlamda Oğul dâhil bütün yaratılmışlar yoktan var edilmiştir.[96] Arius'a göre İsa'nın sıradan bir mahlûk veya insan olduğunu söylemek de mümkün değildir, zira İsa'nın Tanrı'ya itaati sayesinde kazandığı özel bir konumu vardır. Buna göre İsa, Tanrı ve insanlar arasında bir aracı, kutsal varlık ve yaratma vasıtasıdır. Kutsal Ruh ise Oğul aracılığıyla yaratılmıştır ve derece olarak ondan aşağı konumdadır. Arius'un teslis anlayışı, teslisin üç hipostazı (uknum) arasında hiyerarşik bir ilişkinin varlığına işaret etmekte ve mutlak Tanrı'nın yalnızca Baba olduğunu, Oğul ve Kutsal Ruh'un Tanrı olmadığını içermektedir. Buna göre Oğul ve Kutsal Ruh Baba tarafından yaratılmıştır ve aralarında mutlak bir tabiat farkı vardır.[97]

Arius'un, Oğul İsa'nın Baba ile aynı özden olmadığını ve teslisin üç hipostazı (uknum) arasında hiyerarşik bir ilişkinin varlığını içeren fikirlerinin kısa süre içerisinde İskenderiye ve çevresindeki din adamları ve halk arasında geniş bir ilgi uyandırması geleneksel Kilise çevresinin tepkisine yol açmıştır. Arius ile aynı görüşte olmayan

[93] Mustafa Sinanoğlu, "Hıristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili", İslam Araştırmaları Dergisi 2001, S. 6, 6.
[94] Detaylı bilgi için bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (04/10/2018).
[95] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[96] Baş, 195.
[97] Baş, 171.

İskenderiye piskoposu Alexander, başlangıçta herhangi bir tarafın yanında yer almaksızın meseleyi uzlaşma yoluyla çözmek amacıyla Arius ve karşıtlarını bir araya getirmiş, ancak toplantı taraflar arasındaki ihtilafı derinleştirmekten öteye gitmemiştir.[98] Bunun üzerine Alexander, Arius ve taraftarlarını görüşlerinden vazgeçirmek amacıyla Mısır civarındaki yüze yakın piskoposun katılımıyla bir sinod toplamış ve bu toplantı Arius ve taraftarlarının aforoz edilerek kentten sürülmesiyle sonuçlanmıştır.[99]

İskenderiye tarafından aforoz edilerek sürülen Arius, önce, Filistin'de bulunan Sezariye (Caesareia) kenti piskoposu Eusebius'un yanına, daha sonra da kendisini destekleyen İzmit (Nicomedia) piskoposu Eusebius'a sığınmıştır. Bu arada o, destekçisi Eusebius tarafından toplanan bölgesel bir sinodun kararıyla Kilise'ye yeniden kabul edilmiştir.[100] Arius'un İskenderiye'den ayrılışı ile İznik Konsili arasında geçen zaman zarfında Akdeniz kentlerinin önde gelen piskoposları, kendi aralarında yazışmalarda bulunmuş ve bu mektuplaşmalar sonucunda Arius taraftarları ve karşıtları olarak bölünmüşlerdir.[101]

Arius ve İskenderiye piskoposu Alexander arasındaki teolojik görüş farklılıkları, zamanla imparatorluğun doğusundaki bütün Kiliseleri etkisi altına almış ve dini birliği bozmaya yönelik ciddi bir tehdit unsuru haline gelmiştir.[102] I. Constantinus tartışmalardan haberdar olunca[103] bu ihtilafı bertaraf etmek üzere Cordoba piskoposu

---

[98] Baş, 167-200.

[99] Turhan Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015, 61.

[100] Turhan Kaçar, son olarak İznik piskoposu Eusebius'a sığınmış olsa da Arius'un İskenderiye'den ayrılışı ile İznik Konsili arasında geçen zaman zarfında nerede olduğunun bilinmediğini, kendisi için güvenli değilse de İskenderiye'ye dönmüş olabileceğini aktarmaktadır. (Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi, 62.)

[101] Kaçar, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", 4.

[102] Detaylı bilgi için bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (04/10/2018).

[103] Literatürde, I. Constantinus'un, Arius ve İskenderiye piskoposu Alexander arasındaki tartışmalardan tam olarak ne zaman ve ne şekilde haberdar olduğuna ilişkin kesin bir bilgi yer almamaktadır. Alexander Vasiliev, I. Constantinus'un 324 yılında İzmit'e (Nicomedia) geldikten sonra, hem Arius taraftarlarından hem de karşıtlarından gelen sayısız şikâyete maruz kaldığını ve bunun üzerine Arius tartışmasına müdahil olduğunu aktarmaktadır (Vasiliev, 72). Turhan Kaçar da Arius'un İzmit (Nicomedia) piskoposu Eusebius'a sığınmasının ardından, Eusebius'un ilişkide olduğu piskoposlara mektuplar yazarak Arius'u ve teolojisini savunduğunu, İskenderiye piskoposu Alexander'ın ise yazdığı yetmişe yakın mektupla Arius aleyhine bir kamuoyu oluşturmaya çalıştığını aktarmaktadır. Kaçar'ın naklettiğine göre I.

Ossius'u görevlendirmiştir. I. Constantinus'un meseleye doğrudan müdahalesiyle iki din adamı arasındaki anlaşmazlık siyasi bir boyut kazanmıştır.[104]

I. Constantinus'un, Alexander ve Arius'a anlaşmaya varmalarını telkin eden mektuplarıyla İskenderiye'ye giden Ossius, tarafları uzlaştırmak amacıyla önce burada düzenlenen bir sinoda başkanlık etmiş ve İskenderiye piskoposu Alexander tarafında yer almıştır. İskenderiye dönüşünde Antakya'ya gelen Ossius, yeni piskopos seçimi sebebiyle kargaşa içinde olan Antakya'da, kendisine verilen imparatorluk yetkisine dayanarak bir konsil toplamıştır. Ossius, Suriye-Filistin bölgesinden gelen yaklaşık elli piskoposun katılımıyla topladığı bu konsil vesilesiyle Arius taraftarlarının Suriye-Filistin bölgesindeki gücünü test etme ve bu bölgede Arius karşıtı bir grup oluşturma planını gerçekleştirme imkânı bulmuştur. Nitekim konsilde sıkı bir Arius karşıtı olan Suriye-Beroea piskoposu Eustathius[105] Antakya piskoposu olarak seçilmiştir. Ayrıca, konsilde bir itikat metni benimsenmiş, Sezariyeli Eusebius dâhil olmak üzere bu metni onaylamayan Arius yanlısı üç piskopos geçici olarak aforoz edilmiş ve kendilerine Ankara'da (Ancyra) toplanacak olan sinodda tövbe için fırsat verileceği açıklanmıştır.[106] Ancak Ankara'da toplanması planlanan bu konsil I. Constantinus'un müdahalesiyle, Ossius'un başkanlığında İznik'te toplanmıştır.[107]

Constantinus'un bu mektuplaşmalar esnasında Arius tartışmasından haberdar olması muhtemeldir ancak I. Constantinus, rakibi Licinius'u mağlup etmesinin ardından bu tartışmalara müdahil olmuştur. (Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi, 62-63.)

[104] Detaylı bilgi için bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (04/10/2018).

[105] Eustathius, günümüzde Antalya'dan başlayıp Alanya'ya kadar uzanan ve antikçağda Pamphliya adı verilen bölgede bulunan Side'de doğmuştur. Suriye-Beroea Kilisesi'nin ilk piskoposu olan Eustathius, 323'te Antakya'ya gelmiştir. Kendisini, bu dönemde gündemde olan Arius tartışmasının içinde bulan Eustathius, Arius karşıtı bir tutum sergilemiştir. Eustathius, Cordoba piskoposu Ossius önderliğinde toplanan Antakya Konsili'nde piskopos seçilmiş, 331'de yine Antakya'da düzenlenen bir sinodda görevinden azledilmiş ve imparator I. Constantinus tarafından günümüzde Antalya-Gazipaşa'ya (Trajanapolis) sürülmüştür. Eustathius 360 yılında ölmüştür (Rosemary Ellen Guiley, "Eustathius", The Encyclopedia Of Saints, Copyright by Visionary Living, USA 2001, 103).

[106] Kaçar, "Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", 5-6.

[107] Steven Runciman, Byzantine Theocracy, Cambridge University Press, UK 1979, 15.

3.2. Konsil Yerinin Seçimi

Cordoba piskoposu Ossius'un önderliğinde toplanan Antakya Konsili, bir yandan Arius karşıtı cephenin oluşumuna zemin hazırlamış, diğer yandan Hıristiyanlığın ilk evrensel konsilinin toplanma yerini tayin etmiştir. Her ne kadar I. Constantinus'un kararı doğrultusunda İznik'e nakledilmiş olsa da konsilin toplanma yeri ilk etapta Ankara olarak belirlenmiştir.

Antakya konsilinin Arius karşıtı çoğunluğunun Hıristiyanlığın ilk evrensel konsilinin toplanma yeri olarak Ankara'yı tercih etmesinin nedenlerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki Ankara'nın, imparatorluğun batı kesiminde bulunan Trakya ve Ege ile Anadolu'nun doğusu ve Suriye'ye eşit sayılabilecek bir mesafede bulunmasıdır. Ankara tercihinin nedenlerinden bir diğeri bu dönemde Ankara'nın sıkı bir Arius muhalifi olan Marcellus'un [108] idaresinde bulunmasıdır. Arius karşıtı piskoposlar sıkı bir Arius karşıtı olmasının yanı sıra yetkin bir ilahiyatçı olan Marcellus'un entelektüel birikiminden faydalanmak suretiyle Arius ve destekçilerine karşı üstünlük kurmak istemiş olabilir.[109] Ankara'nın, Diocletianus tarafından 303'te başlatılan ve belli aralıklarla yaklaşık on yıl süren baskının yaralarını sarmayı hedefleyen ve Antakya piskoposu Vitalis'in başkanlığında toplanan bir konsile[110] ev sahipliği yapmış olması da bu tercihin nedenlerinden bir diğeridir. Bu konsilin başkanlığının Antakya piskoposu Vitalis'e verilmesi, Antakya ve Ankara Kiliseleri arasında tarihsel süreç içerisinde gelişen yakınlığın temellerini atmış ve bu

[108] 280-285 yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edilen Marcellus, Arius'un muhalifi olarak İznik Konsili'ne katılmıştır. İznik kredosunun oluşumunda Marcellus'un oldukça etkili olduğunu iddia edenlerin yanında teolojik fikirlerinin büyük ölçüde fark edilmediğini savunanlar da vardır. Marcellus'un 375 yılına kadar yaşadığı bilinmektedir. (http://www.fourthcentury.com/marcellus-of-ancyra/ 30.08.2018).

[109] Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", 6.

[110] Licinius'un yönetimi altındaki Anadolu ve Suriye'den gelen piskoposların katılımıyla, 314 yılında, Ankara'da, Antakya piskoposu Vitalis'in başkanlığında toplanan bu konsilde, Büyük Zulüm döneminde pagan tanrılara kurban sunmak zorunda kalan, bu kurbanların etinden yiyen ve pagan festivallere katılmak zorunda bırakılan Hıristiyanların Kilise'ye yeniden kabul edilmelerine yönelik birtakım problemler çözülmeye çalışılmıştır (Duygu, 177.).

yakınlık Antakyalı piskoposların konsil yeri için Ankara'yı tercih etmelerinde önemli bir belirleyici olmuştur.[111]

Antakya Konsili'nin Arius karşıtı çoğunluğunun Hıristiyanlığın ilk genel konsilinin Ankara'da toplanması yönünde karar vermesine rağmen imparatorun müdahalesiyle toplantı yeri değişmiş ve konsil İznik'te toplanmıştır. Kaynaklarda konsilin ilk planlanan yer olan Ankara'dan İznik'e nakledilme nedeni; *"İznik'in Avrupa'dan gelecek katılımcılar da göz önüne alındığında Ankara'ya göre daha merkezi bir konumda bulunması, Ankara'ya nazaran daha yumuşak bir iklime sahip olması ve son olarak imparatorun başkent İzmit'ten (Nicomedia) fazla uzaklaşmadan konsilde hazır bulunmak istemesi"* olarak belirtilmektedir. I. Constantinus'un başkentten uzaklaşmak istemediğini ima eden bu son nokta, onun olası bir politik krizden çekinmiş olabileceğini akla getirmektedir. Zira I. Constantinus, imparatorluğun doğu topraklarının hâkimiyetini konsilin hemen öncesinde kazanmıştır ve bu toprakların eski hâkimi Licinius'un müdahalesinin yol açabileceği olası bir politik krizi aşmanın en kolay yolu, krizi, başkent veya başkente en yakın noktadan kontrol etmektir.[112]

I. Constantinus'un, bizzat hazır bulunmak için konsili İznik'e nakletmesini çekindiği bu politik krizin yanı sıra, Kilise'ye biçtiği toplumu birleştirici misyonla açıklamak mümkündür. Nitekim I. Constantinus, Kuzey Afrika'da, Donatus [113] öncülüğünde ortaya çıkan krizin çözülmesi için düzenlettirdiği Arles Konsili'nde (314) teolojik sorunların çözümünün yalnızca piskoposlara bırakılması halinde, tartışmanın başta Kilise çevresi olmak üzere toplumsal tabanda ayrışmalara yol açabilecek bir seviyeye ulaşabileceğini tecrübe etmiştir. Bu nedenle Arius ve Alexander tartışmasına

[111] Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", 6.
[112] Kaçar, "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili'nin İznik'te Toplanma Sebebi", 74.
[113] IV. yüzyılın ilk yarısında, Donatus'un öncülüğünde, Kuzey Afrika'da bağımsız bir Kilise yapılanması olarak ortaya çıkan hareket, siyasal iktidarın tasarrufu dışında bir yapılanmaya yöneldiği için sapkın ve isyankâr addedilerek cezalandırılmıştır. Bu ayrılıkçı hareketi bastırmak maksadıyla imparatorluğun bir ordu gönderip Donatusçuları kılıçtan geçirdiği bilinmektedir. (Şinasi Gündüz, "Muhalefet, Kime ve Neye: Dinsel Söylemde Muhalefet", Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi 2018, C. 15, S. 2, 16).

Cordoba piskoposu Ossius'u tartışmayı sonlandırmakla görevlendirerek müdahale etmiştir. Bu bağlamda; I. Constantinus'un, olası bir anlaşmazlığa doğrudan müdahale edebileceği bir zemin arayışı içinde olması olağandır. Konsil yerinin değiştirilmesinde etkili olan bir başka husus piskoposların başvurduğu siyasal manevralardır. Arius tartışmasının ortaya çıktığı dönemde Ankara, sıkı bir Arius muhalifi olan Marcellus'un idaresinde bulunmaktadır. Marcellus'un rakibi ise Kilise'den atılarak İskenderiye'den kovulan Arius'u, Bithynia[114] piskoposlarından oluşan bir sinodda Kilise'ye yeniden kabul eden İzmit piskoposu Eusebius'tur. Eusebius, gerek saray içindeki nüfuzu gerekse politik meselelerdeki deneyimi ile Marcellus'tan daha etkin, üstelik imparatora daha yakın bir konumdadır. Saray içindeki nüfuzunu yeniden devreye sokan Eusebius, bu kez I. Constantinus'u sarayın dengeleyici rolü olmadan piskoposların sağlıklı bir toplantı yapamayacağına ve Arius ve arkadaşlarının Ankara'da adil bir muamele görmeyeceğine ikna etmiş ve böylece konsil yerinin değiştirilmesinde etkili bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda ilk evrensel konsilin yerinin değiştirilmesinde, I. Constantinus'un ileri sürdüğü gerekçelerin yanı sıra İzmit piskoposu Eusebius'un Arius lehine yürüttüğü siyasal lobi faaliyetlerinin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.[115]

3.3. Konsilin Toplanışı ve Konsil Kararları

İznik Konsili, İmparator I. Constantinus'un tahta çıkışının yirminci yıl dönümüne tekabül eden 325 yılında, İznik Gölü kıyısındaki yazlık sarayda ve çoğunluğu doğulu piskoposlardan olmak üzere yaklaşık iki yüz elli piskoposun katılımıyla toplanmıştır.[116] Konsile Arius yanlısı yirmi piskopos ile İskenderiye piskoposu Alexander ve yardımcısı Athanasius, Ankara piskoposu Marcellus ve bunları

[114] Bithynia, doğuda Paphlogonia (Bartın-Amasra-Cide), kuzeyde Pontus Euxenios (Karadeniz), batıda Propontis (Marmara) ve güneyde Sangarios (Sakarya) ırmağı ile sınırlanmış kuzeybatı Anadolu'da bulunan bölgedir. (Kamil Doğancı, "Bithynia Tarihi I Bithynia Krallığı (M.Ö. 297-74)", Bursa Defteri, Aralık 2003, 74).
[115] Kaçar, "Hıristiyanlığın İlk Genel Konsilinin İznik'te Toplanma Sebebi", 74-75.
[116] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 69.

destekleyen otuz kadar piskopos katılmıştır.[117] Batı Kilisesi ise başta Ossius olmak üzere, dört piskopos ve sağlığının el vermemesi nedeniyle konsile katılamayan Papa I. Sylvestre tarafından gönderilen iki rahiple temsil edilmiştir.[118]

İznik Konsili, Cordoba piskoposu Ossius'un başkanlığında, 20 Mayıs 325'te resmen açılmıştır.[119] İmparator ve piskoposların taleplerinden oluşan farklı gündemlerin görüşüldüğü konsilde üç farklı itikat formülü öne sürülmüştür.[120] İlk olarak, Arius'a yakınlığıyla bilinen Sezariye (Caesarea) piskoposu Eusebius, İsa'nın yaratılmış olmadığını, Baba'nın iradesinden neşet eden ikinci bir Tanrı konumunda bulunduğunu ifade eden ve ona tanrılıkla yaratılmışlık arasında bir konum veren inanç formülünü müzakereye sunmuştur.[121] Eusebius'un öne sürdüğü bu itikat metni Hıristiyanlığın inanç esaslarını önemli ölçüde yansıtabilecek ve konsile iştirak eden piskoposların çoğu tarafından kabul edilebilecek nitelikte olmasına rağmen, Arius ve taraftarlarını mahkûm edecek tarzda bir inanç esası oluşturulması gerektiğini düşünen Athanasius ve Marcellus'un müdahalesiyle reddedilmiştir.[122]

Arius ve yandaşları adına İzmit piskoposu Eusebius tarafından öne sürülen ikinci itikat metni ise büyük bir tepkiyle karşılanmıştır.[123] Son olarak Athanasius tarafından hazırlanan, İsa'da bedenlenen Tanrı kelamının Tanrı gibi ezeli olduğunu, yaratılmadığını ve ezelden beri Tanrı ile birlikte olduğunu, başka bir ifadeyle İsa'nın da Tanrı gibi Tanrı olduğunu [124] içeren ve İskenderiye Kilisesi'nin önderliğindeki çoğunluğun benimsediği inanç formülü müzakereye sunulmuştur.[125] Ayrıca, Athanasius önderliğindeki topluluk İsa'nın Baba ile aynı özden olduğunu ifade eden

[117] Baş, 172-173.
[118] Mehmet Aydın, "I. ve II. İznik Konsillerinin Hıristiyanlık Açısından Önemi", Uluslararası İznik Sempozyumu, Eylül 2005, 36.
[119] Runciman, 16.
[120] Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", Toplumsal Tarih, Aralık 2004, S. 132, C. 22, 6.
[121] Sinanoğlu, 9.
[122] Baş, 173.
[123] Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", 8.
[124] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[125] Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", 8.

"homoousios"[126] ifadesini konsil kararlarına dâhil ettirmiştir.[127] Ancak *homoousios* ifadesi, iki Tanrıcılık şüphesi taşıması ve birbirine eşit iki Tanrı inancının monoteizme aykırılık teşkil etmesi nedeniyle piskoposlar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.[128] Tartışmaların şiddetlenmesiyle I. Constantinus duruma müdahale etmiş ve danışmanlarının telkiniyle *"homoousios"* ifadesinin metne eklenmesini istemiştir. Esasen 268'de düzenlenen bir Doğu Konsili'nde gündeme gelen ancak kabul edilmeyen bu ifade, tartışmanın iki tarafında yer alan delegeler tarafından beğenilmemiş, ancak delegeler imparatorun etkisiyle bu ifadeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.[129]

Konsil, İsa'nın tanrılığı ile ilgili tartışmayı İskenderiye Kilisesi'nin iradesi doğrultusunda karara bağlamış ve bu açıklamaya karşı çıkan Arius ile birlikte İzmit piskoposu Eusebius, İznik piskoposu Theognis, Marmarica piskoposu Theonas, Kadıköy piskoposu Maris ve Ptolemia piskoposu Secundus'u sürgüne göndermiştir.[130] Konsilde, kiliseler arasında tartışmalara neden olan Paskalya bayramının, 21 Marttaki bahar gün dönümünden hemen sonraki ilk dolunayı takip eden veya dolunaya rastlayan pazar günü kutlanmasına karar verilmiş, böylece Kiliseler arasındaki farklı uygulamalara da son verilmiştir.[131]

İznik Konsili'nin bir diğer gündem maddesini Kilise teşkilatını merkezi bir yapıya kavuşturmayı hedefleyen yirmi maddelik yasanın[132] görüşülmesi oluşturmuştur.

---

[126]Grekçe, aynı özden veya bir özden anlamına gelen bu kavram, 325'te toplanan İznik Konsili'nde Baba ve Oğul'un aynı özden olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. (Britannica Encyclopedia Of World Religions, "Homoousian", Ed. Michael Frassetto, Copyright by Encyclopedia Britannica, 2006, 470.)

[127] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.

[128] Baş, 175.

[129] Mehmet Katar, "Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)", 169.

[130] https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (04/10/2018).

[131] Detaylı bilgi için bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/paskalya (04/10/2018)

[132] Kilise örgütlenmesinin merkezi bir yapıya kavuşturulması maksadıyla hazırlanan bu yasa seti; gönüllü olarak kendini hadım etmenin reddedilmesi, din adamlarının yabancı kadınlarla bir arada yaşamalarının yasaklanması, ihtida edenlerin Kilise hiyerarşisinde bekleme sorunu, ihtida sonrasında piskoposluğa yükselme süreci, piskoposluk seçimlerinin düzenlenmesi, bir piskoposun aforoz ettiği kişinin bir başkası tarafından cemaate kabul edilmemesi, Kilise hiyerarşisine kabul edilenlerden sonradan kusurları çıkanların hiyerarşiden çıkarılmaları, dinden çıkanların Kilise hiyerarşisinden çıkarılması, Hıristiyan olduktan sonra dinden çıkıp geri dönenlerin Kilise'ye kabul edilmelerinin kurala bağlanması, Hıristiyan oldukları için işkence görenlerden daha sonra devlet hizmetine girenlerin durumu, ölüm döşeğindeki Hıristiyanlara yardım, din adamlarının yer değiştirmemesinin kabul edilmesi, kendi Kilisesi'nden

Kilise otoritesinin tesisini amaçlayan bu yasanın kabul edilmesiyle, hem Kilise'nin merkezi bir çatı altında toplanması sağlanmış hem de Kilise içi ayrılıkçı grupların kontrol edilmesi kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, uyumsuz kişilerin Kilise'ye kabul edilmemesi ve daha önce kabul edilenlerin kolayca temizlenmesinin önü açılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler, gerek piskoposların otoriteryen girişimlerine uygun düşmesi gerekse I. Constantinus'un beklentileriyle örtüşmesi bakımından son derece önemlidir. Zira I. Constantinus, İznik Konsili'nden, kısa vadede Arius-Athanasius tartışmasının sonlandırılmasını, uzun vadede ise Kilise'nin sınırları tanımlanmış merkezi bir otorite etrafında toplanmasını bekliyordu. Ayrıca, I.Constantinus'un amacı yalnızca Kilise'yi devletin bir parçası haline getirmek değil, cemaatleri üzerinde otorite sahibi olan piskoposların liderliğinden yararlanarak toplumu devlete yakınlaştırmak ve toplumsal gerilimleri kolayca kontrol etmekti.[133]

İznik Konsili'nin en önemli düzenlemelerinden bir diğerini büyük piskoposlukların idari alanlarının belirlenmesine ilişkin yasa oluşturmuştur. Buna göre Hıristiyan dünyası Roma, İskenderiye ve Antakya olmak üzere üç büyük patrikliğe ayrılmış, idari olarak Antakya'ya bağlanan Kudüs'e manevi ve tarihi önemi sebebiyle şeref payesi verilmiştir. [134] Konsil kararlarının altıncı maddesiyle İskenderiye Kilisesi'nin idari alanı Mısır, Libya ve Pentapolis'i kapsayacak şekilde sınırlandırılmış, Suriye, Anadolu ve doğu bölgelerinin tamamı Antakya Kilisesi'ne bağlanmış ve Roma'nın Batı'daki üstünlüğü yasalaşmıştır. Ayrıca yedinci madde doğrultusunda Kudüs piskoposu Filistin'in metropoliti sıfatını almıştır.[135] Yapılan bu düzenlemeyle, askeri, politik ve iktisadi açıdan merkez olma özelliği taşıyan bu şehirlerin, Kilise

ayrılanların başka Kilise'ye kabul edilmemesi, yüksek oranda faiz alımının reddedilmesi, diyakonların kendi başlarına ayin yönetmeye kalkışmamaları, Roma, İskenderiye ve Antakya Kiliseleri'nin idari alanlarının düzenlenmesi, Kudüs'ün statüsü, Novatianusçular'ın yeniden ana Kilise'ye entegre edilmesi, Samsatlı Paulus yanlısı olanların yeniden vaftiz edilme zorunluluğu, ibadet düzeni olmak üzere yirmi madde halinde düzenlenmiştir. Yasa setini kabul etmeyenler aforoz edilmiştir. (Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 87.)

[133] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 86-87.

[134] Sinanoğlu, 15.

[135] Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", 9.

organizasyonu açısından da merkez konumuna yükselmesi sağlanmıştır. Ayrıca, her şehrin, bir sivil yöneticinin yanında bir de piskoposa sahip olacağı ve eyaletlerin bağlı oldukları sivil yöneticilerin yanı sıra bir metropolite bağlı olacağı kurala bağlanmıştır.[136]

İznik Konsili'nde yapılan bir diğer düzenlemeyle piskopos seçimlerinin, bir eyaletteki piskoposların tamamının veya en az üçünün katılımıyla yapılacağı ve seçimin eyalet başkentinin piskoposu, yani metropolit tarafından onaylanacağı kurala bağlanmıştır. Ayrıca, metropolitin yılda iki kez düzenlenecek olan eyalet sinodlarına başkanlık edeceği kabul edilmiş, böylece metropolitin otoritesi güçlendirilmiştir.[137] Öte yandan, Hıristiyan din adamlarının, kendi yönettikleri bölge dışında kalan bölgelere müdahale etmeyeceği, bu bölgelerde yaşanan problemlere karışmayacağı düzenlenmiş ve görevli oldukları şehirden başka bir şehre atanmaları yasaklanmıştır.[138]

Erken Hıristiyanlığın ilk büyük tartışma platformu olarak kabul edebileceğimiz İznik Konsili uzun süren müzakerelerin ardından 25 Ağustos 325 tarihinde sona ermiştir.[139] İznik Konsili, ilk kez resmi bir itikat metni benimsemiş ve bunu doğru Hıristiyan olmanın ölçütü olarak kabul etmiştir.[140] Ayrıca bu konsilde, İsa'nın Tanrı ile aynı tabiatta ve ezeli olduğu, dolayısıyla da Tanrı gibi Tanrı olduğu görüşünün kabul edilmesiyle ikili bir Tanrı tasavvuru oluşturulmuş ve Hıristiyan düşüncesinde üçlü Tanrı anlayışının temelleri atılmıştır.[141] Diğer yandan, konsilde, Kilise'yi merkezi bir yapıya kavuşturmayı hedefleyen yasaların kabul edilmesiyle, Kilise'nin alternatif bir yönetsel organ olmasının önü açılmıştır.[142]

İznik Konsili'nin sona ermesinin ardından, İznik inanç esasları ve konsil kararları İmparatorluğun kanunları olarak benimsenmiş ve I. Constantinus tarafından

[136] Duygu, 195.
[137] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 88.
[138] Duygu, 196.
[139] Baş, 172.
[140] Turhan Kaçar, "Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyonu: IV.Yüzyıl Roma İmparatorluğu'nda Doğu, Batı Kiliseleri ve Devlet", Doğu Batı, Doğu Batı Yay., Ankara 2005, S. 33, 102.
[141] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[142] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 90.

ilan edilmiştir. Ancak, konsilde çoğunluğun kabul edebileceği bir inanç formülü oluşturmanın ötesinde, Arius ve taraftarlarını sindirmek maksadıyla hazırlanan inanç esaslarının kabul edilmesi nedeniyle, konsilden sonra Kiliseleri'ne dönen piskoposlar katılmadıkları hususları içeren inanç esaslarını kullanmamışlardır.[143]

Arius'un, İsa'nın Tanrıya kıyasla ikincil sırada bir varlık olduğunu içeren fikirleri İznik Konsili'nde reddedilmiş olmasına rağmen Arius yanlısı görüşler hemen sona ermemiş ve Arius'un fikirlerini benimseyen din adamları çeşitli bölgelerde zaman zaman etkin olmuştur.[144] Üstelik bu süreçte I. Constantinus'un İznik Konsili kararlarının Kilise'nin çoğunluğunu oluşturan doğu halkının anlayışına ters düştüğünü ve istekleriyle çatıştığını görmesi üzerine Arius'un fikirlerine karşı tutumu da değişmiştir.[145] Bu tutum değişikliğinde I. Constantinus'un konsilden kısa süre önce ele geçirdiği doğu eyaletlerindeki ruhbanlar arasında Arius yanlısı fikirlerin kolayca silinemeyecek ölçüde yaygın olduğunu görmesi de etkili olmuştur.[146] Bu değişikliğin bir sonucu olarak Arius'un fikirlerini benimseyen din adamları sürgünden geri çağrılmıştır. Böylece Arius'un fikirleri, I. Constantinus'un hükümdarlığının son zamanlarına kadar imparatorluğun doğu kesiminde daha sağlam bir şekilde kendine yer edinme imkânı bulmuştur.[147] Ancak 381 yılında toplanan İstanbul Konsili'nde Kutsal Ruh'un tanrılığına karar verilmesiyle, Hıristiyanlıktaki üçlü Tanrı anlayışı oluşturulmuş ve Arius'un fikirleri bir kez daha reddedilmiştir. 380 yılında Hıristiyanlığı devletin resmi dini haline getiren İmparator I. Theodosius bu konsil kararından sonra Arius yanlılarına karşı sert tedbirler almış, Arius yanlısı olarak bilinen din adamlarının öldürülmesi veya

[143] https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (04/10/2018)
[144] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[145] Vasiliev, 74.
[146] Duygu, 251.
[147] Vasiliev, 74.

sürgüne gönderilmesiyle Doğu Roma coğrafyasında Arius yanlıları tamamen sindirilmiştir.[148]

3.4. İznik Konsili'nde Piskoposlar ve İmparatorluk Müdahaleleri

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında düzenlenen konsiller ve bu konsillerde alınan kararlar yalnızca Hıristiyanları ilgilendirirken, I. Constantinus'un Hıristiyanlığa özgürlük tanıdığı ve Hıristiyanlığı geniş ölçüde desteklemeye başladığı IV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren devleti de ilgilendirir hale gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemde toplanan konsiller, konsilin toplanma yerinin tespitinden, konsilde görev alacak devlet görevlilerinin belirlenmesine kadar her alanda siyasal bir nitelik kazanmıştır.[149] Kilise konsillerinin siyasal bir nitelik kazanmasında Kilise içindeki farklı siyasi ve teolojik grupların imparatorun desteğini almak için yarışmalarının[150] yanı sıra imparatorların ülkedeki siyasi birliği temin etme arzusuyla hareket etmeleri etkili olmuştur. Bu bağlamda İznik Konsili, ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamak maksadıyla siyasi otoritenin dini meselelere müdahalesinin ilk örneğini teşkil etmesi bakımından son derece önemlidir.[151]

Hıristiyanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen İznik Konsili'ni önemli kılan bir başka husus, Konsilin, imparatorun ve piskoposların farklı gündemleri doğrultusunda gelişen çeşitli politik manevralara ev sahipliği yapmış olmasıdır. Zira rakiplerini saf dışı bırakma hedefiyle hareket eden piskoposlar, konsil öncesinde yürüttükleri siyasal lobi faaliyetleriyle gerek Akdeniz kentlerinin önde gelen piskoposları arasında gerekse devlet kademelerinde Arius karşıtı cephenin oluşmasını sağlamışlardır. Benzer politik manevralar konsil yerinin belirlenmesi ve Hıristiyan

[148] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[149] Kaçar, "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", 2.
[150] İznik, 62.
[151] Katar, "Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)", 169.

dünyayı birleştirmesi beklenen itikat metninin oluşturulması sırasında da söz konusu olmuştur. İskenderiye piskoposunun başını çektiği çoğunluğun, başlangıçta, İsa'nın Baba ile ilişkisini açıklamak için *homoiousios (benzer öz)* terimini öne sürmesine rağmen Arius ve taraftarlarının kabul edebileceği bu ifadenin yerine İsa'nın Baba ile aynı özden olduğunu ifade eden *homoousios* terimini nihai metne dâhil ettirmesi, İznik'te sağlanabilecek geniş çaplı bir uzlaşının bizzat piskoposlar tarafından engellendiği ve piskoposların çoğunluğun kabul edebileceği bir inanç formülü üzerinde uzlaşmak yerine kendi düşüncelerini dayattıkları anlamına gelmektedir.[152] Bu ifadenin metne eklenmesine ilişkin tartışmaların şiddetlenmesiyle [153] I. Constantinus'un duruma müdahale etmesi ve danışmanlarının telkiniyle *"homoousios"* ifadesinin nihai metne eklenmesini istemesi ise İznik kredosunun geçerliliğini dini bir uzlaşıdan ziyade siyasi otoritenin müdahalesine borçlu olduğunu ortaya koymaktadır. İmparatorun etkisiyle bu ifadeyi kabul etmek zorunda kalan çoğu piskopos İznik Konsili'nde kabul edilen nihai metni gönülsüzce imzalamış ve konsil sonrasında kendi kredosunu kullanmaya devam etmiştir.[154] Sonuç olarak çoğunluğun kabul edebileceği bir inanç formülü üzerinde uzlaşma arzusuyla düzenlenen İznik Konsili yine siyasi otoritenin müdahalesiyle son bulmuş ve konsil, beklenenin aksine sonraki dönemlerde ortaya çıkan pek çok ihtilafa kaynak teşkil etmiştir.[155]

Hıristiyan din adamlarının asıl üyelerini oluşturduğu bir dinsel toplantıya siyasi otoritenin müdahil olmasının nedenlerini açıklamaya yönelik yaklaşımlar, genel olarak imparatorun mevcut düzenin sarsılacağına ilişkin kaygısı ve Kilise'yi kendi politik hedefleri doğrultusunda yönlendirmek istemesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun haricinde, üzerinde durulması gereken bir başka husus Roma geleneğinde imparatorun

[152] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 84-85.
[153] Baş, 175.
[154] Baş, 176.
[155] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 84.

anayasal konumudur.[156] Buna göre imparator, siyasi açıdan mutlak otoriteyi temsil etmekte, bu konumuyla hukukun da kaynağını oluşturmaktadır.[157] Bu bağlamda imparator kamu düzeninin koruyucusu ve devletin başı sıfatıyla kamuyu ilgilendiren her konuda söz sahibidir. Bu durumu destekleyen bir başka husus, imparatorların, Augustus'tan itibaren (M.Ö.27-M.S.14) başrahip (*pontifex maximus*) sıfatıyla devletin en üst düzey dini otoritesini temsil etmeleridir.[158] Bütün bunlara ek olarak din ve siyaset arasındaki ayrılmaz ilişki göz önünde bulundurulduğunda siyasi otoritenin dini meselelere müdahalesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varılır. Nitekim tarihsel süreç içerisinde Roma imparatorları din birliğini siyasi birliği sağlama hedefinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş, bu anlamda dini meseleler hakkında yönlendirici bir rol oynamış, gerektiğinde de bu meselelere müdahil olmuşlardır. I. Costantinus da seleflerinin din ve siyaset arasında kurduğu yakın ilişkinin bir benzerini, önce Hıristiyanları özgür bırakarak, Hıristiyanlığın hamiliğine soyunarak ve dini meselelere müdahil olarak gerçekleştirmiş ve bu tavrını iktidarı boyunca sürdürmüştür.

4. İstanbul'un Başkent Olarak Belirlenmesinde Siyasi Otoritenin Rolü

M.Ö.VII. yüzyılda bir Yunan kolonisi olarak kurulan ve adını kurucusu Byzas'tan alan Byzantion kenti, M.Ö.II. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun idaresi altına girmiştir. Bu küçük kentin kaderi, İmparator I. Constantinus tarafından Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak seçilmesiyle tümüyle değişmiştir.[159]

Aslında Roma imparatorlarının başkent arayışı I. Constantinus'tan önce başlamıştır. İlkçağın sonlarına doğru Atlas Okyanusu kıyılarından Basra Körfezi'ne kadar uzanan Roma İmparatorluğu, Akdeniz çevresinde ulaşabileceği doğal sınırlara

[156] Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", 7.
[157] Katar, "Ortodokslukta Din-Devlet ilişkisi (Bizans Örneği)", 164.
[158] Kaçar, "İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar", 7.
[159] T.Engin Akyürek, I.Constantinus Konstantinopolis'in Kuruluşu, Aktüel Arkeoloji, 2017, S. 37, Giriş 1.sf.

ulaşmış, imparatorluk coğrafyasının genişlemesi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.[160] III. yüzyılın başlarından itibaren İmparatorluğun karşı karşıya kaldığı iktidar kavgaları, iç savaşlar, ekonomik bunalım ve Tuna ve Fırat boylarında ortaya çıkan dış saldırılar imparatorları, daha doğuda, bu iki cepheye de müdahale edilebilecek bir yerde yeni bir başkent arayışına yöneltmiştir.[161] Öte yandan, III. yüzyılın son çeyreğinde Diocletianus tarafından kurulan tetrarkhie sistemi siyasal krizlere çabuk müdahale edebilme şansı vermekle birlikte, başkentin Roma'dan tamamen uzaklaşmasına ve imparatorluk bünyesindeki İzmit, Antakya, Milano ve Trier gibi yeni merkezlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Diocletians'un, İzmit'te bir saray inşa ettirerek sorumluluğu altındaki bölgeleri buradan yönetmesi ise imparatorluğun idari, ekonomik ve kültürel ağırlık merkezinin tedrici olarak doğuya kaymasına neden olmuştur.[162]

I. Constantinus, Roma dünyasının tek hâkimi olmasının ardından, hem doğuyu hem de batıyı rahatça kontrol edebileceği yeni bir başkent bulma arayışına girişmiş[163] ve coğrafi, siyasi, askeri ve ticari bakımdan merkez olma özelliğine sahip olmasının yanı sıra Asya ve Avrupa'nın kesiştiği bir noktada bulunan Byzantion'u yeni başkent olarak seçmiştir. Yeni başkent olarak belirlenen Byzantion, 324-330 yılları arasında altı yıl süren kapsamlı ve yoğun bir imar faaliyetinin ardından 11 Mayıs 330 tarihinde resmi olarak açılmış ve yeni kurucusuna atfen Constantinopolis adını almıştır.[164]

I. Constantinus, Byzantion'u yeni başkent olarak seçerek, o zamana kadar Marmara Ereğlisi (Heraclea) piskoposluğuna bağlı küçük bir Kilise olan Byzantion Kilisesi'nin kurumsal yükselişinin de temellerini atmıştır.[165] Constantinopolis'in resmi

[160] Detaylı bilgi için bkz. http://www.tayproject.org/downloads/Bizans_EA.pdf (08/09/2019).
[161] https://islamansiklopedisi.org.tr/bizans (05/05/2018)
[162] Turhan Kaçar, "Constantinus ve Yeni Başkent", Aktüel Arkeoloji, 2014, S.37, 109.
[163] Turhan Kaçar, "Konstantinopolis Kilisesi'nin Kuruluşu: Mitoloji ve Tarih", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 2008, S. 14, 129-130.
[164] Detaylı bilgi için bkz. http://www.tayproject.org/downloads/Bizans_EA.pdf (08/09/2019).
[165] Kaçar, "Constantinus ve Yeni Başkent", 112.

açılışından elli yıl sonra 381 yılında toplanan İstanbul Konsili, Kilise hiyerarşisini yeniden düzenlenmiş ve daha önce hiyerarşide yer almayan İstanbul Kilisesi, Roma'dan sonra ikinci sıraya yükseltilmiştir. Başkent Kilisesi'nin Roma'dan sonra ikinci onursal önceliğe sahip olması anlamına gelen bu karar, Kilise'ye herhangi bir idari alan belirlememiş olmasına rağmen, Antakya, İskenderiye ve Kudüs Kiliseleri tarafından benimsenmemiş, Roma Kilisesi ise bu kararı 1215 yılında toplanan IV. Lateran Konsili'ne kadar tanımayı reddetmiştir. Bu durum Roma ve İstanbul Kiliseleri arasında 1054 yılında resmileşen ayrılığın tohumlarını atmıştır.[166] İstanbul Kilisesi'nin konumunu güçlendiren en önemli karar ise 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'nde alınmıştır. Bu kararla, İstanbul Kilisesi'nin Roma Kilisesi ile eşit hiyerarşik konumda olduğu kabul edilmiş[167] ve bu Kilise'ye, Pontus, Asya ve Trakya papazlarını tayin etme hakkı tanınmıştır.[168]

I. Constantinus ile birlikte Roma İmparatorluğu'nun yönetsel merkezinin büyük ölçüde doğuya kayması, Roma Kilisesi'ni devletin siyasi etkisinden uzak tutmuştur. Roma Kilisesi, imparatorluğun batı kanadının yıkılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu, kendi lehine doldurmaya girişmiş ve dini nüfuzunun yanında dünyevi bir güç ve iktidar odağı olmuştur. İmparatorluk merkezinin değişmesiyle, siyasi liderlerin önderliğinde Roma'dan ayrı ve bağımsız olarak varlığının sürdüren İstanbul Kilisesi ise zamanla Roma siyasal idaresiyle özdeşleşmiş[169] ve yakın imparatorluk kontrolü, Kilise kurumunun devletin güdümüne girmesine neden olmuştur.[170]

Constantinopolis'in başkent olmasıyla, kentin Hıristiyan dünyanın merkezi olma süreci de başlamıştır. VII. yüzyılda İskenderiye ve Antakya gibi geleneksel Hıristiyan

[166] Turhan Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Din, 2015, C. 5, 56.
[167] Münir Yıldırım, Tarihsel Süreç İçerisinde Ortodoks Hıristiyanlıktaki Patriklikler, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, S. 2, 2003, 236.
[168] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", Dini Araştırmalar, 1999, C. 2, S. 5, 405.
[169] Şinasi Gündüz, Hıristiyanlık, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, 128; Bülent İplikçioğlu, "Antik Roma ve Mirası", Doğu Batı Romalılar II, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 50, 10-11.
[170] Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (M.S. 398)", 225-226.

merkezlerinin Müslümanların eline geçerek güçlerini kaybetmeleri, doğuda İstanbul Kilisesi'nin, Hıristiyanlığın önemli bir merkezi haline gelmesini sağlamıştır. [171]

B- I. CONSTANTİNUS'TAN (306-337) I. THEDODOSİUS'A (379-395) DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

İmparator I. Constantinus, siyasal ve toplumsal birliği sağlama ideali doğrultusunda öncelikle Hıristiyanlığı özgürlüğüne kavuşturmuş, akabinde Kilise'ye ayrıcalıklar tanımış ve zaman zaman da teolojik tartışmalara müdahil olmuştur. Onun, iktidarı süresince devlet ve Kilise arasında ittifak sağlamaya yönelik girişimleri, kendisinden sonraki dönemde izlenen kararsız Kilise politikaları nedeniyle önemli ölçüde sekteye uğramıştır.

I. Constantinus'un 22 Mayıs 337'de ölümü üzerine, oğulları, II. Constantinus (337-340), II. Constantius (337-361) ve Constans (337-350) Augustus unvanını almış ve imparatorluk topraklarının yönetimini paylaşmışlardır.[172] Buna göre II. Constantinus imparatorluğun batı kesimlerini oluşturan Galya, Britanya ve İspanya'nın, Constans güneydoğu Balkanlar, İtalya ve Kuzey Afrika'nın, II. Constantius ise imparatorluğun daha doğuda kalan topraklarının yönetimini üstlenmiştir.[173] Bir süre sonra üç kardeş arasında başlayan iktidar mücadelesi kardeşlerden II. Constantinus ve Constans'ı karşı karşıya getirmiş ve iki kardeş arasında 340'ta başlayan savaş II. Constantinus'un ölümüyle sonuçlanmıştır. 337-350 yılları arasında ülkenin batı yakasını tek başına yöneten Constans ise isyancı general Magnentius tarafından 350 yılında öldürülmüştür.

[171] Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", 22.
[172] Oğuz Tekin, Helen ve Roma Tarihi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2014, 144.
[173] Runciman, 27.

Böylece II. Constantius 361 yılına kadar imparatorluğun tek hâkimi olarak iktidarda kalmıştır.[174]

I. Constantinus'un oğullarının yukarıda belirttiğimiz iktidar mücadelesi devleti o dönemde Germenlere ve Perslere karşı zor duruma düşürmüştür. Üstelik I. Constantinus'un oğulları yalnızca politik sebeplerle değil, dini sebeplerle de birbirlerinden ayrı düşmüşlerdir. II. Constantinus ve Constans iktidarları boyunca İznik Konsili yanlısı ruhbanları desteklemişlerdir. Buna karşın, II. Constantius, İznik Konsili sonrasında doğunun dini hassasiyetlerini dikkate alarak Arius yanlısı ruhbanlara karşı daha ılımlı bir tutum sergilemeye başlayan babası I. Constantinus'un tavrını sürdürmüş ve Arius yanlısı ruhbanları destekleyen bir din politikası benimsemiştir. Ayıca, II. Constantius iktidarı süresince babası I. Constantinus gibi kilise içi teolojik tartışmaları ve kutuplaşmaları çözüme kavuşturmayı amaçlayan bir din politikasının izleyicisi olmuş ve Kilise üzerinde tam bir hâkimiyet sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, o, 341 yılında, Kilise hiyerarşisinin düzenlenmesine ilişkin kararlar alan Antakya Konsili'ni[175] düzenlemiştir. II. Constantius, paganizme karşı da yeni bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu bağlamda; 341 ve 356 yıllarında yayınladığı fermanlarla tüm pagan tapınaklarının kapatılmasını emretmiş, başta kehanet ve kurban sunumu olmak üzere geleneksel pagan uygulamalarını yasaklamıştır. Buna karşın 343 tarihli bir düzenlemeyle Hıristiyan Kilisesi'ne mensup ruhbanlar ve yardımcılarının vergiden muaf olduğu bir kez daha vurgulanmış, 355 tarihli bir diğer yasayla ruhbanların sivil mahkemelerde yargılanamayacakları düzenlenmiştir. [176] II. Constantius döneminde yapılan bu

[174] Vasiliev, 83.
[175] Konsilde kabul edilen kanunlarla, artık devletin birer görevlisi haline gelen Hıristiyan ruhbanlar arasındaki hiyerarşik düzen ve iş bölümü düzenlenmiş böylece Kilise içindeki muhalif ve ayrılıkçı din adamlarının doğrudan Kilise'den ihraç edilmelerinin önü açılmıştır. Bu düzenlemeyle yüksek rütbeli ruhbanlar yoluyla daha düşük rütbeli ruhbanların ve onların yetki alanında bulunan kesimlerin kontrolü amaçlanmıştır. Konsilin bir diğer kanunuyla ülkedeki tüm piskoposların, bulundukları eyaletlerdeki metropolitin görüşlerine bağlı olacakları düzenlenmiştir. Ayrıca, ruhbanların kendi aralarındaki yetki ve nüfuz mücadelelerinin engellenmesi amacıyla piskoposların kendi yetki alanları dışında kalan bölgelerin işlerine karışmaları kesin olarak yasaklanmıştır (Duygu, 264-265).
[176] Duygu, 260-268.

düzenlemeler, bir yandan, kendisinden sonra gelen Iulianus'un paganizmi ihya etmeye yönelik girişimlerinin başlamadan son bulmasına zemin hazırlarken diğer yandan imparatorluğun bilhassa I. Theodosius döneminde belirginleşecek olan paganizm karşıtı politikasının temelini atmıştır.

II. Constantius'tan sonra imparatorluk tahtına Iulianus (361-363) geçmiştir. Roma İmparatorluğu'nun son pagan imparatoru olarak bilinen Iulianus, izlediği paganizm yanlısı politikanın bir uzantısı olarak II. Constantius'un pagan uygulamalara getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldırmış ve yeni tapınaklar açmıştır.[177] Ayrıca, Iulianus Hıristiyanlar lehine yasa çıkarılmasına son vermiş ve ruhban sınıfına vergi muafiyeti tanınması gibi imtiyazları kaldırmıştır. Bu dönemde piskoposlar yargıçlık gücünü kullanma imkânını da kaybetmişlerdir.[178] Öte yandan, Iulianus, II. Constantius döneminde sürgüne gönderilen İznik Konsili yanlısı ruhbanların kentlerine dönmelerini sağlayarak Hıristiyan ruhbanlar arasında var olan anlaşmazlıklardan yararlanmak istemiştir. Nitekim İznik Konsili yanlısı ruhbanların geri dönmesi Kilise içi tartışmaları alevlendirmiştir. Iulianus'un 363 yılında çıktığı İran seferi sırasında hayatını kaybetmesiyle paganizmi yeniden canlandırmaya yönelik girişimleri sonuçsuz kalmıştır.[179]

Iulianus'un kısa süreli iktidarını, eski saray muhafızlarının komutanı olan ve ordu tarafından Augustus ilan edilen Jovian'ın (363-64) hükümdarlığı takip etmiştir.[180] Jovian'ın Hıristiyanlığa dair en önemli faaliyeti bazı önemli görevlere Hıristiyanları atamak ve pagan geleneğinin kurban uygulamalarına son vermek olmuştur. Jovian'ın kısa hükümdarlık dönemi, Iulianus döneminde kesintiye uğrayan Roma

[177] Duygu, 272.
[178] Mitchell, 361.
[179] Duygu, 272-273.
[180] Vasiliev, 83.

İmparatorluğu'nun Hıristiyanlaştırılması ve Kilise'nin devlet tarafından desteklenmesi sürecini kısmen de olsa eski seyrine döndürmesi bakımından önem arz etmektedir.[181]

İmparator Jovian'ın 364 yılında ölmesinin ardından Roma İmparatorluğu, I. Valentinianus (364-75) ve Valens (364-78) kardeşler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. I. Valentinianus imparatorluğun batı yakasının sorumluluğunu üstlenmiş, doğunun yönetimini ise Valens'e emanet etmiştir. I. Valentinianus'un ölümünün ardından (375) oğlu Gratianus (375-383) tahtı Valens ile paylaşmaya başlamıştır.[182] Valens'in 378 yılında Edirne'de Vizigotlarla yapılan savaşta ölmesi üzerine Gratianus'un taht ortağı I. Theodosius olmuştur. Gratianus, 19 Ocak 379'da imparatorluğun doğusunun yönetimini I. Theodosius'a havale etmiştir. I. Theodosius 387'de İtalya'yı istila eden Magnus Maximus'u yenilgiye uğratmasının ardından birkaç yıl İtalya'da kalmış ve 391'de İstanbul'a dönerek batının idaresini Arbogast'a bırakmıştır. Bir süre sonra Arbogast bağımsız bir şekilde hareket ederek Eugenius'u Augustus ilan etmiş ve batının idaresini ona devretmiştir. 394'te Arbogast ve Eugenius ile karşı karşıya gelen I. Theodosius rakiplerini ağır bir yenilgiye uğratmış, Eugenius savaş meydanında ölmüş, Arbogast ise kaçarak intihar etmiştir. Böylece I. Theodosius imparatorluğa tek başına hâkim olmuştur.[183]

C- I. THEODOSİUS DÖNEMİ (379-395)

İspanya kökenli bir hükümdar olan I. Theodosius, Gratianus tarafından, 19 Ocak 379 tarihinde Augustus ilan edilmiş ve imparatorluğun doğusunun yönetimini üstlenmiş, 394'te ise imparatorluğun tek hâkimi olmuştur. [184] İznik Konsili yanlısı bir hükümdar olan I. Theodosius iktidarı süresince, tıpkı selefleri gibi ülkedeki siyasi birliği

[181] Duygu, 274-275.
[182] Vasiliev, 83-84.
[183] Tekin, 146-147.
[184] Vasiliev, 84.

ve istikrarı sağlamak amacıyla ağırlıklı olarak doğulu piskoposlar arasında ortaya çıkan dini tartışmaları kontrol altına almaya yönelik bir din politikası izlemiştir.[185] Ayrıca, o, Hıristiyanlığı benimseyen biri olarak putperest Roma'da imparatorların yüzyıllar boyu üstlendiği *pontifex maximus (başrahip)* unvanını kullanmayı reddetmiş, böylece daha ilk günden Hıristiyan kimliğini ön plana çıkarmıştır.[186]

İktidarının ilk gününden itibaren izleyeceği din politikasını açıkça ortaya koyan I. Theodosius, imparatorluk genelinde kalıcı bir din birliği sağlamak amacıyla, 3 Ağustos 379 tarihinde neşrettiği bir fermanla sapkın inanışları yasaklamıştır. Bu fermanı, Hıristiyan ruhbanları İznik inanç formülü ekseninde birleştirmeyi ve farklı teolojik eğilimleri kökten yok etmeyi hedefleyen 27 Şubat 380 tarihli Selanik (Thessalonike) Fermanı[187] izlemiştir.[188] O bu fermanla bütün Hıristiyanlardan, İznik formülünü benimsemeleri istenmiştir.[189] Ayrıca, fermanda, yalnızca İznik formülünü benimseyenlerin "Hıristiyan" unvanını taşımasına izin verileceğine, Hıristiyan olmayanlarınsa gerektiğinde devlet tarafından cezalandırılabileceğine yer verilmiştir. Böylece İznik amentüsünün Hıristiyanlığın yegâne geçerli inanç formülü olduğu ve Hıristiyan unvanını taşımanın bu fermanda belirtilen ilkelerin kabul edilmesi koşuluyla mümkün olabileceği ifade edilmiş, ayrıca doğru inancın ve devletin resmi din politikasının Roma ve İskenderiye çizgisinde olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyan kimliği ön plana çıkarılarak bu kimliğe yasal bir çerçeve kazandırılmıştır.[190]

Selanik Fermanı, imparator I.Theodosius'un, henüz iktidarının başında, katı bir din politikası izleyeceğinin açıkça ilanı niteliğinde olması bakımından önemlidir. İmparator I. Theodosius, bu fermanla, izleyeceği din politikasının Roma-İskenderiye

[185] Duygu, 283-284.
[186] Sayar, 250.
[187] Cunstos Populos olarak da bilinen Fermanın Türkçe metni için bkz. Mitchell, 364.
[188] Duygu, 287.
[189] Runciman, 30.
[190] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 116.

çizgisinde olacağını ilan etmiş olsa da, yönettikleri bölgelerin dini eğilimlerini göz önünde bulunduran diğer imparatorlar gibi kısa süre sonra din politikasını İznik itikadının yeniden yorumlanması gerektiğini savunan Antakya çizgisine getirmiştir.[191] Fermanın, I. Theodosius'un, Arius yanlısı ruhbanların çoğunlukta olduğu İstanbul'a gelmeden önce ilan edilmiş olması dikkat çeken bir diğer noktadır. Ferman, imparatorun İznik Konsili yanlısı ruhbanları destekleyeceğinin ve Arius yanlısı ruhbanlara karşı cephe alacağının habercisi niteliğindedir. Bu fermanla IV. yüzyıl boyunca devam eden kristoloji tartışmaları sonlandırılmış ve İmparator I. Constantinus'un sağlamaya çalıştığı Kilise birliği ideali I. Theodosius tarafından yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Selanik Fermanı'nı önemli kılan bir başka husus, bu fermanla, Roma İmparatorluğu'nun, bünyesinde barındırdığı dini oluşumlar içerisinde Hıristiyanlığı resmi din olarak benimsediğini ilan etmiş olmasıdır.[192]

Selanik Fermanıyla iktidarı süresince izleyeceği din politikasını ilan eden I. Theodosius, 24 Kasım 380 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. I. Theodosius, ilk iş olarak şehrin Arius yanlısı piskoposu Demophilos'u İznik amentüsünü kabul etmek veya piskoposluk görevinden feragat etmek arasında bir seçim yapmaya zorlamış, Demophilos görevini bırakmayı tercih etmiş[193] ancak Arius'un öğretileri doğrultusunda ayinlerini sürdürmüştür.[194] Demophilos'un görevinden ayrılışı, Ariusçu piskoposların görevlerinden alınması ve yerlerine İznik Konsili yanlısı piskoposların atanmasının ve imparatorluk sınırları içerisinde İznik amentüsünü kabul etmemeleri nedeniyle "sapkın" kabul edilenlerin takibinin ilk adımını teşkil etmiştir.[195] Selanik Fermanıyla izleyeceği

[191] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 118.
[192] Duygu, 288-289.
[193] Duygu, 290.
[194] Vasiliev, 100 (Kaynaklarda Demophilos'un görevinden çekildikten sonra ağır koşullarda şehrin surlarının dışına çıktığı, cemaatiyle olan toplantılarını ancak surların dışında yapabildiği ve bu andan itibaren kiliselerin İznik Konsili yanlısı ruhbanların eline geçtiği aktarılmaktadır. Duygu, 290).
[195] Mehmet Çelik, Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar), Akademi Kitabevi, İzmir 1999, 23.

din politikasının çerçevesini çizen I. Theodosius din politikasını geniş çaplı bir toplantıda ilan etmek amacıyla İstanbul Konsili'ni düzenlemiştir.

1. İstanbul Konsili (381)

I. Theodosius, Hıristiyanlığı devletin resmi dini olarak ilan etmesinin ardından, Kilise tarihi literatüründe II. Ekümenik Konsil olarak anılan İstanbul Konsili'ni düzenlemiştir. I. Theodosius, bu konsili Aryüsçülük dâhil olmak üzere itikat problemlerini ve idari sorunları çözmek[196], din politikasını geniş çaplı bir toplantıda ilan etmek[197], İstanbul piskoposunu seçmek ve imparatorluğun siyasi birliği için zaruri olarak gördüğü Kilise birliğini sağlamak maksadıyla toplamıştır. İmparator I. Theodosios'un daveti üzerine 381 yılının Mayıs ayında başlayan konsile çoğunluğunu Antakya piskoposu Meletius'un kontrolü altında bulunan Anadolu, Suriye ve Filistin'den gelenlerin oluşturduğu 150 piskopos katılmıştır.[198]

Konsilin birinci gündemini İstanbul Kilisesi'nin müstafi piskoposu Demophilos'un yerine yeni bir piskoposun seçilmesi oluşturmuştur. Demophilos'un yerine ilk olarak, konsilden iki yıl önce İstanbul'a gelen ve İznik itikadı yanlısı cemaatin dini işlerini idare eden[199] Nazianzoslu Gregorius[200] Antakya tarafından aday gösterilmiştir. Ancak Antakya piskoposu Meletius'un Konsil esnasında gerçekleşen ani ölümü, Nazianzoslu Gregorius'un önemli ölçüde destekten yoksun kalmasına neden olmuş ve Gregorius adaylıktan çekilmiştir. İmparatorluk başkentinde Antakya

[196] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 120.
[197] Duygu, 291.
[198] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 120.
[199] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 120.
[200] Hıristiyanlığın şekillenmesinde aktif rol oynayan ve *Kapadokya Babaları* olarak anılan üç isimden biri olan Nazianzoslu Gregorios, yaklaşık 330 yılında, günümüzde Niğde-Sivrihisar'da bulunan Arianzos köyünde dünyaya gelmiştir. Teolojik görüşlerini oluştururken önemli ölçüde Origenes'in etkisi altında kalan Nazianzoslu Gregorios, Hıristiyan teolojisinin temelini oluşturan Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesinin biçimlendirilmesine katkıda bulunmuş, teslisi oluşturan üçlünün her birinin özdeş olduğunu ve İsa'nın Tanrı ve insan niteliklerini bir arada taşıdığını savunmuştur. (Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Güregen, "Kapadokyalı Bir Hıristiyan Teoloğu: Nazianzoslu Gregorios ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2017, C. 6, S. 1, 612-626).

Kilisesi'nin etkinliğini kırmaya çalışan İskenderiye Kilisesi ise Maximus'u aday olarak göstermiş ve kendi adayını seçtirmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ancak İskenderiye Kilisesi'nin bu mücadelesi sonuç vermemiş ve Konsil, imparator I. Theodosius'un tercihi doğrultusunda emekli senatör Nectarius'u İstanbul piskoposluğuna getirmiştir.[201]

Konsilde ikinci olarak bir itikat metni benimsenmiş ve metinde Kutsal Ruh'un tanrılığına yer verilmiştir. İznik formülü ve Selanik Fermanıyla paralellik gösteren bu metnin kabul edilmesiyle Kutsal Ruh'un tanrılığı açıkça ilan edilmiştir. Böylece Hıristiyanlıktaki üçlü Tanrı anlayışı oluşturulmuş, ayrıca İznik'te yasaklanmış olmasına rağmen imparatorluk içerisinde oldukça etkin olan Arius'un görüşleri bir kez daha reddedilmiştir. Eş zamanlı olarak İstanbul Konsili'nin Kutsal Ruh'un tanrılığına ilişkin kararı önemli ölçüde topluma egemen kılınmış ve Hıristiyanlıkta üçlü Tanrı tasavvuru (teslis) büyük oranda yerleşmiştir.[202]

İstanbul Konsili Kutsal Ruh'un tanrılığını kabul ederek üçlü Tanrı anlayışını oluşturmanın yanında Aryüsçülüğü sonlandıracak kararların alınması açısından önemli bir kilometre taşını oluşturmuştur. Zira İmparator I. Theodosius, konsil sonrasında Arius yanlılarına karşı sert tedbirler almış, Arius'un fikirlerini savunan din adamları öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiş ve Arius taraftarları tam anlamıyla sindirilmiştir. Böylece II. Constantius'un (337-361) iktidarından, imparator I. Theodosius'un Augustus olarak imparatorluğun doğusunun yönetimini üstlenmesine kadar doğuda etkinliğini koruyan Aryüsçülük Roma İmparatorluğu içerisindeki meşru konumunu kaybetmiştir. Ancak Aryüsçülük Roma dünyası dışında, Arius yanlısı piskoposların[203]

[201] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 120.
[202] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[203] Hıristiyanlık, Gotlar arasında ilk kez Ulfila tarafından yayılmıştır. Ulfila 336 veya 341'de Constantinopolis'e gelmiş ve Nicomedialı Eusebius tarafından sınır dışında kalanların piskoposu olarak takdis edilmiştir. Hıristiyan Gotlar, 340'lı yılların sonunda İmparator Valens'in izniyle Moesia'da (Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın Tuna Nehri'nin güneyindeki toprakları arasında yer alan tarihi bölge ve antik bir Roma eyaleti) bulunan Nicopolis'e yerleşmişlerdir. Burada etkili bir Kilise lideri olan

gayretiyle IV. yüzyılın ortalarında Hıristiyan olan Got kavimleri arasında mevcudiyetini sürdürmüştür.[204]

İstanbul Konsili'nde yukarıda söz ettiğimiz teolojik kararların yanı sıra Kilise hiyerarşisinde birtakım değişiklikler yapan kararlar alınmıştır. Bu çerçevede konsilin III. yasası İstanbul'u Kilise hiyerarşisinde Roma'dan sonra ikinci sıraya taşımış ve İstanbul piskoposuna, Roma piskoposundan sonra "onur önceliği" tanımıştır. Ancak konsil, benimsediği bir başka yasa ile Roma, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'ün İznik Konsili'nde elde ettiği özel statüyü bir kez daha vurgulamak suretiyle İstanbul'un onur önceliğini işlevsiz hale getirmiştir. Ayrıca, konsil, İstanbul için herhangi bir idari alan tanımlamadığı gibi, Asya, Trakya ve Pontus bölge piskoposlarına özerklik tanıyarak bir anlamda yeni başkent patriğinin gücünü ve görev alanını sınırlandırmıştır.[205] Bu sınırlamalara rağmen İstanbul Kilisesi'nin hiyerarşide ikinci sırada bulunan İskenderiye Kilisesi'nin yerini alması anlamına gelen bu karar, başkente, politik merkez olma özelliğinin yanı sıra dini bir merkez olma özelliği kazandırmıştır.

Başkent Kilisesi'nin hiyerarşide ikinci sıraya yükseltilmesinde imparatorun; yakınında bulunan, yönetmesi ve yönlendirmesi daha kolay olan başkent piskoposluğunu Kilise birliğinin anahtarı olarak görmesi etkili olmuştur. Ancak Kilise birliğini sağlamak maksadıyla yapılan bu düzenleme sonraki dönemlerde ortaya çıkacak sorunların temelini atmıştır.[206] Bu karar, sadece kendisini doğu dünyasının lideri ve

---

Ulfila yeni bir alfabe geliştirerek Gotçayı sözlü bir dilden yazılı bir dile dönüştürmüş ve İncil'i bu yeni yazılı dile tercüme etmiştir (Mitchell, 427).

[204] Kaçar, "Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları", 204.

[205] Esasında İstanbul Konsili'nin kabul ettiği III. yasa İznik Konsili'nin VII. yasasıyla İsa'nın yaşadığı yer olması sebebiyle Kudüs piskoposluğuna verilen idari alansız onursal önceliğin bir benzerini başkent olduğu gerekçesiyle İstanbul'a tanımıştır (Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", 33).

[206] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 122. (Eskiçağ'ın Roma, İskenderiye, Kudüs ve Antakya gibi büyük Kiliselerini prestijli yapan en önemli hususlardan biri bu kentlerin Roma İmparatorluğu idari yapısı içerisindeki konumlarının yanı sıra Kiliselerinin havariler tarafından kurulduğunu iddia etmeleriydi. Buna göre Antakya Kilisesi havari Petrus, Roma Kilisesi Petrus ve Paulus, İskenderiye Kilisesi ise Petrus'un öğrencisi Markos tarafından kurulmuştu. Kudüs ise İsa'nın yaşadığı ve çarmıha gerildiği kentti üstelik ilk Hıristiyan cemaatine ev sahipliği yapmıştı. Bununla birlikte 325 yılında toplanan İznik Konsili'nde Roma, İskenderiye ve Antakya Kiliselerinin idari alanları güvence altına alınmış ve Kudüs'ün özel statüsü vurgulanmıştı. Oysa İstanbul'un böyle bir prestiji bulunmamaktaydı. Bu bağlamda konsilin

Roma'dan sonra ikinci sırada gören İskenderiye Kilisesi ile İstanbul Kilisesi arasındaki gerilimin tohumlarını atmakla kalmamış,[207] aynı zamanda Roma Kilisesi tarafından da tepkiyle karşılanmıştır.[208]

İstanbul Konsili gerek teslis inancının oluşturulması gerekse Kilise hiyerarşisinde düzenlemeler yapan yasanın kabul edilmesi bakımından son derece önemlidir. Konsili önemli kılan bir diğer husus konsilin imparatorun dini meselelere müdahalesinin bir örneğini oluşturmasıdır. Zira I. Theodosius, Antakya ve İskenderiye Kiliseleri'nin önerdiği adaylara rağmen İstanbul piskoposluğuna Nectarius'un seçilmesini sağlamıştır. İmparator, Kilise birliğinin anahtarı olarak gördüğü başkent piskoposluğuna uzlaşma sağlayabileceği veya siyasi atmosferin gerektirdiği şekilde yönlendirebileceği bir adayı seçerek devletin Kilise'yi kontrol etmesinin en önemli adımlarından birini atmıştır. İmparatorun piskopos seçimlerine müdahalesinin örneklerine geçmişte de rastlanmaktadır. II. Constantius (337-61) döneminde, İstanbul piskoposluğuna getirilen veya görevden alınarak sürgüne gönderilen Paulus [209] ,

İstanbul Kilisesi'ni Roma'dan sonra ikinci sıraya yükselten kararının büyük Kilise merkezlerince tepkiyle karşılanmasında bu merkezlerin kuruluşlarını havarilere dayandırmasına karşın İstanbul Kilisesi'nin böyle bir iddiasının olmamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Kaçar, "Konstantinopolis Kilisesinin Kuruluşu", 125-126).

[207] İstanbul Kilisesi'nin devlet içinde yükseltilişine özellikle İskenderiye Kilisesi karşı çıkmış ve politikasını başkente kendi adayını seçtirmeye çalışmak veya başkent piskoposlarını gözden düşürmek üzerine kurmuştur. 431 yılında toplanan I. Efes Konsili'nde Nestorius'un düşürülmesinin arka planında İskenderiye Kilisesi'nin yoğun çabalarının olduğunu ifade etmek mümkündür (Turhan Kaçar, Kadıköy Konsili ve Patrikhanenin Statüsü, İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine: İstanbul, Ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, 99).

[208] Roma Kilisesi bu yasayı IV. Haçlı Seferinde İstanbul'un Latinlerin eline geçmesinden sonra 1215 yılında toplanan IV. Lateran Konsili'ne kadar tanımayı reddetmiştir. IV. Lateran Konsili'nin V. yasasıyla papalığın en yüce makam olduğu vurgulanmış ve Kilise hiyerarşisi İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs olarak belirlenmiştir (Turhan Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", 34).

[209] Dördüncü yüzyılda yaşayan Paulus, 337-339, 341-342, 346-351 yılları arasında üç ayrı dönemde başkent piskoposu olarak görev yapmıştır. Aryüsçülüğün yeniden alevlendiği bir dönemde başkent piskoposluğuna seçilen Paulus, o esnada İstanbul'da olmaması sebebiyle konsile katılamayan Arius yanlısı imparator II. Constantius'un (337-361) onayı olmadan seçilmiştir. Başkent piskoposunun seçimi için toplanan konsilde hazır bulunan Arius yanlıları da Paulus'un piskopos olarak seçilmesine karşı çıkmıştır. II. Constantius, İstanbul'a dönüşünün ardından yeni bir konsil toplamış ve Paulus'u azlederek yerine Nicomedialı Eusebius'u atamıştır. Eusebius'un 341'de ölümü üzerine Paulus yeniden İstanbul piskoposu olmuş, ancak imparator tarafından ikinci kez sürgün edilmiştir. Daha sonra Constans'ın (337-350) meseleye müdahalesiyle Paulus yeniden İstanbul'a dönmüştür. Kısa süre sonra Constans'ın öldürülmesiyle Paulus yeniden sürgün edilmiş ve sürgün edildiği Ermenistan'da ölmüştür (Detaylı bilgi için bkz. https://www.oca.org/saints/lives/2010/11/06/103185-saint-paul-the-confessor-archbishop-of-constantinople 17.09.209).

Eusebius, Macedonius[210] ve Eudoxius[211] gibi şahsiyetlerin göreve getirilmeleri ve azledilmelerinde dönemin imparatorları doğrudan etkili olmuştur. Aynı şekilde imparator Valens de İstanbul Kilisesi piskoposluğuna seçilen Demophilos'un yükselişinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu gelenek I. Theodosius döneminde de değişmemiş ve o ilan ettiği din politikasına aykırı fikirleri nedeniyle Demophilos'u görevden almıştır. Bu durum İmparator I. Constantinus'un ölümünden (337) yüzyılın sonuna kadar geçen zaman zarfında İstanbul Kilisesi'ni yönetmesi için atanan piskoposların iş başına getirilmelerinde veya görevden alınmalarında devletin Kilise ile ilgili plan ve tasarılarının önemli ölçüde etkili olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.[212]

Son olarak İstanbul Konsili'nin getirdiği en önemli yenilik önemli Kilise merkezlerine yönelik sıralamayı yeniden düzenlemiş ve İstanbul Kilisesi'nin bizzat devlet eliyle hiyerarşide ikinci sıraya yükseltilmiş olmasıdır. Bu düzenleme İstanbul'un, İmparator I. Constantinus tarafından başkent olarak seçilmesiyle başlayan yükselişini zirveye taşımış ve başkente siyasi merkez olmanın yanı sıra dini bir merkez olma özelliği kazandırmıştır. Ancak İstanbul Kilisesi'ne tanınan bu statü diğer önemli Kilise merkezleri tarafından kabul görmemiş ve bu durum sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan sorunların temelini teşkil etmiştir. Bu durum doğu ve batı Kiliseleri arasında bağların gevşemesinde de önemli bir rol oynamıştır. Roma Kilisesi 381'e kadar zaman zaman karar mercii olarak görülmüşse de, bu tarihten sonra İstanbul yavaş yavaş doğuda kontrolü ele almıştır. Ayrıca, İstanbul Konsili'nin Roma ve İstanbul Kiliseleri

[210] İmparator II. Constantius'un başkent piskoposu Paulus'u görevinden azletmesi üzerine başkent piskoposluğuna seçilmiştir. İmparator Constans'ın müdahalesiyle 346'da görevinden azledilmiş ve yerine selefi Paulus tekrar piskoposluk görevine getirilmiştir. Paulus'un 350'de II. Constantius tarafından yeniden görevinden azledilmesiyle Macedonius yeniden göreve gelmiş, ancak 360 yılında toplanan bir sinodda görevinden azledilmiş ve 364'te ölmüştür (Detaylı bilgi için bkz. http://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=en&id=30 17.09.2019).

[211] Arius yanlısı bir piskopos olan Eudoxius (361-370) II. Constantius'un iktidarının son yılında İstanbul piskoposluğuna getirilmiştir. Eudoxius, piskoposluk kariyerine Maraş'ta başlamış, 357'de Antakya piskoposluğuna, 360'ta ise başkent piskoposluğuna seçilmiştir (Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (M.S. 398)", 228).

[212] Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (M.S. 398)", 225.

arasına ektiği ayrılıkçılık tohumu ertesi yüzyıl içerisinde kendisini iyice belli etmiş, 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'nde İstanbul Kilisesi'nin Roma ile eşit hiyerarşik konumda bulunduğunun ilan edilmesiyle iki Kilise'nin ayrılığı tescillenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde iki Kilise arasında tedricen oluşan bu uçurum, siyasal gelişmelere paralel olarak bir daha hiç kapanmamış ve 1054 tarihinde resmileşen ayrılığın temellerini atmıştır.[213]

2. İstanbul Konsili Sonrası Devletin Paganizmle Mücadelesi

İstanbul Konsili sonrasında I. Theodosius'un faaliyetlerinin önemli bir bölümünü bu konsilde kabul edilen inanç formülü ile konsil kararlarının topluma egemen kılınmasına yönelik adımlar oluşturmuştur. Bu bağlamda; I. Theodosius, ilk olarak, konsil kararlarını onaylayan iki ayrı ferman yayınlamıştır. Bunlardan 19 Temmuz 381 tarihli ilki, Arius, Aetius[214] ve Eunomios taraftarlarının kilise inşa edemeyeceklerini, inşa edilmiş kiliselere ise devlet tarafından el konulacağını düzenlemiştir. 30 Temmuz 381 tarihli ikinci ferman ise bütün kiliselerin teslis öğretisinde birleşmelerini emretmiş ve devletin resmi din anlayışına rıza göstermeyen herkesi "sapkın" ilan etmiştir. Ayrıca, bu fermanda sapkın kabul edilenlerin Kilise'den ihraç edilmeleri gerektiği ifade edilmiş ve bunların herhangi bir Kilise'de görev yapmaları yasaklanmıştır.[215]

İmparator I. Theodosius, zamanla, daha sert önlemlere başvurmuş ve bu dönemde kabul gören farklı inanışlara adeta topyekûn bir savaş açmıştır. Bu bağlamda;

---

[213] Kaçar, "Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyonu: IV. Yüzyıl Roma İmparatorluğu'nda Doğu, Batı Kiliseleri ve Devlet", 108.

[214] Dördüncü yüzyılın ortalarında yaşayan Aetius, Oğul'un babadan tamamen farklı yapıda olduğunu ve yaratılmadığını savunmuştur. Aetius bu düşünceleri sebebiyle Antakya Kilisesi'nden aforoz edilmiş ve İskenderiye'deki Arius yanlılarına sığınmıştır. Aetius, Arius yanlısı bir piskopos olan Eudoxius tarafından Antakya'ya çağrılmasına rağmen, 359 yılında Antakya'da toplanan bir konsilde yeniden aforoz edilmiş, akabinde imparator II. Constantius tarafından sürgün edilmiştir. Aetius'un 366'da ölümünün ardından fikirleri Eunomios tarafından sürdürülmüştür (Detaylı bilgi için bkz. https://www.britannica.com/biography/Aetius 17.09.2019).

[215] Duygu, 293.

o, 25 Temmuz 383 tarihli bir yasayla sapkın kabul edilen Hıristiyanların kilise inşa etmelerini, açık veya gizli şekilde toplanmalarını yasaklanmış ve yasayı ihlal edenlerin cezalandırılacağını hükme bağlamıştır. 3 Aralık 383 tarihli bir diğer yasayla devletin yerel memurları bu yasanın uygulanmasından mesul tutulmuştur. 21 Ocak 384 tarihli bir başka yasayla sapkın kabul edilenler İstanbul'u terk etmeye mecbur bırakılmıştır. 10 Mart 388 tarihli bir diğer yasayla sapkın kabul edilenlerin herhangi bir şehre girmeleri, sosyal bir topluluğa katılmaları, ruhban atamaları ve toplanmaları kesin şekilde yasaklanmış ve bu kişilerin herhangi bir talep veya şikâyet için imparatora ulaşabilme hakları da ellerinden alınmıştır. 9 Ağustos 388 tarihli bir yasa ise Aryüsçüleri hedef almıştır. Buna göre Arius yanlıları lehine herhangi bir hüküm içeren yasalar iptal edilmiş, böylece Arius yanlılarının kendilerini savunmak için herhangi bir yasaya müracaat etmelerinin de önü kesilmiştir. 15 Haziran 392 tarihli bir diğer yasayla I. Theodosius'un dikte ettirdiği Hıristiyanlık yorumu için tehlike olarak görülen herkesin toplumdan dışlanması gerektiği ilan edilmiştir.[216]

Yukarıda zikrettiğimiz fermanları, sapkın sayılan Hıristiyanların kiliselerine el koymayı amaçlayan 392 ve 394 tarihli iki ferman izlemiştir. Bu fermanlarla, Hıristiyanlığın farklı yorumlarını kabul etmeleri sebebiyle sapkın kabul edilenler, imparatorun otoritesini ve devletin resmi din anlayışını kabul etmeye mecbur bırakılmıştır. Nihayet 19 Temmuz 394 tarihli bir yasayla sapkın sayılanların öğretilerini yaymaları hatta bu yönde teşebbüste bulunmaları dahi yasaklanmıştır.[217]

I. Theodosius kendi otoritesinin Kilise'yi ve yönetimi altındaki halkın dini yaşantısını kuşatmasını gerektiğini düşünen bir imparatordu. Onun tek amacı İznik amentüsü merkezli bir Kilise kurmak [218] ve böylece Kilise birliği idealini gerçekleştirmekti. Bu nedenle I. Theodosius'un din politikasının en önemli ayağını

[216] Duygu, 293-295.
[217] Duygu, 293-295.
[218] Vasiliev, 104.

Hıristiyanlık içerisindeki farklı eğilimlerle ve paganizmle mücadele oluşturuyordu. I. Theodosius'un tahta çıktığı dönemde paganizm halen Hıristiyanlık için ciddi bir tehdit olma potansiyelini sürdürüyordu.[219] Bu nedenle I. Theodosius Kilise içi ayrılıkçı gruplara karşı başlattığı mücadeleyi paganizme de yöneltmiştir. Bu bağlamda; pagan tanrılarına kurban adanmasını, hayvanların iç organlarına bakarak kehanette bulunulmasını ve pagan tapınaklarının ziyaret edilmesini yasaklamıştır.[220]

I. Theodosius'un yukarıda zikrettiğimiz yasaklamaları paganizmi topyekûn ortadan kaldırmaktan ziyade yalnızca Hıristiyanların tepkiyle karşıladıkları kanlı kurban ve kehanet uygulamalarını ortadan kaldırmaya yönelikti. Paganizme getirilen bu kısıtlamaları yetersiz gören Hıristiyan ruhbanların kışkırtmasıyla ortaya çıkan toplumsal olaylar[221] 391 yılından itibaren I. Theodosius'un paganlara karşı daha çetin bir mücadele başlatmasına neden olmuştur. Bu bağlamda neşredilen yasalarla açık ve kapalı tüm kurban törenleri kesin olarak yasaklanmıştır. I. Theodosius bununla da yetinmeyip 393 tarihinde kurban merasimleri ve diğer pagan uygulamaları için devlet bütçesinden masraf yapılmasını yasaklamış ve geçmişten gelen tüm pagan uygulamalarını kökten kaldırmıştır. Böylece I. Theodosius döneminde imparatorluk coğrafyasında yüzyıllardır hüküm süren paganizm ve ona ilişkin ne varsa yasaklanmış ve Hıristiyanlık resmi olarak zaferini ilan etmiştir. I. Theodosius döneminde Hıristiyanlığın kazandığı bu zafer imparatorluk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Paganizme ait bazı anlayış ve uygulamalar aynen veya şekil değiştirerek varlığını sürdürse de, Roma İmparatorluğu bu döneme kadar taşıdığı geleneklerin çoğunu terk etmiş ve tam anlamıyla Hıristiyan bir kimliğe bürünmüştür.[222]

İktidarı döneminde Hıristiyanlığı devletin resmi dini haline getirmesi sebebiyle Romalılar tarafından Magnus (Büyük) unvanıyla onurlandırılan I. Theodosius ölümünden hemen önce imparatorluğun idaresini fiilen iki oğlu arasında paylaştırmış,

[219] Duygu, 296.
[220] Vasiliev, 103-104.
[221] 384 yılında Şanlıurfa'da bulunan Büyük Tapınak ve Afyon-Dinar (Apameia) dolaylarında bulunan Zeus Tapınağı yıkılmıştır (Duygu, 299).
[222] Duygu, 299-302.

batının idaresini Honorius'a, doğunun idaresini ise Arcadius'a bırakmıştır. İmparatorluğun doğu ve batısını tek başına yöneten son imparator olarak tarihe geçen I. Theodosius 17 Ocak 395'te ölmüştür.[223]

I. Theodosius'un oğullarından itibaren Roma İmparatorluğu'nun doğusu ve batısı arasındaki bağ hızla kopmaya başlamış ve sonraki yarım yüzyıl içerisinde Britanya, Galya, İspanya ve Afrika Batı Roma'nın denetiminden çıkmıştır. 410 yılında İtalya'yı istila eden Vizigotlar *(Batı Gotları)* Roma'yı yağmalamalarının ardından Güney Galya ve İspanya'ya geçmişlerdir. Günümüz doğu Almanya'dan hareket eden Vandallar ise Galya ve İspanya'yı geçip, Roma'nın tahıl ambarı olan Afrika'yı istila etmişlerdir. Böylece 455'te Kuzey Afrika Roma eyaleti olmaktan çıkmıştır. Bu tarihten kısa süre önce Hunlar Doğu Roma'ya saldırarak, Galya ve İtalya'ya akınlar düzenlemiştir. 476 yılında ise Ostrogotlar *(Doğu Gotları)* İtalya'ya saldırmış ve Batı Roma İmparatoru Romulus Augustus'u tahtından indirmiştir. Böylece Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış, Doğu Roma İmparatorluğu ise Bizans adıyla 1453'e kadar varlığını sürdürmüştür. [224] Bundan sonra Avrupa'da merkezi devlet niteliğine dönüşmeyen birtakım devletler kurulmuş ve bunlar genellikle uzun ömürlü olmamıştır. Bu süreçte ayakta kalan tek kurum ise Hıristiyanlık olmuştur.[225]

[223] Vasiliev, 84.
[224] Mehmet Ali Kaya, "Roma Uygarlığı", Uygarlık Tarihi, Ed. İsmail Güven, Pegem Akademi, Ankara 2014, 214.
[225] Ağaoğulları-Köker, 72-73.

İKİNCİ BÖLÜM

V. YÜZYILDA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

A- DİN ADAMLARININ SEÇİMİ VE DİNİ İHTİLAFLARDA DEVLETİN ROLÜ

Roma İmparatorluğu'nun V. yüzyıl başlarındaki siyasi durumunu tasvir etmek, IV. yüzyılı betimlemekten kuşkusuz daha zordur. Nitekim Roma ve erken Bizans tarihi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Stephen Mitchell, V. yüzyıla ait hiçbir siyasi tarih anlatısının tam metin olarak günümüze ulaşmadığını, Hıristiyanların sorunlarına odaklanan Kilise tarihçilerinin bile her bir hükümdarın iktidarı döneminde gerçekleşen olayları tarihçi gözünden resmetmek yerine, genelleyici nitelikte bir anlatım tercih ettiğini ifade etmektedir.[226] Dönemin dini atmosferini tarif etmek de benzer bir zorluğu içermekle birlikte, bir önceki yüzyılın olaylarından yola çıkarak bir tahminde bulunmak mümkündür.

Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı yakasını aynı anda idare eden son imparator olan I. Theodosius (379-395) I. Constantinus döneminde devletin himayesi altına alınan Hıristiyanlığı resmi din haline getirmiş, teslis inancının resmi bir mahiyet kazanmasını sağlamış ve bu yönüyle tarihsel bir figür olarak I. Constantinus'un önüne geçmiştir. Bu süreçte Kilise de dini olduğu kadar politik bir kimliğe bürünmüş ve politik açıdan önemli bir aktör durumuna gelmiştir. Bu kapsamda rahipler de sahip oldukları imtiyazlar ve bu imtiyazları kullanarak elde ettikleri zenginlik sayesinde önemli ölçüde güç kazanmış ve seküler yöneticiler gibi yetki ve nüfuz sahibi kişilere dönüşmüşlerdir.[227]

I. Theodosius döneminden miras kalan ve V. yüzyılın temel karakteristiğini belirleyen en önemli gelişmelerden biri 381 yılında toplanan İstanbul Konsili'nde

[226] Mitchell, 148.
[227] Duygu, 315-316.

yaşanmıştır. Konsilin, başkent piskoposunun Roma piskoposundan sonra öncelikli şeref payesi taşıyacağına ilişkin hükmü, devletin himaye ettiği resmi din üzerinden toplumu biçimlendirmesinin ve ülkedeki dini gelişmeleri İstanbul Kilisesi üzerinden kontrol etmesinin önünü açmıştır. İstanbul Kilisesi ise devletin desteğini alarak konumunu sağlamlaştırma, kendi üstünlüğünü doğunun büyük Kilise merkezlerine onaylatma ve egemenlik alanını mümkün olduğunca genişletme arayışına girişmiştir. Ancak bu gelişmeler büyük Kilise merkezlerinin İstanbul Kilisesi ve onun hamisi konumundaki imparatorluk merkeziyle karşı karşıya gelmesiyle sonuçlanmıştır. Büyük Kilise merkezleri, İstanbul Kilisesi ve imparatorluk merkezi arasındaki bu çekişmenin en önemli örneğini ise başkent piskoposları Yuhanna Chrysostomus ve Nestorius'un görevlerinden azledilişleri oluşturmuştur.[228]

1. Yuhanna Chrysostomus'un Seçilmesinde ve Patriklikten Azlinde Siyasi Otoritenin Rolü

381 yılında düzenlenen İstanbul Konsili'nde İstanbul Kilisesi'ne Roma'dan sonra ikincilik statüsünün verilmesi doğunun büyük Kilise merkezlerinden biri olan İskenderiye Kilisesi'ni rahatsız etmiş ve İskenderiye her fırsatta bu rahatsızlığı yansıtmaya başlamıştır. İskenderiye Kilisesi özellikle 395'te I. Theodosius'un ölümünden sonra bu tepkiyi daha rahat bir biçimde göstermeye başlamıştır.[229] Bu süreçte İstanbul piskoposu Nectarius'un 397 yılında ölmesiyle boşalan piskoposluk koltuğuna yeni bir aday arayışı başlamıştır. İmparator Arcadius ve saray bürokrasisi tercihlerini Antakya çevresinden yana kullanırken, İstanbul Kilisesi'ni kontrol etmek isteyen İskenderiye piskoposu Theophilos, piskopos seçimi için düzenlenen törene

[228] Duygu, 316-317.
[229] Duygu, 317.

kendi Kilisesi'nden aday olarak seçtiği İsedorus ile birlikte gelmiştir.[230] Siyasi irade ise Antakyalı Yuhanna Chrysostomus'u[231] 397 yılı sonlarında imparatorluk emirnamesiyle İstanbul'a getirmiş ve 26 Şubat 398'de, başta imparator Arcadius ve eşi Eudoxia olmak üzere bürokrasinin desteğiyle başkent piskoposluğuna seçtirmiştir. İskenderiye piskoposu Theophilos ise bu seçimi gönülsüz bir biçimde kabul etmek zorunda kalmıştır.[232]

İskenderiye Kilisesi, seçimini gönülsüz bir biçimde kabullendiği İstanbul piskoposu Yuhanna Chrysostomus ile kısa süre sonra sürtüşme içerisine girmiş ve bir müddet devam eden bu sürtüşme İskenderiye piskoposu Theophilos'un Yuhanna Chrysostomus'u görevinden aldırmasıyla son bulmuştur. Yuhanna Chrysostomus'un azline neden olan süreç İskenderiye Kilisesi'ndeki bir iç meseleyle, İskenderiye piskoposu Theophilos ve Kilise'nin idari kadrosunda çalışan Isiodorus adında bir diyakon arasında Kilise'ye miras bırakılan bir paranın kullanımı konusunda anlaşmazlıkla başlamıştır. Theophilos, paranın, Kilise'nin gücünü gösterecek nitelikteki inşaat çalışmalarında kullanılmasını istemiş, Isiodorus ise hayır işlerinde kullanılması gerektiğini savunmuştur. Neticede Isiodorus, Theophilos'un baskısıyla İskenderiye'yi terk etmek durumunda kalmış ve civar çöllerde yaşayan keşişlere sığınmıştır. Theophilos, keşişlerin kendisine cephe alacağını ve Mısır'daki nüfuzunu kaybedeceğini düşünerek Mısırlı keşişler arasında öteden beri var olan ilahiyat tartışmalarını körüklemiş ve keşişleri birbirlerine karşı kışkırtmıştır. Keşişler, Origen yanlıları ve muhalifler olarak ikiye bölünmüştür. Theophilos'un provokasyonu kısa sürede başarıya

[230] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 122-123.
[231] Yuhanna Chrysostomus, 340'lı yıllarda Antakya'nın önde gelen Hıristiyan ailelerinin birinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Chrysostomus, çocukluk yıllarından itibaren devrin önde gelen hatiplerinden Libanius'tan retorik ve Andragathius'tan felsefe eğitimi almıştır. 372 yılında vaftiz olan Chrysostomus, Antakya piskoposluğundaki kariyerine yardımcı diyakon olarak başlamış, Kilise hiyerarşisi içerisinde önce diyakonluğa, 386 yılında ise vaiz-papazlığa yükselmiştir. Chrysostomus, 26 Şubat 398'de, başta imparator Arcadius ve eşi Eudoxia olmak üzere bürokrasinin desteğiyle başkent piskoposluğuna seçilmiştir. Chrysostomus'un başkent piskoposu olarak seçilmesinde etkili bir öğretici olmasının yanı sıra yetenekleri ve karakteriyle dikkat çeken bir isim olması etkili olmuştur (Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (MS 398)", 227-229).
[232] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 124.

ulaşmış ve adeta keşişler arasında bir savaş başlamıştır. Kargaşa ortamından kaçan keşişlerin bir kısmı Suriye ve Filistin bölgesine dağılmış, bir kısmı ise İstanbul'un yolunu tutmuştur.[233]

Yuhanna Chrysostomus, İskenderiye merkezli bu krizden keşişlerin İstanbul'a ulaşmasıyla haberdar olmuş ve İskenderiye Kilisesi'ne yolladığı bir mektupla Theophilos ve keşişleri uzlaştırma girişiminde bulunmuştur. Ancak onun bu girişimi, İskenderiye Kilisesi'nin iç işlerine bir müdahale olarak rapor edilmiştir. Bu esnada keşişler İmparatoriçe Eudoxia vasıtasıyla İmparator Arcadius'a ulaşmayı başarmışlardır. Arcadius, Chrysostomus'un başkanlık edeceği bir sinod toplanmasına karar vermiş ve bu karar üzerine Theophilos başkente çağrılmıştır. Theophilos ise bu davete derhal icabet etmek yerine Yuhanna Chrysostomus'u gözden düşürerek yargılanmaktan kurtulmanın yolunu aramaya başlamıştır. Bu bağlamda, o, ilk olarak Mısırlı keşişlerle yaşadığı gerilimi Chrysostomus'u gözden düşürecek şekilde bir ilahiyat tartışmasına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu çerçevede o, hayatının önemli bir kısmını Origenci fikirlerle mücadele ederek geçiren Kıbrıs (Salamis) piskoposu Epiphanus'a yazdığı bir mektupla, Chrysostomus'un ilahiyat öğretisinde Origenci fikirlerin ağırlıklı olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Epiphanus, durumu yerinde incelemek maksadıyla İstanbul'a gelmiş, ancak kısa sürede bunun Theophilos'un bir oyunu olduğunu anlayarak Kıbrıs'a geri dönmüştür.[234]

Theophilos, bir sonraki adımda başkent bürokrasisini Chrysostomus aleyhine örgütleme girişiminde bulunmuş ve bu girişim bürokratlara verilen rüşvet sayesinde başarılı olmuştur. Nihayet Theophilos, politik oyunlara alışık olmayan Chrysostomus karşısında üstünlük sağlamış ve savunma konumundan yargıçlık konumuna geçmeyi başarmıştır. Yuhanna Chrysostomus ile gerilim yaşayan İmparatoriçe Eudoxia'nın desteği ise Theophilos'un gücüne güç katmıştır. Chrysostomus'un, Kiliseler arasındaki

[233] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 126-127.
[234] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 126-128.

yargı alanına ilişkin yasalara olan bağlılığı sebebiyle Theophilos'u yargılamaktan çekinmesi ise süreci tam anlamıyla aleyhine çevirmiştir. İmparatorluk otoritesinin sarsılması anlamına gelen bu karar, bir yandan sinodun başkansız kalma ihtimalini gündeme getirmiş diğer yandan son ana kadar Chrysostomus'u destekleyen İmparator Arcadius'u, Chrysostomusla karşı karşıya getirmiştir. İstanbul'a yargılanmak için çağrılan Theophilos, rüşvetle satın aldığı Kilise ve saray bürokrasisinin desteğiyle kısa sürede Chrysostomus'un yargıcı konumuna gelmiştir. Sinod, Chrysostomus'un sürgün edilmesine karar vermiştir. Chrysostomus, sahip olduğu popüler desteğin başkentte yaratabileceği potansiyel tehlike nedeniyle sürgün fermanının imzalandığı günün ertesinde geri çağrılmış ancak aynı yılın sonuna doğru 20 Haziran 404'te yeniden sürgüne gönderilmiş ve sürgün yeri olan Kapadokya'dan, Karadeniz kıyısında bir yere taşınırken 14 Eylül 407'de ölmüştür. Theophilos ise İstanbul'da kendisine karşı oluşan olumsuz havanın etkisiyle Mısır'a geri dönmüştür.[235]

Yuhanna Chrysostomus'un nihai aşamada azledilmesi ve sürgüne gönderilmesinin sorumluluğu elbette tek başına Theophilos'a yüklenemez, ancak Theophilos'un rakibini saf dışı bırakmak için İsa doktrinine ilişkin tartışmaları körüklemek de dâhil olmak üzere her türlü yola başvurduğunu ve böylece sahip olduğu popüler desteğe rağmen Chrysostomus'un görevinden azledilmesinde son derece önemli bir rol oynadığını ifade etmek mümkündür. Chrysostomus'un seçilmesinde ve azledilmesinde siyasi otoritenin rolü de göz ardı edilemez. Halkın popüler desteğini kazanan taşralı bir piskoposun, başta İmparator Arcadius ve eşi Eudoxia olmak üzere bürokrasinin desteğiyle başkent piskoposluğuna seçilmesi, sarayın Kilise'yi kontrol etme ve toplum ile devlet arasında iletişim kurma arzusunun bir neticesidir. Her ne kadar siyasi otorite arzu ettiği adayı başkent piskoposu olarak seçerek devletin Kilise'yi kontrol altına alma girişiminin ilk hamlesini yapmışsa da bu hamle İskenderiye ve

[235] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 128-129.

İstanbul Kilisesi arasındaki rekabetin gün yüzüne çıkmasıyla baltalanmış ve siyasi otorite bir bakıma hezimete uğramıştır.

İskenderiye ve İstanbul Kiliseleri arasındaki çekişmede bir sonraki aşama, önemli bir teolojik tartışmanın, bu iki Kilise arasındaki rekabeti maskelemesi şeklinde ortaya çıkmış ve iki Kilise arasındaki gerilim bu kez daha şiddetli bir boyuta ulaşmıştır. İstanbul piskoposu Nestorius ve İskenderiye piskoposu Cyrillus'un baş aktörleri konumunda olduğu bu tartışma, Hıristiyanlıkta günümüze kadar devam eden ilk ciddi ayrılığın temelini teşkil etmiştir.

2. Nestorius ve Theotokos Tartışması

Yuhanna Chrysostomus'un sürgüne gönderilmesinin ardından İstanbul Kilisesi'ne seçilecek piskoposun belirlenmesi yine tartışmalı olmuştur. Chrysostomus'un yerine ilk olarak eski piskopos Nectarius'un kardeşi Arsacius, kısa bir süre sonra Atticus seçilmiştir. Atticus'un 425'te ölmesiyle başkentte yeni bir piskopos seçimi gündeme gelmiştir. İstanbul Kilisesi içerisinden gelen Proclus ve Sideli Philippus adlı iki Kilise mensubu arasındaki rekabete rağmen, piskoposluk görevi Sisinnius'a verilmiş, ancak bu görev Sisinnius'un 427'de ölmesi sebebiyle kısa sürmüştür. Böylece başkent bir kez daha piskoposluk seçimi tartışmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak seçim tartışmaları bu kez imparator II. Theodosius'un kararlı adımıyla kısa sürmüş ve Antakyalı Nestorius başkent piskoposluğuna seçilmiştir.[236]

2.1. Theotokos Tartışmasının Doğuşu

Antakya Kilisesi'nin idari alanı içinde kalan Maraş'ta (Germanicea) doğan Nestorius, dönemin önde gelen ilahiyatçılarından Mopsuestialı (Adana-Yakapınar)

[236] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 131-132.

Theodorus'un tedrisatından geçmiştir.[237] Nestorius, üstadı Theodorus'un öldüğü 428 yılında başkente davet edilmiş ve 10 Nisan 428'de başkent piskoposluğuna seçilmiştir.[238]

İmparator II. Theodosius ve bürokrasinin desteğiyle seçilen Nestorius'un göreve gelir gelmez yasaklanmasına rağmen halen varlığını devam ettiren Aryüsçülere ait bir Kilise'yi yıktırması kentin huzurunu bozacak bir kargaşaya neden olmuş ve Nestorius'a ilk tepkiler yükselmeye başlamıştır. Ayrıca o, seçiminin ilk gününde imparatorun kız kardeşi Pulcheria ile de bir tartışma yaşamıştır.[239] Aynı yılın sonlarına doğru Nestorius ile birlikte Antakya'dan başkente gelen Anastasius isimli rahibin Meryem'e ***theotokos (Tanrı annesi, Tanrı doğuran)*** denilmemesi gerektiğini vaaz etmesiyle yeni bir tartışma başlamıştır. Eş zamanlı olarak 434-446 yılları arasında başkent piskoposluğu görevini yürütecek olan[240] Proclus, theotokos terimini savunan vaazlar vermeye başlamıştır. Anastasius'un öncülüğünde başlayan bu tartışma başkentteki Hıristiyanlar arasında kutuplaşmalara neden olmuş, başkent çevresindeki keşişler theotokos tezini savunanların yanında yer almıştır. Tartışmaya ilişkin şikâyetlerin Nestorius'a ulaşmasıyla, Nestorius, Anastasius'un ***christotokos (Mesih'in annesi)*** tezini desteklemiş ve theotokos terimini reddeden bir dizi vaaz vermiştir. Muhaliflerin Nestorius'a karşı tavrı gittikçe şiddetli bir hal alsa da bir süre sonra tartışma yatışmaya başlamıştır.[241]

Başkent çevresinde theotokos/christotokos tartışması yatışmaya başlamışken İskenderiye Kilisesi'ne mensup dört din adamı, İmparator II. Theodosius'a İskenderiye

---

[237] Duygu, 322.
[238] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 132.
[239] Turhan Kaçar'ın naklettiğine göre Nestorius, prenses Pulcheria'nın günümüzde Ayasofya'nın yerinde bulunan Büyük Kilise'nin kutsal alanına girdiğini görünce ona kutsal alanda yalnızca din adamlarının yürüyebileceğini söylemiştir. Pulcheria'nın bir kadın olarak kendisini Meryem ile özdeşleştirmek suretiyle Tanrı doğurduğunu ve bu nedenle kutsal alanda yürüyebileceğini iddia etmesi üzerine Nestorius buna itiraz etmiş ve onu kutsal alandan çıkarmıştır (Turhan Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", Doğu Batı Romalılar I, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 49, 81-82).
[240] https://orthodoxwiki.org/Proclus_of_Constantinople (10.09.2019)
[241] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 132-134.

piskoposu Cyrillus'un kendilerine zulmettiği şikâyetinde bulunmuş, bunun üzerine imparator meseleyi doğrudan Nestorius'a havale etmiştir.[242] Ancak Nestorius'un meseleye müdahil olmasını kendi idari alanına bir müdahale olarak algılayan İskenderiye piskoposu Cyrillus[243] Nestorius tarafından yargılanmaktan kaçınmak maksadıyla Nestorius ile teolojik bir münakaşa başlatmıştır. Politik manevralar konusunda tecrübesiz olan Nestorius ise Cyrillus'un mektuplarına cevap vermiş ve sorunun teolojik bir meseleye dönüşmesine engel olamamıştır. Üstelik Nestorius, tecrübesizliğinin bir sonucu olarak önde gelen Kilise merkezlerinin desteğini de kazanamamıştır. İstanbul Kilisesi'ni kendisine rakip olarak gören Roma Kilisesi, idari alanına müdahale ettiği gerekçesiyle Nestorius'a diş bileyen Efes Kilisesi ve Nestorius'un yetiştiği Antakya Kilisesi'nin ezeli rakibi Kudüs Kilisesi de Cyrillus'un yanında yer almıştır.[244]

Bütün bu gelişmelerin ardından tek başına kalan Nestorius, imparatora genel bir konsil toplaması önerisinde bulunmuştur. II. Theodosius, 19 Kasım 430 tarihinde yayınladığı bir fermanla Efes'te genel bir konsil düzenleneceğini duyurmuştur. Konsil yeri olarak Efes'in seçilmiş olması Nestorius açısından bir olumsuzluk işaretiydi. Zira Efes'teki piskoposluk seçimlerine müdahale etmiş olması sebebiyle eski İstanbul piskoposu Yuhanna Chrysostomus'tan beri Efes Kilisesi ile İstanbul Kilisesi arasında bir kırgınlık vardı. Üstelik Nestorius da kendi idari alanını genişletmek adına Efes Kilisesi'nin denetiminde bulunan bazı bölgeleri İstanbul Kilisesi'nin yetki alanına almaya çalışarak bu kırgınlığı öfkeye çevirmişti. İstanbul Kilisesi'ne ve onun yöneticisi olan Nestorius'a öfke duyan Efes Kilisesi'nin konsil yeri olarak seçilmesinde ise sarayın prenses Pulcheria tarafından desteklenen Nestorius karşıtı grubu etkili oldu.[245]

[242] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 135.
[243] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 83.
[244] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 135.
[245] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 136-137.

2.2. Tartışmanın Teolojik Boyutu

İskenderiye piskoposu Cyrillus ve Kilise mensupları arasındaki bir anlaşmazlığın kristoloji sorununa dönüşmesiyle ortaya çıkan Cyrillus-Nestorius tartışmasının özünde İskenderiye ve İstanbul Kiliseleri'nin politik ülküleri ve doğu Hıristiyanlığının liderliğinin kim tarafından yürütüleceği meselesi yer alıyordu. İskenderiye ve Efes Kiliseleri, İstanbul Kilisesi'nin İstanbul Konsili sonrasındaki yükselişinden rahatsızdı. Kudüs Kilisesi İskenderiye-Efes ikilisine yakın duruyor[246] Antakya Kilisesi ise Kilise içerisinden bir grubun Cyrillus'u, diğer grubun ise Nestorius'u desteklemesi nedeniyle kararsız bir tutum sergiliyordu.[247]

İstanbul ile İskenderiye Kilisesi'nin başını çektiği bazı doğu Kiliseleri arasındaki liderlik kavgasına dayanan ihtilafın görünürdeki teolojik yönü ise Antakya ve İskenderiye Kiliseleri'nin İsa'nın tabiatına ilişkin farklı algılamalarına dayanıyordu.[248] Bu iki Kilise merkezinin İsa'nın tabiatına ilişkin farklı algılamalarının temeli önceki yüzyılın en önemli tartışma konusu olan Aryüsçülüğe dayanıyordu. Erken Hıristiyanlığın en büyük tartışma platformu olarak kabul edilen ve Arius'un baş aktörü konumunda olduğu tartışma, 325 yılında toplanan İznik Konsili'nde Baba ve Oğul'un aynı özden olduğunun kabul edilmesiyle geçici olarak çözülmüş, ancak bu tartışmadan geriye Arius'a muhalif iki farklı gelenek kalmıştı. Bunlardan ilki Suriye-Laodicea piskoposu Apollinaris'in öncülük ettiği İskenderiye ekolüdüydü. Apollinaris İsa'nın beşeri tabiatının diğer insanların beşeri yönünden farklı olduğunu, İsa'da bulunan beşeri tabiatın yerini tanrısal kelamın (logos) aldığını öne sürmüştü. Ayrıca o, beşer tabiatının yanılgıya ve kötü düşünceye açık olması nedeniyle İsa'nın tam bir beşeri tabiatının

[246] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 139.
[247] Duygu, 330.
[248] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 139.

olmadığını, zira insanlığı kurtaracak olan İsa'nın böylesi düşüncelere sahip olmaması gerektiğini savunuyordu.[249]

Arius tartışmasından miras kalan ikinci ekolün başını ise Apollinaris'in çağdaşı ve Antakya çevresinin önde gelen ilahiyatçısı Diodorus çekiyordu. Diodorus, İsa'nın ilahi tabiatı yanında tam bir beşeri tabiata da sahip olması halinde ikinci bir Âdem olarak insanlığı kurtarabileceğini savunuyordu. Ona göre ilahi ve beşeri tabiatı iç içe bulunan İsa, hem Tanrı'nın oğluydu hem de beşer olarak Davut'un soyundandı. Özetle, Antakya çevresi İsa'nın beşeri tabiatına da vurgu yaparak onu hem beşer hem de Tanrı olarak kabul etmekte, İskenderiye çevresi ise İsa'nın sadece tanrısal tabiata sahip olduğunu, beşeri yönünün tanrısal tabiatın içinde eridiğini savunmaktaydı. Diodorus'un görüşleri, öğrencisi ve Nestorius'un Antakya'daki manastırdan hocası Mopsuestialı Theodorus tarafından sürdürülmüş ve Nestorius'a aktarılmıştı.[250] Bu doğrultuda; Nestorius, İsa'da biri beşeri, diğeri ilahi olmak üzere iki şahsiyetin bulunduğunu, bunlardan beşeri olanın Meryem'den doğduğunu, ilahi olanın ise Tanrı'nın ezeli kelamı olduğunu, dolayısıyla Meryem'in İsa'nın beşeri yönünü doğurduğunu ve bu nedenle Meryem'e Tanrı annesi denilemeyeceğini savunuyordu.[251] İskenderiye Kilisesi ise İsa'nın doğduğunda da tanrı olduğunu ve Meryem'in tanrı doğurduğunu savunuyordu.[252]

Nestorius'un, Meryem'in tanrı annesi (theotokos) şeklinde isimlendirilmesine yönelik bu itirazı, Cyrillus'a arayıp da bulamadığı fırsatı sunmuş ve tartışmaya teolojik bir temel oluşturmuştur. Böylece İskenderiye ve İstanbul Kiliseleri arasındaki politik çekişme bir anda Meryem'in konumu ile ilgili teolojik bir ihtilafa dönüşerek I. Efes Konsili'ne zemin hazırlamış, bunun üzerine Nestorius'un talebiyle İmparator II.

[249] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 140.
[250] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 141.
[251] Katar, "Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık", 336.
[252] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 141-142.

Theodosius 7 Haziran 431'de Efes'te bir ekümenik konsil düzenlenmesi çağrısında bulunmuştur.

B- KONSİLLERİN DÜZENLENMESİNDE DEVLETİN ROLÜ

IV. yüzyılda olduğu gibi V. yüzyılda da teolojik tartışmalar siyasi otoritenin müdahalesiyle çözülmeye çalışılmıştır. Büyük Kilise merkezleri arasındaki güç mücadelesinin teolojik tartışmaları gölgede bıraktığı bu dönemde, siyasi ve dini birliği sağlamak ve teolojik tartışmalarda bir orta yol bulmak amacıyla siyasi otoritenin öncülüğünde toplanan I. ve II. Efes Konsilleri ile Kadıköy Konsili sorunları çözmek bir yana Hıristiyanlık dahilinde kalıcı ayrılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1. I. Efes Konsili (431)

İskenderiye piskoposu Cyrillus ve İstanbul piskoposu Nestorius arasındaki politik çekişmenin Meryem'in konumu ile ilgili teolojik bir ihtilafa dönüşmesiyle imparatorun çağrısı üzerine toplanan I. Efes Konsili, Hıristiyan Kilisesi'nde günümüze kadar devam eden ilk ciddi ayrılığın temelini teşkil etmiştir.

1.1. Konsilin Toplanışı

İmparator II. Theodosius'un çağrısını yaptığı ekümenik konsile başta Nestorius ve İstanbul Kilisesi'ne muhalif olan İskenderiye ve Efes Kiliseleri'nin piskoposlarının yanında İskenderiye piskoposu Cyrillus'un faaliyetleri sayesinde Nestorius'a muhalif duruma gelen birçok Kilise'den yetkililer katılmıştır.[253] Bu durum Nestorius'un güçlü bir muhalefetle karşı karşıya kalması anlamına geliyordu. Nitekim Cyrillus'un, konsil öncesinde Nestorius aleyhine yürüttüğü propaganda faaliyetleri güçlü bir muhalefet

[253] Muhammet Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2010, C. 19, S. 1, 221.

cephesinin oluşması açısından sonuç vermiş, daha önemlisi Papa I. Caelestinus (422-432) 430'da Nestorius'u "sapkın" ilan etmişti. Bu karar Nestorius'u diğer din adamları nezdinde zor duruma düşürmekteydi.[254]

Bu muhalif atmosfer içerisinde, Nestorius, 16 Nisan 431'de kendisini destekleyen on altı piskopos ve bir muhafız birliğinin korumasında Efes'e ulaştı. Nestorius'un gelişinden kısa süre sonra beraberinde elli beş piskoposla Cyrillus da geldi. Cyrillus'a piskoposların haricinde kalabalık bir keşiş ve hasta bakıcı grubu refakat ediyordu. Konsilin toplanacağı güne kadar yaklaşık iki yüz piskopos Efes'e ulaşmıştı. Ancak Nestorius'a önemli bir destek sağlayacak olan Antakya piskoposu Ioannes'in öncülük ettiği grup henüz gelmemişti. Bu nedenle konsilin toplanma tarihi 10 Temmuz'a ertelendi. Ancak, piskoposlar arasında hastalıkların artması ve ölüm vakalarının ortaya çıkmasını bahane eden Cyrillus 22 Haziran'da konsil toplantılarını başlattı. Bu ilk toplantılara Mısır'dan gelenler ve Efes piskoposu Memnon'un yanında yer alan yaklaşık altmış piskopos katıldı.[255] Cyrillus, Antakya ve Roma temsilcilerinin gecikmesini fırsat bilerek başkanı olduğu konsilde hemen Nestorius'u piskoposluk makamından azleden ve aforoz eden bir karar çıkardı.[256] Sözde bu kararın sebebi Nestorius'un İsa ve Meryem hakkındaki sapkın fikirleriydi, ancak bu karar, İstanbul Konsili'nin İstanbul Kilisesi'ne Roma'dan sonra öncelik tanıyan 3. yasasını fiilen geçersiz kılıyor ve İskenderiye Kilisesi'ni doğu Hıristiyanlığının fiili lideri haline getiriyordu. Konsilin esas konusunu oluşturan teolojik meseleler ise Meryem'in *theotokos,* İsa'nın ise tek bir ilahi tabiata sahip olduğunun kabulüyle çözüme kavuşturuldu.[257]

Cyrillus'un düzenlediği konsille eş zamanlı olarak Nestorius taraftarı bir grup alternatif bir konsil toplayarak Cyrillus taraftarlarını aforoz etti. Bu esnada Antakya

[254] Duygu, 332.
[255] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 142-143.
[256] Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 221.
[257] Duygu, 333.

piskoposu Ioannes'in öncülüğündeki grup, 26 Haziran'da, Efes'e ulaştı ve bunlar Nestorius ile birlikte düzenledikleri alternatif konsilde Cyrillus ve Efes piskoposu Memnon'u aforoz etti.[258] Akabinde, Antakya piskoposu Ioannes, imparatora yazdığı mektupta, kentin kaos ve şiddetle dolu olduğunu ve bunun sorumlusunun Cyrillus ve Memnon olduğunu bildirdi. Konsilin taraflarından mektuplar alan imparator, sarayın genel sekreteri Palladius'u Efes'e gönderdi ve bütün aforozların iptal edildiğini ilan etti, ayrıca Cyrillus'u, Antakya delegeleri Efes'e ulaşmadan konsili başlattığı ve Nestorius'u aforoz ettiği için kınadığını bildirdi.[259]

Antakya temsilcilerinin gelişi, işleri Netorius lehine çevirmiş gibi gözükürken Efes'e ulaşan Roma temsilcilerinin Cyrillus'u desteklemesi dengeleri yeniden değiştirdi. Cyrillus, Nestorius'un aforoz kararında direndiğini içeren mektubunu imparatora gönderdi. Bunun üzerine imparator, gönderdiği bir elçi vasıtasıyla tartışmaların odağındaki isimler olan Cyrillus, Nestorius ve Memnon'u tutuklattı. O, sonbaharın başında yeni bir ferman göndererek konsili sona erdirdi ve Cyrillus ve Memnon'un tutukluluk hallerine son verdi. Tutukluluk hali kaldırılmayan Nestorius ise önce Antakya'da bulunan manastırına geri gönderildi, 435 yılında imparatorun fermanıyla Hıristiyan sapkınlar listesine dâhil edildi ve ertesi yıl Mısır'a sürgün edildi.[260]

1.2. Konsilin Sonuçları

Teolojik bir sorunu çözmek amacıyla İmparator II. Theodosius'un kararıyla toplanan I. Efes Konsili, tarafların birbirini aforoz ettikleri bir kavga ortamına dönüşmüş, dahası Kiliseler arasındaki rekabet bu teolojik anlaşmazlığı gölgede bırakmıştır. Nihayetinde konsil yine imparatorun müdahalesiyle sona ermiştir. Konsilde

[258] Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 221.
[259] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 144.
[260] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 144-145.

teolojik açıdan bir uzlaşma sağlanamamış[261] sonuç yalnızca tartışmanın tarafları olan İstanbul, İskenderiye ve Efes piskoposlarının akıbetinin belirlenmesiyle sınırlı kalmıştır. Buna göre, Nestorius, Antakya'ya, kendi manastırına gönderilmiş ve yerine Cyrillus'un hoşnut kalacağı bir isim olan Maximianus tayin edilmiş, Cyrillus beraat ederek İskenderiye'ye dönmüş, Memnon ise Efes piskoposluğu görevine devam etmiştir.[262]

I. Efes Konsili, Nestorius'un aforoz edilmesi ve Cyrillus'un görevine devam etmesi nedeniyle, Cyrillus ve İskenderiye Kilisesi açısından büyük bir zafer, Nestorius ve İstanbul Kilisesi açısından hüsranla sonuçlanmıştır. Zira bu konsil sürecinde İskenderiye Kilisesi politik manevralarla İstanbul Kilisesi'ne karşı üstünlük kurmuş, böylece İstanbul Konsili'nin, İstanbul Kilisesi'ni Roma'dan sonra ikinci sıraya, yani İskenderiye ve Antakya Kiliseleri'nin üzerinde bir saygınlık mertebesine yükselten ve dolayısıyla doğu Hıristiyanlığının lideri konumuna getiren 3. yasasını dolaylı olarak geçersiz kılmıştır.[263]

İmparator II. Theodosius'un çağrısı üzerine toplanan I. Efes Konsili, din birliğini sağlamak bir yana, ayrılıkların belirginleşmesine ve Nestorius taraftarlarının ana gövdeden kopmasına zemin hazırlamıştır.[264] Bu durum II. Theodosius'un sağlamak istediği Kilise birliği idealini zora sokmuştur.[265] Ancak imparator II. Theodosius'un isteği üzerine İskenderiye piskoposu Cyrillus, 433 yılında Antakya patriği Ioannes'e bir

[261] İskenderiye ve İstanbul Kiliseleri arasındaki politik çekişmenin geldiği bir son nokta olarak nitelendirebileceğimiz I. Efes Konsili'nin sonuçlarına ilişkin literatürde yer alan bilgiler kesinlik içermemektedir. Kaynaklarda I. Efes Konsili'nde herhangi bir dogmatik meselenin çözüme kavuşturulamaması nedeniyle konsilin "ekümenik" olarak değerlendirilemeyeceğine yönelik görüşler bulunmaktadır. Ayrıca, Nestorius'un aforoz edilmesi ve Cyrillus'un görevde kalması sebebiyle konsilin galibinin Cyrillus olarak görülmesi, konsilde monofizit akidenin benimsendiği yönünde bir yanılgı yaratmıştır. Esasen Cyrillus'un konsildeki başarısı *theotokos* unvanının kullanımını sağlamak, Nestorius'u aforoz ettirip görevinden uzaklaştırmak ve yerine kendisinin razı olacağı birinin geçirilmesini sağlamak olmuştur. Cyrillus, Konsilde monofizit akideyi kabul ettiremediği gibi iki yıl sonra imzalanan uzlaşma metninde Nestorius'un iki doğa/tabiat fikrinin altına imza atmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, uzlaşma metninde iki doğa/tabiat fikrinin kabul edilmiş olmasını, I. Efes Konsili'nde monofizit görüşün benimsenmediğine dair bir kanıt olarak görmek ve aforoz edilen kişinin Nestorius, aforoz edilen görüşün ise "iki şahıs" öğretisi olduğunu ifade etmek mümkündür (Bkz. Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 221).

[262] Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 221-222.

[263] Duygu, 334-335.

[264] Gündüz, Hıristiyanlık, 125.

[265] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 146.

mektup[266] yollayarak I. Efes Konsili sonrasında oluşan kaotik duruma bir son vermek istediğini bildirmiştir.[267] İki Kilise arasındaki bu uzlaşma arayışı neticesinde; Nestorius'un görevden alınması kararı kabul edilmiştir. Cyrillus ise Nestorius'a yönelik olarak yazdığı on iki aforozu geri çekmiştir. Teolojik alanda ise *theotokos* unvanının kullanılması ve Cyrillus'un savunduğu ***"İsa'da ilahi ve insani tabiatın birleşmesinden sonra tek bir doğa vardır"*** fikrinden vazgeçilmiş ve Antakya ilahiyat okulunun görüşü olan ***"İsa Mesih'te iki doğanın birleşmesi"*** formülü üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.[268]

2. II. Efes Konsili (449)

I. Efes Konsili sonrasında, İmparator II. Theodosius'un girişimiyle İskenderiye ve Antakya Kiliseleri arasında sağlanan uzlaşma ortamı Cyrillus'un 444 yılında ölmesiyle sona ermiş ve teolojik tartışmalarda yeni bir dönem başlamıştır. Bu teolojik ihtilaf ve tartışmalar ise yeni bir konsilin toplanmasına sebep olmuştur.[269]

2.1. Konsilin Düzenlenmesine Neden Olan İhtilaflar

V. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'daki bir manastırda baş keşiş olan Eutyches, Cyrillus'un görüşlerini daha da ileri götürerek, İsa Mesih'te ilahi ve insani tabiatın birleşmesinden sonra sadece ilahi tabiat bulunduğuna ilişkin fikirlerini yaymaya başlamıştır.[270] Bu durum, Antakya çevresindeki Hıristiyan din adamlarını harekete geçirmiştir. Antakya çevresinin önde gelen entelektüeli Theodorethus ve Urfa piskoposu İbas İsa'nın iki tabiatı bulunduğunu daha etkin bir biçimde savunmaya

[266] Bu mektup Kilise tarihi literatüründe "birlik formülü" adıyla anılmaktadır (Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 84).
[267] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 146.
[268] Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 222.
[269] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 146.
[270] Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 223. (İskenderiye piskoposu Cyrillus'un fikirlerini bir adım öteye götüren Eutyches, İsa'nın iki tabiatının, insan olduktan sonra tek ve ilahi tabiat haline geldiğini, İsa'nın insani tabiatının ilahi tabiatı içerisinde tamamen eridiğini ileri sürmüştür. Ona göre, İsa'nın insani tabiatı, okyanusta bir damla sirkenin kaybolması gibi ilahi tabiatı içerisinde tamamen erimiştir. Cyrillus tarafından başlatılan ve Eutyches tarafından sistemleştirilen bu görüş etrafında toplananlar, İsa'da tek tabiatı kabul etmelerine atfen "Monofizit" (tek tabiatçı) olarak nitelendirilmişlerdir. bkz. Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", 313).

başlamış, hatta Nestorius'un aklanması gerektiğini savunmuşlardır. Theodorethus ve İbas'ın fikirleri, Suriye'de yaşayan, kurtuluşu İsa'nın tam tanrılığıyla mümkün gören ve Cyrillus'u aziz olarak kabul eden keşişler arasında tepkiyle karşılanmıştır.[271]

Tartışmalar devam ederken İstanbul patriği Flavianus, 448 yılında İstanbul'da toplanan bir konsilde, 433 yılında sağlanan uzlaşmanın bozulmasını istemeyen İmparator II. Theodosius'un arzusu hilafına Eutyches'i aforoz ederek tartışmaları bir krize dönüştürmüştür.[272] Patrik Flavianus tarafından aforoz edilen Eutyches, Roma ve Kudüs gibi önemli merkezlerin piskoposlarına mektupla müracaat ederek durumunun genel bir konsilde yeniden görüşülmesini talep ederken, başta Khrysaphius olmak üzere saraydaki taraftarlarıyla da konsil hususunda imparatoru ikna etmeye çalışmıştır. Patrik Flavianus'un tavrından rahatsız olan imparator Eutyches'in taraftarlarının da etkisiyle İskenderiye patriği Dioscorus'un başkanlığında Efes'te yeni bir konsil düzenlenmesine karar vermiştir.[273]

Efes'te yeni bir konsil kararının alındığı süreçte imparatorluğun doğu eyaletlerinin keşişleri arasında İbas ve Theodorethus'a karşı yoğun bir tepki oluşmuştu. Bu tepkiler Antakya Kilisesi'nin ilahiyat alanındaki etkinliğini azaltmak ve Antakya piskoposu Domnus'u itibarsızlaştırmak isteyen İskenderiye piskoposu tarafından da körükleniyordu. Bu kışkırtmaların da etkisiyle özellikle Urfa'da çıkan kargaşayı çözmek için gönderilen imparatorluk temsilcisi İbas aleyhine düzenlenen yoğun gösterilerle karşılaşmıştır. İmparator bu tepkiler sebebiyle Urfa piskoposu İbas'ın yargılanmasını emretmiş, Theodorethus'un ise bulunduğu şehirden ayrılmasını yasaklamıştı. İskenderiye Kilisesi'nin imparator eliyle Nestorius taraftarı ve İskenderiye karşıtı iki önemli kişiyi, konsilden önce bu şekilde devre dışı bırakması İskenderiye'nin gücünü

[271] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 84-85.
[272] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 147.
[273] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 84-85.

bir kez daha ortaya koymuş ve II. Efes Konsili'nin sonucu hususunda önemli bir ipucu teşkil etmiştir.[274]

2.2. Konsilin Toplanışı ve Sonuçları

Yüz otuz civarında piskoposun katıldığı II. Efes Konsili, 8 Ağustos 449'da İskenderiye piskoposu Dioscorus'un başkanlığında toplandı ve ilk oturum, imparatorun mektubunun okunmasıyla başladı. Konsilin başkanlığını yürüten Dioscorus, Eutyches'i korumak amacıyla ona karşı olduğunu tahmin ettiği Papa Leo'nun mektubunun okunmasına bile izin vermedi. Böylece konsilin Eutyces'i aklayacağı ve ona karşı olanları da aforoz edeceği açık bir biçimde ortaya çıktı. Nitekim konsil sonucunda Eutyces aklandı. İstanbul'daki toplantıda onun itham ve aforozuna öncülük eden İstanbul piskoposu Flavianus ile Eskişehir (Doryleum) piskoposu Eusebius ve konsile katılmayan İbas ve Theodorethus ile onların destekçisi konumundaki Antakya piskoposu da aforoz edildi. Bunların yerine ise İskenderiye'nin başkentteki temsilcisi Anatolius İstanbul piskoposu ve yine İskenderiye'nin desteğini alan Maximus Antakya piskoposluğuna atandı.[275]

II. Efes Konsili, İskenderiye Kilisesi'ne, İstanbul Konsili'nin 3. maddesini tanımadığını ve doğu Hıristiyanlığının lideri olduğu iddiasını bir kez daha ilan etme imkânı sundu. İskenderiye Kilisesi'nin elde ettiği bu başarı, I. Theodosius'un Hıristiyan dünyayı ve Kilise'yi İstanbul Kilisesi üzerinden kontrol etme ve bu yolla denetim altına alma ülküsünün hezimete uğraması anlamına geliyordu. Zira başlangıçta onun bu mirasına sadık kalacağı izlenimini veren II. Theodosius, I. ve II. Efes Konsilleriyle, İskenderiye Kilisesi'nin üstünlüğünü ve doğu Hıristiyanlığının lideri olduğu iddiasını kabul etmiş oldu. Öte yandan, Papa Leo'nun II. Efes Konsili'ni tanımayı reddetmesi, I.

[274] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 86.
[275] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 86-87.

Efes Konsili'nde ittifak halinde olan İskenderiye ve Roma Kiliseleri arasında da ayrılık tohumları ekti. Sonuç olarak; büyük Kilise merkezleri arasındaki doğu Hıristiyanlığının liderliğini üstlenme mücadelesi, Hıristiyanlıkta kalıcı ayrılıkların doğmasına zemin hazırladı. Kiliseler arasındaki bu çekişmelerin ayrılıkla sonuçlanmasını önlemeye siyasi otoritenin de gücü yetmedi. II. Efes Konsili doğudaki Kiliseler ve bu Kiliselere mensup din adamları arasında gerilimlere neden olmanın yanında Roma Kilisesi'ni de rahatsız etti. Papa Leo, II. Efes Konsili'ni, *"Latrocinium"* yani *"Haydutlar Konsili"* olarak adlandırdı. Papa, II. Efes Konsili'nin ortaya çıkardığı sorunları çözmek maksadıyla İtalya'da yeni bir konsil düzenlenmesi talebinde bulundu, II. Theodosius ise bu talebi reddetti.[276] Ancak imparator II. Theodosius'un reddettiği bu konsil talebi onun 450 yılında ölümü ve kız kardeşi Pulcheria'in general Marcianus ile evlenerek tahta geçmesiyle birlikte gerçekleşme imkanı buldu ve Kadıköy Konsili'ne giden yol açılmış oldu.[277]

3. Kadıköy Konsili (451)

İmparator II. Theodosius'un ölümü üzerine kız kardeşi Pulcheria general Marcianus ile evlenerek tahta geçmiştir. Bu süreçte, daha önce imparatoru yeni bir konsil için ikna edemeyen Papa Leo, Efes'te oluşan kaotik durumun bürokrasideki destekçilerinden rahatsızlık duyan Pulcheria'yı ve İstanbul Kilisesi'nin İskenderiye Kilisesi karşısındaki mağlubiyetinden hoşnut olmayan imparator Marcinaus'u ikna etmiştir. Papa Leo konsilin İtalya'da toplanmasını istemiş, ancak doğulu piskoposların uzun yolculuk karşısındaki isteksizlikleri ve Hun akınlarının yarattığı güvensiz atmosfer nedeniyle konsilin İznik'te toplanmasına karar verilmiştir. Bu karara rağmen konsili yakinen izlemek isteyen devlet otoritesinin devreye girmesiyle Kadıköy konsil yeri

[276] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 86-87.
[277] Francis Dvornik, Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev. Mehmet Aydın, TTK Basımevi, Ankara 1990, 16.

olarak seçilmiştir. Böylece Kadıköy Konsili beş yüzü aşkın delegenin katılımıyla 8 Ekim 451 tarihinde başlamıştır.[278] İmparator Marcianus teolojik tartışmaların son bulmasını ve Kilise'nin devletle uyum içerisinde çalışmasını temin etmek için konsili yakın takibi altına almış ve Senato'dan on sekiz üst düzey yöneticiyi konsili takiple görevlendirmiştir. Papa Leo'nun katılmadığı konsilde resmi başkanlık görevini Papa'nın temsilcisi Paschasinus yönetmiş, fiili başkanlık görevini ise senatör Anatolius üstlenmiştir.[279]

3.1. Konsil Kararları

Konsilin ilk oturumunda bu toplantının başlıca nedeni olan II. Efes Konsili incelemeye alınmış ve oturumun sonunda Efes Konsili'ndeki kararlara öncülük eden İskenderiye piskoposu Dioscorus ve beş Mısırlı piskoposun konsil üyeliği senatör Anatolius'un isteğiyle askıya alınmıştır.[280] Konsilin üçüncü oturumunda Dioscorus'un durumu yeniden ele alınmış ve o II. Efes Konsili'nde sergilediği kural tanımaz tavrı nedeniyle aforoz edilerek sürgüne gönderilmiştir. İskenderiye piskoposu Cyrillus'un 433 yılında yazdığı barış mektubunu esas alan konsil, I. Efes Konsili'nin baş aktörü Nestorius ile II. Efes Konsili'nin toplanmasına neden olan Eutyches'i de aforoz etmiş, aynı konsilde Urfa piskoposu İbas ve Theodorethus hakkında verilen aforoz kararları ise kaldırılmıştır.[281]

Kadıköy Konsili'nin iki, dört, beş ve altıncı oturumlarında İsa'nın tabiatı hususu ele alınmıştır. Papa Leo'nun İsa'nın iki tabiatını açıklayan ve *tome* adıyla bilinen ünlü risalesi okunmuştur. Konsile katılan piskoposlar Papa Leo'nun metnine itiraz etmemiş, ancak I. Efes Konsili'nde Cyrillus'un monofizit tarzda yeniden yorumladığı İznik

[278] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 147-148.
[279] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 87-88.
[280] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 88.
[281] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 148.

itikadının yeterli olduğunu ve yeni bir itikat metninin hazırlanmasına ihtiyaç olmadığını dile getirmişlerdir. Ancak imparator tarafından konsilde görevlendirilen senatörler İmparator Marcianus ve eşi Pulcheria'nın isteği doğrultusunda yeni ve kapsayıcı bir itikat metni yazılması gerektiğinde ısrar etmişlerdir. Piskoposlar, bürokrasinin bu isteğine önce direnmiş, ancak konsilin İtalya'ya alınma tehdidi gündeme getirilince bu ısrardan vazgeçmişlerdir.[282]

Konsilin beşinci oturumunda imparator ve imparatoriçenin ağırlığını hissettirmesiyle Papa Leo'nun risalesi çerçevesinde hazırlanan yeni bir itikat metni sunulmuştur. Bu yeni metinde İsa'nın ***tam teşekkül etmiş, birbirinden ayrılmaz, ancak birbirine de karıştırılamaz iki tabiatı*** olduğuna yer verilmiş[283] ve İskenderiye'nin öncülük ettiği ***monofizit (tek tabiatçı)*** anlayış reddedilmiştir.[284] Ayrıca, Meryem'in ***theotokos (Tanrı doğuran)*** olduğu kabul edilmiştir.[285] Ancak Monofizit görüşü benimseyen Kiliseler Kadıköy Konsili'nde mahkûm edilmelerine rağmen, görüşlerinden vazgeçmemişlerdir.[286]

Siyasi otoritenin baskısıyla alınan kararlar ve bu kararlar sonucunda monofizit anlayışı benimseyen piskoposların görevden alınması, başta İskenderiye olmak üzere doğu Kiliseleri'nin önemli bir kısmında büyük tepkilere ve itikadi ayrılıklara neden olmuştur. Bu süreçte konsil kararlarını tanımayan İskenderiye Kıpti, Antakya Süryani ve Habeş Kiliseleri[287] ile Sasanilerle mücadele halinde olmaları nedeniyle Kadıköy Konsili'ne katılamayan Gregoryen Ermeni Kilisesi ana gövdeden koparak ayrılmışlardır.[288]

---

[282] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 89.
[283] Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", 313.
[284] Mehmet Katar, "Hıristiyanlık", Dinler Tarihi, Ed. Ali İhsan Yitik, Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, İzmir 2013, 178.
[285] Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", 223-224.
[286] Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", 314.
[287] Katar, Hıristiyanlık, 178.
[288] Davut Kılıç, Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler, Sarıyıldız Ofset, Ankara 2012, 21.

Kadıköy Konsili'nde teolojik konuların yanı sıra Kiliselerin statüsü, öncelik ve itibar sıraları yanında manastır ve keşişleri disiplin altına almaya yönelik otuz maddelik bir yasa kabul edilmiştir. Bu otuz madde arasında en dikkat çekici olanı ise II. Ekümenik Konsil yasalarına da atıfta bulunan ve Roma'ya tanınan ayrıcalıkları yeni başkent İstanbul'a da tanıyan 28. maddedir. Konsilin 01 Kasım 451'de düzenlenen son oturumda benimsenen 28. madde Roma ile İstanbul Kiliseleri'nin ve liderlerinin hiyerarşide eşit olduklarını ilan etmiş ve İstanbul Konsili'nden farklı olarak bu Kilise'nin idari alanını tespit etmiştir.[289] Bu çerçevede Pontus, Asia, Thrakia eyaletlerinin metropolitleri ile bu eyaletlere ait piskoposların İstanbul Kilisesi tarafından atanacağı ve bu eyalet metropolitlerinin, sorumlulukları altındaki kentlerin piskoposlarının atanmasından sorumlu olacağı belirtilmiştir.[290] Ayrıca, taşradaki piskoposların kendi aralarında çözemedikleri sorunları son karar merci olarak İstanbul Kilisesi'nin hakemliğine bırakmalarını düzenleyen 9. madde ile İstanbul Kilisesi hiyerarşide en üste taşınmıştır. Ancak bu yasa, Roma delegeleri ve daha sonra gelişmelerden haberdar olan Papa Leo tarafından kabul edilmemiştir. Geleneksel olarak konsillere katılmayan ve hiçbir şekilde tartışmalara dâhil olmayan papanın 28. maddeyi reddetmesinin arka planında imparatorluğun eski başkentinin piskoposu olmasının yanı sıra kendisini Hıristiyanlığın lideri olarak görmesi yer almaktaydı.[291]

İstanbul Kilisesi'nin statüsü ile ilgili alınan bu karar aynı zamanda papanın Doğu Roma'daki Hıristiyanlar üzerinde bir yetkisinin olmadığı anlamına geliyordu. Roma Kilisesi'nin tepki göstererek kabul etmediği bu düzenleme İstanbul açısından hayati öneme sahipti. Zira 381 yılında düzenlenen İstanbul Konsili'nde bu şehre verilen ikincilik statüsü, yasal düzenlemeler ve imparatorlar tarafından yeterince

[289] Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", 56.
[290] Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", 38.
[291] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 91-92.

desteklenmediği için pratikte pek bir şey kazandırmadığı gibi şehri, bu ikinciliği sindiremeyen İskenderiye'nin teolojik görünümlü saldırılarına da açık hale getirmişti. İstanbul Kilisesi'nin, bu saldırılarla hırpalanan ve krizlerin parçası olan görünümünden kurtularak başkente yakışır biçimde Kilise kurumunu yönetmesi ve sorun çözecek özellikte olması gerekiyordu. Kadıköy'de İstanbul Kilisesi'ne tanınan yetkiler onu Doğu Roma İmparatorluğu coğrafyasındaki Hıristiyanların merkezi haline getirmiştir. Ayrıca, bu yasa İskenderiye'nin doğu Kiliseleri içindeki hâkim pozisyonunu ortadan kaldırmış, böylece itizallerin kaynağı haline gelen İskenderiye kontrol altına alınmıştır. Ancak İstanbul Kilisesi'nin Roma Kilisesi ile eşit seviyede olduğunun kabul edilmesi iki Kilise arasında uzun vadede ortaya çıkacak olan bölünmenin temelini atmıştır.[292]

3.2. Kadıköy Konsili Sonrası Doğu Hıristiyanlığı

Kadıköy Konsili'nde alınan kararlar Roma ve Antakya Kiliseleri'ni memnun etmiş ancak Anadolu'nun doğusu, Suriye ve Mısır'da kabul görmemiştir. Doğu'da oluşan bu yeni muhalefet bloğu, konsilde kabul edilen itikat metninin Nestorius'u akladığı gerekçesiyle konsili Nestorius'un zaferi olarak yorumlamış, konsil kararlarını tanıyan piskoposlar ise doğuda sapkın olarak damgalanmıştır. Doğu Kiliseleri arasında başlayan bu kutuplaşma[293] Hıristiyanlık içerisinde Nesturi bölünmesinden daha büyük bir bölünmenin, "Monofizit" veya "Kadıköy Karşıtları" olarak adlandırılan Doğu Hıristiyanlarının bölünme sürecini başlatmıştır.[294]

Kadıköy itikadına muhalefet ilk olarak Kudüs'te ortaya çıkmıştır. Kudüs piskoposu Juvenalis I. Efes Konsili'nde İskenderiye piskoposu Cyrillus'un yanında yer alan bir Nestorius karşıtıydı. Juvenalis Kadıköy'de benimsenen itikadın Cyrillus'un

[292] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 92-93.
[293] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 94.
[294] Katar, "Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)", 169.

kabul ettiği İsa anlayışına ters olmadığına ikna edilmişti.[295] Ancak Kudüs'teki manastırlardan Kadıköy'e gelen ve Eutyches'in tek tabiat doktrinine sahip çıkan bir grup keşiş, Kudüs'e döner dönmez piskoposları Juvenalis'in artık Nestoriusçu olduğunu yayarak keşişler isyanını körüklemiştir.[296]

Kudüs'te yukarıda söz ettiğimiz gelişmeler yaşanırken tek tabiatçı öğretiye öncülük eden ve Kadıköy Konsili'nde ağır bir yara alan Mısır Kilisesi'nde bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Zira bu süreçte Kadıköy Konsili İskenderiye piskoposunu görevden alarak yerine konsil yanlısı Proterius'u atamışken, Mısır'daki Kadıköy Konsili muhalifleri Timoteus Aelurus'u İskenderiye piskoposu olarak seçmiştir. Proterius İskenderiye'deki otoritesini imparator Marcianus'un desteği devam ettiği sürece korumuştur. Ancak Marcianus'un 457'de ölümünü fırsat bilen Timoteus taraftarları Timoteus'un resmen piskopos olarak atanmasını sağlamıştır. Kadıköy Konsili'nin Mısır'daki temsilcisi Proterius ise linç edilerek öldürülmüştür.[297]

İmparatorluğun doğusundaki Hıristiyanlar arasında bölünme sürecinin başlamasıyla birlikte bu tarihten sonra gelen imparatorlar, itikadi ayrılıkları sona erdirmek ve bu dinî ayrışma sürecinin siyasi bir kopmaya kadar gitmesini önlemek maksadıyla çeşitli formüller üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede İmparator Zeno İznik ve İstanbul kredolarının yeterli olduğunu beyan eden ve Kadıköy veya başka bir yerin doktrinini öğreten kişileri aforoz eden bir uzlaşma metni (Henoticon-Birleştirici) yayınlamıştır. Böylece Kadıköy Konsili'nin kararları özel olarak yasaklanmamış, ancak konsil kararlarını kabul etme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Monofizitlerin çoğu bu düzenlemeden tatmin olmuştur. Ancak imparatorun Kadıköy Konsili kararlarını askıya alması İstanbul ve Roma halkınca tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü söz konusu

[295] İskenderiye piskoposu Cyrillus, I. Efes Konsili sonrasında oluşan kaotik duruma bir son vermek amacıyla 433 yılında Antakya patriği Ioannes'e bir mektup göndermiştir. Cyrillus, "Birlik Formülü" adıyla bilinen bu mektupta İsa'nın beşer ve tanrı olarak bölünmesi reddedilmiş ve "iki tabiata sahip tek İsa" anlayışını ileri sürmüştür (Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 146).
[296] Kaçar, "Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası", 94.
[297] Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, 151.

düzenlemeyle Kadıköy Konsili kararlarının temelini teşkil eden Papa Leo'nun risalesi dolaylı olarak reddedilmiştir. Bu nedenle Papa III. Felix, İmparator Zeno'ya iman meselelerinde rahiplere uyması uyarısında bulunmuş ve Henoticon'u imzaladığı gerekçesiyle başkent patriği Acacius'u da aforoz etmiştir. Sonuçta imparatorun dogmayla ilgili bir meseleye müdahil olmak suretiyle yayınlamış olduğu birleştirici belge, imparatorluğun doğu bölgelerini bir süreliğine bölünmekten kurtarırken Kilise'ye ait olması gereken alan bir kez daha siyasi otorite tarafından açık bir biçimde ihlal edilmiş, ayrıca Roma ile başkent arasındaki ilişkilerin de bir süreliğine kopmasına neden olmuştur.[298]

[298] Zenon'un halefi olan İmparator Anastasios'un da monofizit eğilimli olmasına bağlı olarak Roma ve İstanbul Kiliseleri arasındaki çatlak ancak 518 yılında İmparator Justinos'un başa geçmesi ve *henoticon* formülünü reddederek yeniden Kadıköy itikadını resmi inanç olarak ilan etmesiyle kapanmıştır (Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hıristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum", 39).

SONUÇ

Mahiyetleri gereği birey ve toplumu yöneten ve yönlendiren en önemli faktörlerden ikisi olarak kabul edilen din ve siyaset arasındaki ilişki, tarihten günümüze, farklı toplumsal zeminlerde ve çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir. Bu iki unsurun, farklı veya benzer amaçlarla toplumları yönetme ve yönlendirme gayreti, zaman zaman aynı noktada birlikte hareket etmesine, bazen de iktidar kavgasına tutuşmasına yol açmıştır. Nitekim tarihten günümüze çeşitli toplumlarda bu iki güç odağı arasındaki ilişkilerin farklı örneklerine rastlanmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu coğrafyasına yayılmaya başladığı I. yüzyıldan IV. yüzyılın başlarına kadar devletin baskısı altında olduğu, özgürlüğüne kavuştuğu ve devletin resmi dini olarak kabul edildiği IV. yüzyıldan itibaren siyasi otoritenin din üzerinde belirleyici ve yönlendirici bir rol oynadığı görülmektedir.

Milan Fermanı'nın ilanına kadar devletin baskısı sebebiyle o zamana kadar çok fazla gündeme gelmeyen teolojik meseleler, fermanın sağladığı özgürlük ortamında tartışılmaya başlanmış ve bu meseleler, öncelikle ülkenin siyasi birlik ve bütünlüğünü gözeten imparatorların müdahalesiyle ve genellikle onların iradesi doğrultusunda kararlar alan konsillerle çözülmeye çalışılmıştır. Teolojik tartışmaların sonlandırılması ve çoğunluğun kabul edebileceği bir inanç formülü üzerinden din birliğinin sağlanması maksadıyla toplanan bu konsillere siyasi otoritenin müdahil olması, Hıristiyanlığın iman esaslarının ağırlıklı olarak siyasi otoritenin iradesi doğrultusunda oluşturulmasına neden olmuştur. Öte yandan, ağırlıklı olarak teolojik görüş farklılıklarını gidermek amacıyla toplanan bu konsiller, devlet ve toplum arasında yeni bir iletişim kanalının doğmasını sağlamıştır. Siyasi otoritenin kontrolü altında toplanan bu konsillere iştirak eden piskoposlar, görevli bulundukları kentlerde konsil kararlarının uygulayıcısı ve takipçisi

olmuş, bu durum bir yandan toplumun devlete entegrasyonunu sağlarken, diğer yandan siyasi otoritenin din üzerinden toplumu kontrol etmesinin önünü açmıştır.

Milan Fermanı'nın ilanıyla başlayan bu yeni süreçte imparator I. Constantinus Kilise'nin birleştirici gücünden faydalanmak amacıyla Kilise'nin kurumsallaşmasının ve devlete entegrasyonunun temelini atarak devletin Hıristiyanlığa bakış açısını önemli ölçüde değiştirmiş ve siyasi birliği din birliği ile birleştiren yeni bir paradigma ortaya koymuştur. Bu bağlamda; siyasi otorite, teolojik meselelere müdahil olmuş, çoğu zaman da yetki alanı içerisine girmeyen hususlarda görüş bildirerek dayatmalarda bulunmuştur. Bu durum tarihsel süreç içerisinde, Kilise ile devlet arasında var olduğu düşünülen ayrımın ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde Hıristiyanlığın dünyevi sorunlar karşısındaki tavrı da değişmiş, kendisine tanınan ayrıcalıklar sayesinde güçlenen Kilise dünyevi işlerle de ilgilenen bir kurum haline gelmiştir.

IV. yüzyıl Hıristiyanlığın devletin resmi dini olarak ilan edilmesiyle kapanırken, büyük Kilise merkezleri arasındaki güç mücadelesinin teolojik tartışmaları gölgede bıraktığı yeni bir dönem başlamıştır. İmparatorluk başkentinin İstanbul'a taşınmasıyla temeli atılan bu rekabet, İstanbul Kilisesi'nin devlet eliyle Kilise hiyerarşisinde ikinci sıraya yükseltmesiyle tırmanmıştır. Bu kez büyük Kilise merkezleri arasında bir orta yol bulmak amacıyla yine siyasi otoritenin öncülüğünde toplanan konsiller, sorun çözen bir platform olma özelliğini kaybetmiş, aksine Hıristiyanlık dâhilinde kalıcı ayrılıkların temelini teşkil etmiştir. Nestorius krizi ve bu krizin bir sonucu olarak Hıristiyan Kilisesi'nde günümüze kadar devam eden ilk ciddi kopmayla başlayan bu süreç, 451 yılında düzenlenen Kadıköy Konsili kararlarını tanımayan İskenderiye Kıpti, Antakya Süryani ve Habeş Kiliseleri ile konsile temsilci göndermemiş olan Gregoryen Ermeni Kilisesi'nin ana gövdeden koparak ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Kilise devlet ilişkileri imparatorluğun doğu ve batısında da farklı bir seyir izlemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri doğu ve batı

arasındaki kültürel farklılıktır. Batı Kilisesi daha çok Kilise'nin organizasyonuyla ilgilenirken, doğu Kilisesi Yunan felsefi geleneğinin derin tartışmalarını Kilise içi tartışmalara taşımıştır. Nitekim Aryüsçülük gibi Hıristiyan dünyayı uzun süre meşgul eden teolojik tartışmalar felsefi ve zengin bir kültürel mirasın taşıyıcısı olan doğuda ortaya çıkmıştır. Doğu ve batı arasındaki bu seyir farkı önemli ölçüde dönemin politik koşullarından da kaynaklanmıştır. İmparatorluk başkentinin İstanbul'a taşınması ve sınır güveliğini sağlamaya çalışan imparatorların Roma'dan uzak kalması, hem Roma Kilisesi'nin devletten bağımsız bir kimlik kazanmasına neden olmuş, hem de devlet ile Kilise yetkilileri arasındaki bağları zayıflatmıştır. Batı dünyasında Kilise'nin devlet ile fazla iç içe olmaması, yalnızca daha bağımsız bir statü kazanmasını sağlamakla kalmamış Kilise'nin bu statüsü bir yandan devlet-kilise ve nihayetinde de devlet-toplum arasındaki bağların çözülmesine yol açmıştır. Buna mukabil, doğuda devlet ile Kilise yetkililerinin konsillerde bir araya gelmeleri, Hıristiyan din adamlarını devlete yaklaştırmış ve böylece doğuda devletin gölgesinde büyüyen bir Kilise'nin ortaya çıkmasına, batıda ise Kilise'nin devletten bağımsız bir kurum olarak varlığını sürdürmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali-Levent Köker, İmparatorluktan Tanrı Devletine, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1991.

AKŞİT Çağatay, "Tanrılarla Barış İçinde Yaşamak Roma Cumhuriyet Döneminde Senatus ve Rahip Kurulları, Doğu Batı Romalılar II, Doğu Batı Yay., S. 50.

AKYÜREK T.Engin, I.Constantinus Konstantinopolis'in Kuruluşu, Aktüel Arkeoloji, 2017, S. 37.

AYDIN Mehmet, "I. ve II. İznik Konsillerinin Hıristiyanlık Açısından Önemi", Uluslararası İznik Sempozyumu, Eylül 2005.

BAŞ Bilal, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi", Divan İlmi Araştırmalar, 2000, C. 2.

BAZ Ferit, Roma İmparator Kültü, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Britannica Encyclopedia Of World Religions, "Homoousian", Ed.Michael Frassetto, Copyright by Encyclopedia Britannica, 2006.

ÇELİK Mehmet, Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar), Akademi Kitabevi, İzmir 1999.

DİEHL Charles, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev.A.Gökçe Bozkurt, İlgi Yay., İstanbul 2006.

DOĞANCI Kamil, "Bithynia Tarihi I Bithynia Krallığı (M.Ö. 297-74)", Bursa Defteri, Aralık 2003.

DUYGU Zafer, Hıristiyanlık ve İmparatorluk Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları, Divan Kitap, İstanbul 2017.

DÜRÜŞKEN Çiğdem, Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk Roma'nın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

DVORNİK Francis, Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

ELİADE Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna, C. II, Çev. Ali Berktay, Kabalcı Yay., İstanbul 2000.

EROĞLU Ahmet Hikmet, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 2000, C. 41, S. 1.

EROĞLU Ahmet Hikmet, "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", Dini Araştırmalar, 1999, C. 2, S. 5.

GUİLEY Ellen, "Eustathius", The Encyclopedia Of Saints, Copyright by Visionary Living, USA 2001.

GÜREGEN Mustafa, "Kapadokyalı Bir Hıristiyan Teoloğu: Nazianzoslu Gregorios ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2017, C. 6, S. 1.

GÜNDÜZ Şinasi, Muhalefet, Kime ve Neye: Dinsel Söylemde Muhalefet, Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2018, C. 15, S. 2.

GÜNDÜZ Şinasi, Hıristiyanlık, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.

GRACANİN Hrvoje, Religious Policy and Policizing Relgion During The Tetrarchy, Serdica Edict (311 AD): Concepts and Realizations of the Idea of Religious Toleration, Sofia 2014.

İPLİKÇİOĞLU Bülent, "Antik Roma ve Mirası", Doğu Batı Romalılar II, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 50.

İZNİK Erkan, "Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü Geç Antikçağ'da Roma İmparatorluğu", Doğu Batı Romalılar I, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 49.

KAÇAR Turhan, “Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlar ve Milano Fermanı’nın 1700’üncü Yılı”, Toplumsal Tarih, İstanbul 2013.

KAÇAR Turhan, “Üsküdar Savaşı ve Bizans’ın Temelleri”, Üsküdar Sempozyumu Bildirileri I, Ed. Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ve diğerleri, Seçil Ofset, İstanbul 2004, C. 1.

KAÇAR Turhan, “Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (M.S. 398)”, Özsait Armağanı, Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler, Ed. Hamdi Şahin, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yay., Antalya 2011.

KAÇAR Turhan, Ebioniteler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 2003, C. 44.

KAÇAR Turhan, “Hıristiyanlığın İlk Genel Konsili’nin İznik'te Toplanma Sebebi”, Uluslararası İznik Sempozyumu 2005.

KAÇAR Turhan, “Roma İmparatorluğunda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir 2002, C. 2.

KAÇAR Turhan, “İznik Konsilinde İmparator ve Piskoposlar”, Toplumsal Tarih, İstanbul 2004, S. 132, C. 22.

KAÇAR Turhan, “Ortaçağ’ın Dinsel Fermantasyonu: IV.Yüzyıl Roma İmparatorluğu’nda Doğu, Batı Kiliseleri ve Devlet”, Doğu Batı “Ortaçağ Aydınlığı”, Doğu Batı Yay., Ankara 2005, S. 33.

KAÇAR Turhan, “Constantinus ve Yeni Başkent”, Aktüel Arkeoloji, 2014, S. 37.

KAÇAR Turhan, “Konstantinopolis Kilisesinin Kuruluşu: Mitoloji ve Tarih”, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 2008, S. 14.

KAÇAR Turhan, “Pagan Byzantion’dan Hıristiyan Konstantinopolis’e: Fetih Öncesi İstanbul’da Din ve Toplum”, Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Din, 2015, C. 5.

KAÇAR Turhan, “Kadıköy Konsili ve Patrikhanenin Statüsü”, İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine: İstanbul, Ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

KAÇAR Turhan, “Eskiçağ Hıristiyanlığında Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası”, Doğu Batı Romalılar I, Ankara 2009, S. 49.

KAPANİ Münci, Politika Bilimine Giriş, 9. Basım, Bilgi Yay., Ankara 1997.

KATAR Mehmet, “Tevhitten Teslise Geçiş Sürecinde Hıristiyanlık Bir Yahudi İhya Hareketi Olarak Başlayan Hıristiyanlığın Evrensel Bir Din Haline Geliş Öyküsü”, İslâmî Araştırmalar, Ankara 2007, C. 20, S. 3.

KATAR Mehmet, “Ortodokslukta Din Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)”, Dinler Tarihi Araştırmaları, Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum, Ankara 2008, C. 6.

KATAR Mehmet, “Hıristiyanlık”, Dinler Tarihi, Ed. Ali İhsan Yitik, Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, İzmir 2013.

KAYA Mehmet Ali, “Roma Uygarlığı”, Uygarlık Tarihi, Edt. İsmail GÜVEN, Pegem Akademi, Ankara 2014.

KILIÇ Davut, Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler, Sarıyıldız Ofset, Ankara 2012.

LAUGHLIN Tyler Yung, The Controversy of Constantine’s Conversion to Christianity, Copyright Tyler Laughlin, USA 2007.

LİVİNGSTON Candace Weddle, Imperial Cult Roman, Springer International Publishing AG, USA 2018.

MITCHELL Stephen, “Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641”, Çev. Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2016.

NORWICH John Julius, Bizans Erken Dönem (MS 323-802), Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.

POPESCU Bogdan, “Constantine The Great and Christianity Church and State Commingled”, States, Globalisation and Economic Justice, Student World 2004/1.

RUNCİMAN Steven, Byzantine Theocracy, Cambridge University Press, UK 1979.

SAYAR Mustafa H., “Geç Antik Devir”, Doğu Batı Romalılar I, Doğu Batı Yay., Ankara 2009, S. 49.

SEİDLER G.L., Bizans Siyasal Düşüncesi, Çev. Mete Tunçay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.

SİNANOĞLU Mustafa, “Hıristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”, İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2001, S. 6.

STEPHENSON Paul, Büyük Konstantin, Çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

TARAKÇI Muhammet, “Nestorius ve Kristolojisi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2010, C. 19, S. 1.

TAŞPINAR İsmail, “I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri”, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 2004, C. 26.

TEKİN Oğuz, Helen ve Roma Tarihi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2014.

TOKAREV Sergei, History Of Religion, Progress Publishers Moscow 1989.

VASİLİEV Alexander A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yay., İstanbul 2016.

YILDIRIM Münir, Tarihsel Süreç İçerisinde Ortodoks Hıristiyanlıktaki Patriklikler, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, C. 3, S. 2.

Web Siteleri

http://www.leblebitozu.com/roma-imparatorlugu-ve-tarihi/ (09.09.2019)

http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/karendergi_51202.pdf (29/11/2019)

https://www.britannica.com/biography/Numa-Pompilius (19.09.2019)

https://www.academia.edu/2904942/1700._Y%C4%B1l%C4%B1nda_Milano_Ferman%C4%B1_Roma_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu_ve_H%C4%B1ristiyanlar_Toplumsal_Tarih_%C5%9Eubat_2013 (10/03/2019)

https://www.arkeolojikhaber.com/haber-labarum-labarum-sembolu-19371/(27/02/2019)

http://koed.hu/sw248/bogdan.pdf (21/04/2018)

http://www.tayproject.org/downloads/Bizans_EA.pdf (08/09/2019).

http://www.fourthcentury.com/marcellus-of-ancyra/ (30.08.2018)

https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (04/10/2018)

https://islamansiklopedisi.org.tr/paskalya (04/10/2018)

https://islamansiklopedisi.org.tr/bizans (05/05/2018)

https://www.oca.org/saints/lives/2010/11/06/103185-saint-paul-the-confessor-archbishop-of-constantinople (17.09.2019)

http://www.ec-patr.org/list/index.php?lang=en&id=30 (17.09.2019)

https://www.britannica.com/biography/Aetius (17.09.2019)

https://orthodoxwiki.org/Proclus_of_Constantinople (10.09.2019)

https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Numen (31.12.2019)

ÖZET

KAN, Ayşe, IV. ve V. Yüzyıl Konsil Kararlarında Siyasi Otoritenin Etkisi, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof.Dr. Mehmet KATAR) Ankara Üniversitesi, 2020, 96 sayfa.

Çalışmamızda IV. ve V. yüzyıllarda düzenlenen dört ekümenik konsilde alınan kararlarda siyasi otoritenin etkisini ele aldık. Hıristiyanlık tarihi açısından son derece önemli olan bu dört ekümenik konsili konu alan çalışmalar yapılmış olsa da, anılan yüzyıllarda düzenlenen konsillerde alınan kararları siyasi otoritenin etkisi perspektifinden ele almanın dinler tarihine katkıda bulunacağı düşüncesi bizi bu çalışmaya teşvik etmiştir. Yahudilik içerisinden çıkarak yeni bir din haline gelen Hıristiyanlık, Roma İmparatoru I. Constantinus'un IV. yüzyılın başlarında yayınladığı Milan Fermanıyla özgürlüğüne kavuşmuş, aynı yüzyılın sonlarına doğru devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. Milan Fermanı'nın sağladığı özgürlük ortamında, o zamana kadar devletin baskısı altında olması sebebiyle gündeme gelmeyen teolojik tartışmalar gündeme gelmeye başlamış ve bu tartışmalar, meseleye devletin birliği ve bütünlüğü açısından bakan siyasi otoritenin iradesi doğrultusunda kararlar alan konsillerle çözülmeye çalışılmıştır.

Esas olarak teolojik tartışmaların sonlandırılması ve çoğunluğun kabul edebileceği bir inanç formülü üzerinden din birliğinin sağlanması maksadıyla toplanan konsillere siyasi otoritenin müdahil olması, Hıristiyanlığın iman esaslarının ağırlıklı olarak siyasi otoritenin iradesi doğrultusunda oluşturulmasına ve tarihsel süreç içerisinde Kilise ile devlet arasında var olduğu düşünülen ayrımın olarak ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konsil, Hıristiyanlık, Siyasi Otorite, Roma İmparatorluğu.

ABSTRACT

KAN, Ayşe, The Effect Of Political Authority In The Council Decisions In IV. and V. Centuries, Master's Degree Thesis (Supervisor: Prof.Dr. Mehmet KATAR), Ankara University, 2020, 96 pages.

In our study, we have discussed the effect of the political authority on the decisions taken by the four ecumenical councils in IV. and V. centuries. Although there have been some studies whose subjects are these four ecumenical councils which are very important in respect of the history of Christianity, the opinion that holding the decisions made by the councils in the above-mentioned centuries from the point of influence of political authority may contribute to the history of religions encourages us to carry out such a study. Christianity, which has become a new religion after separating from Jewish, became free through the declaration of Milan Rescript at the beginning of IV. century by I. Constantinus, the Roman emperor, and has been recognized as the official religion of the state at the end of the same century. The theological disputes which were not on agenda up to that time due to the pressure of the state were began to arise in the freedom environment provided by the Milan Rescript and the settlement of these disputes were executed by the councils which took decisions according to the will of the political authority considering this matter with regard to the unity and integrity of the state.

The fact that the political authority intervened in the councils which actually got together in order to ensure a religion unity through a belief formula that might be accepted by everyone and to terminate the theological disputes caused that the belief principles of the Christianity were generated primarily under the will of the will of the political authority and so-called distinction between the state and that the church existing throughout the history disappeared.

Keywords: Council, Christianity, Political Authority, The Roman Empire